

LITERATURA

Nebo nad Ljubljano

ENCIKLOPEDIJA ŽIVIH

Umberto Eco

ZADNJA IZMENA

Michel Rio

FRONT-LINE

Debeljak / Škamperle / Zabel

Mazzini / Zupan

ROBNI ZAPISI

KAZALO 1993

1993

30

Nebo nad Ljubljano

- 3 Esad Babačić, Ciril Bergles, Igor Bratož, Ivan Dobnik, Andrej Hieng, Jože Hudeček, Peter Kolšek, Iztok Osojnik, Denis Poniž, Peter Semolič, Brane Senegačnik, Jože Snoj, Tea Štoka, Igor Zabel, Uroš Zupan

Enciklopedija živih

- 75 Umberto Eco: *Razmišljanja o tisku*

Zadnja izmena

- 85 Michel Rio: *Tlacuilo*

Front-line

- 96 Debeljak / Škamperle / Zabel / Mazzini / V. Zupan

Robni zapisi

- 109 Amaru - Miti in povedke iz Latinske Amerike / Cvetko / Garin / Goody / Hočevar / Komel / Márquez / Meško / Osrajnik / Pangerc / Pavić / Potrč / Pretnar / Pretnar / Ugrešič

Kazalo 1993

116

Uredništvo: Andrej Blatnik, Matej Bogataj, Igor Bratož, Aleš Debeljak, Alojz Ihan, Marko Juvan, Lela B. Njatin, Darja Pavlič, Vid Snoj, Jani Virk, Igor Zabel, Uroš Zupan

Glavni urednik: Tomo Virk

Odgovorni urednik: Matevž Kos

Lektorica in korektorica: Tinka Kos

Oblikovalec: Pavle Učakar

Naslov uredništva: Gosposka 10/I, 61000 Ljubljana

Uradne ure: torek od 20. do 21. ure na uredništvu

Naročila in reklamacije: Založba Mihelač, Koseskega 25, 61000 Ljubljana; tel. 061/332-030; telefax 332-021

Žiro račun: 50100-678-46647

Izdajatelj: Literarno-umetniško društvo Literatura, Gosposka 10/I, 61000 Ljubljana

Založnik: Založba Mihelač

Polletna naročnina: s prometnim davkom 1700 SIT, za tujino dvojno

Cena te številke: 490 SIT

Oglasni prostor: 1 stran = 300 DEM, 1/2 strani = 180 DEM, oglas v zaporednih številkah ali več oglasov v isti številki = 10% popusta

Grafična priprava: BiroSoft Ljubljana

Tisk: Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana

Revijo denarno podpira Ministrstvo za kulturo RS

Izid te številke je omogočil Sekretariat za izobraževanje, raziskovalno dejavnost, kulturo in šport mesta Ljubljana

Ta številka je izšla decembra 1993.

Po mnenju Ministrstva za kulturo 415-428/92 mb z dne 11. 6. 1992 šteje revija LITERATURA med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

Nebo nad Ljubljano

Poezija

- 4 Ciril Bergles: *Pokrajine mojega mesta*
 9 Jože Snoj: *Ljubljanske podobe*
 14 Peter Semolič: *Pod velbom*
 16 Iztok Osojnik: *Ljubljanska simfonija, ljubljanska fuga*
 19 Brane Senegačnik: *Metrum Octavia Paza*
 23 Esad Babačić: *Kozara-Ljubljana*
 25 Ivan Dobnik: *Pesnikovo ljubljansko razpoloženje*

Proza

- 27 Jože Hudeček: *Karlovska*
 45 Igor Zabel: *Resnični zgodbi z ljubljanskega mestnega avtobusa*
 49 Igor Bratož: *Spremembe*
 51 Peter Kolšek: *Selitve*

Esej

- 53 Andrej Hieng: *Iz dnevnika. O mestih. Posebej o Ljubljani.*
 61 Denis Poniž: *Nekaj spominov in ene sanje o Ljubljani*
 66 Tea Štoka: *Emblemi in ikone*
 69 Uroš Zupan: *Mere duše*

POEZIJA

Ciril Bergles

Pokrajine mojega mesta

Stara Ljubljana tistega večera

Dubravki Tomšič Srebotnjak

Po mučnem boju
s samim seboj
sem se odpravil
v stari sanjavi del
mojega mesta.

S kostanjev
so odpadli listi.
Reka je dihala meglice
in rosila zrela oken.

Hodil sem
po najbolj tihih ulicah.
Stare palače
so izpolnjevale
svoj molk.
V sobah je bilo polno
nemega premagovanja.

Nenadoma so od nekod
priplavali zvoki klavirja,
zamišljeni in slovesni,
a čudovito lepi.
Ulica je postala dvorana
z najbolj popolno akustiko.
Glasba iz tistega klavirja

je bila nekaj več
od glasbe.
Veliki Mojster
se je pogovarjal z Usodo,
se ji zoperstavljal
s svojo notranjo ubranostjo
in perfektno uglasenim klavirjem.

Iskal sem
zanesljivi izvor
tiste popolne melodije:
kje brsti njena
prevzemajoča skrivnost.

Prišel sem
do velikih zelenih vrat.
Nad portalom je bil
kamniti obraz dečka.
S prstom na ustih.
Kot da mi hoče reči:
Pst!
Ne moreš noter.
Za temi vrati
preliva Mojster
v melodijo
svojo dušo.

Trnovo

Zinki Hegeduš

Med topoli še pozabljen
sijaj večera.
Kamni stare cerkve
vonjajo po jabolkah
in kadilu.

Nekaj me poljublja
od znotraj.

Spominjam se te,
pesnik ljubezni,
upa in brezupa.
Gledal sem v tvojo dušo,
da bi spoznal svojo.

Po mostu čez Ljubljanico
gre deklica v belem,
se za hip ustavi,
se kot Narcis zagleda
v svojo podobo
v temnozelenem zrcalu reke
in izgine v temo.

Nikoli ne bom zvedel,
kdo je bila tista deklica.
Nikoli ne bom poznal
njenege imena.

Večerja na vrtu
ob reki
je končana.
Ob svetlobi sveč
se zdijo vsi obrazi
srečni in trudni.

Prevzema me radost
in huda tesnoba obenem:
z raztapljajočim voskom sveč
se topi tudi moj čas.

Nikoli ne bom zvedel,
kdo je bila tista deklica.
In to je tisto!

Je bila Bogomila?
Ali Julija?
Morda deklica, ki je odšla nekega maja
in se ni vrnila?
Morda tista, ki je vedno nosila knjigo v roki?
Tista iz barjanske meglice?
Iz nekega brezovega gaja?

Videl sem jo kot blisk,
ki se dotakne tal
in ugasne.

Zjutraj sem šel k obhajilu.
Je bila bela hostija
telo tiste deklice?

Na barju

Ivanu Minattiju

Kot neskončno jutro
je odprta ta pokrajina:
za nemirni veter,
za boso srno,
za strel v daljavi,
za nerazločljivo domotožje,
za nemoč številnih spraševanj...

Samota ima lahko tu svoj začetek:
čas brez oblik in prostora.
Pot, po kateri grem, bežeč pred Veliko avanturo,
je *mimesis* zraka.

Teči skoz te meglice,
skoz množico glasov,
kot slap tesnobe!
Kot voda,
ki pada venomer
nazaj v praznino!

Komaj slišim
utrip nekega joka,
otroka ali ptice.

Neko pesem:
avtentičen glas človeka,
ki noče biti krik,
samo tesnoba
ali radost.

Voda je priklenjena
 na negibno dno,
 ki niha, če hodim veselo.
 Vodnjak do pobočij.
 Posoda, ki se vse bolj
 zapira vase.
 Globok vodnjak,
 če hočem vanj.

Zakaj ločiš, reka,
 to pokrajino
 v danes in včeraj?

Kot strdek krvi je prst:
 zadušen krik sence.
 Koliko kolesnic strahu
 je v tej skorji!

(O, stiska zadržanega
 zorenja drevaka
 v muzeju!)

Zlomljen loček.
 Kakšna tesnoba
 drobnih ptičev
 ob krik ujede:
 jutri je lahko
 brez jutra,
 brez sinjine.

Breze: svetišče ljubezni.
 Kelih brez hostije.
 Srebrnosiv odmev svetlobe.

Ljubezen je to,
 kar hodi z mojo senco:
 pesem brez zadnje kitice.

Kako goreče utripa seme
 v črni prsti.
 Čutim, da bo jutri
 nekaj več od danes:
 jutri bo ta brazda živa.

Jože Snoj

Ljubljanske podobe

(Iz še neobjavljene zbirke "Dom, otožje")

Sveti Jakob

otožje spi v vrbah
in se upogiba
pod njim vóde
mnemotehnična riba
v zapominjanju pozabljivem
spomina

in tam, kjer je Sveti Jakob,
zavija
in v tem nežnem loku
ob boku
se prepušča moji roki

tako hodiva zaljubljena pod Gradom
jaz in Ljubljanica
neprestana in neprespana
posuta z odsevi kot z ogorki
lesketava in cvrčeča

zgodovina, joj
samó še zgodovina
pri priči

Špica

reka
 pod nebom zleknjena
 ki pritekaš
 in se raznóžiš
 ko se dotikaš
 moške konice svojega mesta
 in ga potlej nosiš
 v svojih ribjih vonjavah
 do sladkega spleena
 Cukrarne
 in tohlega menzesa klavnice

Ljubljana
 ti naša prva gola ženska
 ko smo svoje nedolžne kopalke
 pozabljali
 na tvojih obrežjih
 in po razgretih kabinah

Ljubljana v neprestanem
 trepetavem
 ljubljenju
 na tvoji gladini

brezupno zadrževani odsevi ob -
 stoječega
 ars amandi zaljubljenecv v izgubljanju

Krakovo

med hišicami grêde, negovane
 od južnosevernih so -
 ordinat
 in sončevih abscis
 na črtežu natančnih vrtnaric
 - geometrija strumne zelenjave
 kvadratno Krakovo
 specialka neprepognjena Ljubljane

brezimni zemljevid ljudstva solate
 obkoljen od satovnic iz betona
 in z njimi na so -
 goltanje zravnani
 že skoraj brez peloda s ptičjih perutnic

- vendar
 ko izza Grada vzide polna luna
 in za kompostom cvet cikorije
 se sinje vname
 gredice s Krakova,
 kako naj tečejo čez kontinente in čez oceane
 brezmadežno uče vzporednice in meridiane

Mirje

zid
ravnokar iz groba vstal
vzdolž ulice
še s travno rušo na temenu
v iskanju svojih vzhodnih vrat
zahodnega vogala
izropan sarkofag
izpraznjenega legionarja,
Emona
kako za brazdo posvečene junice
ki te je zaorala
v čas
te kot plevel zarasla je
Ljubljana
nad tabo na večer
med Gradom in Grmado
nizko visijo tvoje kletne netopirske sanje
in zid
okrušek tvoje zadnje promenade
pogreza se nazaj v spanje
brezčasen mir je

Žale

angel smrti s planin
je v pólje
razprtih kril
sédel
in okamenel
- svetá se ne da kot peruti zložiti

zdaj med svojimi stèbri
z vetrom in kadílom
duše
za sinjeledeno luč votlí in
stebrišči
in jih v pozabo
s svojo arabeskno angelsko pisavo
nad mrtvimi glavami
uspava

in ti, moj oče, nedopolnjeni mož
zvedel ne boš nikoli,
kaj se je, kar si tu,
na svetu zgodilo

in kdo bo meni
povedal?
kdo se bo potlej mene,
tvojega sina,
imel?

julij/avgust 1991

Peter Semolič*Pod velbom*

Vse vaše drzne in plahe poglede,
 ki mi jih poklanjate, deklice,
 ko stopam kot Pierrot
 mimo orumenelih zidov hiš,
 ki so naplavina že davno minulega časa
 in prebujajo v meni podobe kočij
 in žensk v dolgih krilih in cilindrov,
 ki se dvigajo v pozdrav pred njimi,
 bi zamenjal za en sam pogled njenih oči,
 katere ime prinaša kot šepetanje
 pridušene korake že izumrlih ljudstev,
 vonj po sveže steptani travi,
 po strjujoči se krvi
 v moje enolične sanje.

Tu, pod mano, v plasteh zemlje ležijo tisti,
 ki so izza obzidja svojega mesta
 videli prihod od sonca ožganih divjakov
 in šepetali besedo, ki je zdaj njeno ime.

Koliko počasnih umiranj
 in koliko hitrih smrti
 se je nabralo v njem?

Koliko izsanjanih
 in koliko nedosanjanih ljubezni,
 medtem ko so preživela plemena
 na razdejanih ognjiščih zgradila svoja
 in ob toploti ognjev izsanjala
 svoje arhetipe za zmerom?

Kot po strugi se po ulici mesta
razlivajo moje oranžne sanje,
ker ljubezen srca je oranžna.

Sedim tu, Pod velbom,
in ob meni je prazen stol,
ki ga naseljuje le moja misel
in iz niča oblikuje njene ude,
njene oči in njen vonj,
s katerim sem se upijanil
in segel po lososu
kot Kralj ribič
in se ranil.

Simon je bil ribič.
In kdove kako globoka je bila njegova bolečina,
ko je umiral, izpolnjujoč besede svojega mojstra,
poimenovan z imenom, ki sem ga podedoval
in ki zdaj leži kot skala na mojih prsih.

Dve imeni sta se srečali,
kot se srečata mesto in stepe,
in za trenutek so se glasovi trgovcev
in petje svečnikov
pomešali s hrzanjem konj
in z zanosnimi zarotitvami magov.
A nobene harmonija ni bilo
med arhitekturo mesta in ploskvijo stepe,
med abstraktnimi zgradbami duha
in čutnostjo divjih ljudstev.
Zato so *barbari* upepelili hiše
in meščani z ognjem izžgali steno.
In kadarkoli zdaj stegnem roko proti njej,
ki je moja srčna ljubezen,
zagrebem v pepel.

Mrzel severnik veje Pod velbom.

Ljubljana, 27. 8. 1990 - Pariz, 17. 10. 1993

Iztok Osojnik*Ljubljanska simfonija, ljubljanska fuga*

P. Celanu

SLOINIM NA MOSTU NAD SENO, OPAZUJEM KLOBUK,
 ki ga reka počasi odnaša na jug.
 tam, nekje v srednji Evropi
 na izginule ženske stopinje naletava sneg.

zakaj tako? zakaj te sive baročne fasade
 tako mrko strmijo v razdrapana srca? je tukaj
 preveč slabega vina, premalo težkega zlatega
 sonca, premalo srčne brezskrbnosti, ki na ostankih

ostarelega granita priča o zavesti in zrelosti let?
 o Ljubljana, siva, hladna kot led.
 a zdaj zbujena. z odpetim oklepom, kot arhivsko vino,

ko Daša zlatolasa čez južni otok bosa
 po vlažnem pesku teče in morje leno s slinastim
 jezikom liže najine stopinje. neskončna hvala, Afroditia!

Nebo nad Ljubljano

Po prvi mistični poročni noči
 v sredo zjutraj je angel spet z mano
 njegove široke modre peruti so
 zatemnile nebo
 alcolotli imajo velike, prazne oči
 komaj opazno se krapi premikajo po vlažnem
 mraku akvarija
 mesto, mnoge luči, v neki oštariji Jesenin
 Majakovski na Francoskem trgu
 pred Križankami stoji razkoračen kot
 spomenik Borisu Kidriču pred Cankarjevim domom
 ptiči, ravnodušni, v krošnji brez,
 butik z nekakšnimi spominki
 italijanski turistični avtobus in potem klop
 v Tivoliju, blatne poti in spet
 globok pogled, slepi pogled
 v življenje

visoki čas

in visoko nebo
 prek Leninovega parka drsim
 noro tih in pošastno ranjen
 odprt in bel
 svet je velikansko zasneženo okno
 in pogled, ki se počasi ustavlja
 zdržati z razpetimi perutmi v negibnem trenutku
 nad odprtim breznom dneva

sredi najvišjega verza
 zdržati ljubezensko pesem
 široka, odprta usta
 strmleti v golo resničnost
 v njene pregibe, v njene bazaltne
 temelje

oči za zjutraj, za popoldne in za zvečer

in tiho nebo
 in nezainteresirano mesto
 in ptiči, ravnodušni do
 zvezd

Nevesta

Ljubljana, daljna in sama. Skoraj
kot skovikanje skobca nad gmajno.
Ali pa je to neka druga Ljubljana,
čipka ob zapuščeni reki, temačna čipka,

nič bolj oddaljena od odmikajočega se
vesolja kot New York ali univerza, kjer
Jackson objavlja slovensko poezijo.
Tiha, zgoščena, prepredena z žilicami kostanjev

kakor hotaveljski marmor, skoraj tako tiha kot
Krim z drobnimi pikicami galebov, ki kričijo
okoli njegovega vrha. Vlažna in podzemna,

neopazno rastoča iz pozabljenih mitov, zagrizena
tisočletja v barjansko tkivo primarnega spraševanja,
blodnjak popoldanskega sonca in anonimnosti, pobliskavajoče

v posameznostih, kjer s slepimi očmi globoko živi.

Brane Senegačnik

Metrum Octavia Paza

Modri konji večnosti

Veter, noč, tišina
smrt

Modri konji večnosti bežijo
po samotnih ulicah,
po sanjajočih trgih
moje mladosti.
Ledeno trnje zvezd,
nešteta usta svetlobe
poljubljajo nebo,
izmišljeno prihodnost,
temno modrino upanja,
do brezumja prelamljano obljubo
in večni glas prisege,
življenje, ki nevedoma
in brez zasluge
priteka
in polni vodnjake
mojega srca.

Kam naj se obrnem v tej uri?

Kam v tem mestu parkov,
čudne mešanice stavb,
ki izdihujejo genij

in glas svojih ljubezni,
pohojenih trav
in nahranjenih živali,
glas vsega, kar sem ubil,
čemur sem se izmaknil
in kar sem pustil zgoreti v hrepenenju,
in glas vsega, čemur sem se odprl
in kar sem odrešil,

vselej ves na obali, tej in oni -
če nosim v sebi svet, zakaj
čutim, da me zdaj, v tej uri vse presega?

in vidim deklico, ki se smehlja
otročstvo, smrt in zrelost,
ki pojejo v njenem smehljaju...

čeprav je ne vidim več,
čeprav je ne bom več videl,
sem jo videl,

levje žrelo nad vodnjakom,
spoznal sem njegovo drugo podobo,
tiha resničnost njenega smehljaja
je spremenila vsak korak
v izvir upanja -
in v meni se je zarisal cilj,
nedvoumen in nikdar dokončan,

v oblakih, preroških besedah
in v pesmi umrlih,
v bridkosti meseca, v obupnih solzah
in na gladini srebnočrnega neba

je zapisana smer mojega življenja

in moje življenje je oblaki,
preroške besede, bridkost meseca,
obupne solze, pesem umrlih
in nebo,

moje molčanje v škrlatni senci božjega molka
zveni kot čista vednost bolečine -

na točki med zdaj in nikoli
se je veter ustavil in tekel naprej

bila je le noč
noč
noč in veter,

smrten in večen,
meso in duša,
kamen in zvezda
človek
ponižnejši in večji kot kdaj

zaklical sem: "Kdo sem in kdo sem bil in bom?"
in zaslišal : "Kam?"

in gledal v zaprtih očeh
modre konje večnosti,
kako bežijo po samotnih ulicah,
po sanjajočih trgih moje mladosti...

Veter, noč, tišina,
življenje

Esad Babačić

Kozara – Ljubljana

I.

Ne vem, zakaj sem se vedno bal, da bo nehalo snežiti. Nikoli nisem poslušal učiteljev, ko je snežilo. Še danes ne vem, zakaj je bilo to tako pomembno. Mogoče zato, ker me je spomnilo na konec, ki se nam vsem počasi bliža, na Ljubljano, ki ne

prenese snega, ker je potem vse ena sama brozga. Ljubezen do takšnega mesta je lahko samo zarotniška. To veva samo midva. In potem tiste patetične komemoracije ob spomeniku narodnega heroja Toneta Tomšiča; vedno so me dobili, ker sem preveč na glas

govoril. Takrat je bila že pomlad in sem sestro branil pred podganami, v prostem času pa postajal hudoben in s fračko ciljaj mimoidoče. Bolečina za bolečino. Že takrat? To je bilo na Poljanah, kjer so bili Čuden, Kresal, Štefan, Marko ... Bil je

tudi škotski ovčar Šastri. Bila je velika zarota. Vse drugo je naključje, tudi Ljubljana je naključje. Zato sem se vedno ravnal po tem principu in nekoč zapisal: Ko ti bo šlo navzdol, bremzaj! Da bo dlje trajalo. Potem sem ugotovil, da se včasih spleča

bremzo tudi spustiti, da zdrviš v prepad in padeš na dno Ljubljane, kot so to naredili nekateri stari prijatelji na drugi strani zakona. Jaz pa sem jo vedno spuščal po malem, da se rešim

zapahov in se počasi prešvercam skoz svoje majhno in nepomembno življenje.

Zato sem ljubil Moste ob treh zjutraj in pisal: luna brije po pijanih očeh. Potem pa suhi radiatorji v družinskem stanovanju, ki so zares dobro gredli. Sram me je, mama. Če zajameš z veliko žlico, se z juho poliješ po bradi. Potem se obrišeš in ena kaplja

je takšna pesem o Ljubljani: Mustafa sedi v kuhinji, ki jo ogreva moščanska toplarna. Nima kaj početi, zato gleda košarkarsko igrišče pod seboj. Druga postaja Vodmat.

Suhljat fant igra košarko z žogico za tenis, ker mu oče ni kupil prave košarkarske žoge.

Strah ga je, da ga ne bodo ujeli, ker preveč na glas govori. Zakaj so drugi tako prekleto tiho, zakaj sploh živijo, o čem razmišljajo. Jim bo že posvetil, samo ne s takšno teniško žogico, z njo zanesljivo ne. Pozno popoldan se na igrišče usujejo drugi

fantje; njih niso nikoli ujeli, ker so imeli velike žoge. Začudeno ga gledajo; ni jim jasno, zakaj igra košarko s teniško žogico. Sprva pomislijo, da gre za kakšno potegavščino, in to jih naredi živčne. Ko spoznajo, da je s fantom vse v redu, se pomirijo.

Borut ne more pozabiti tiste Žogice. Mustafa ne more pozabiti, da so mu nekoč operirali hrbtenico. Ko ga pred dnevi obiščejo muslimanski verniki in vprašajo, če bi se šel klanjat, jim odgovori, da ne more, ker ga boli hrbet. Učili so ga, da lahko tudi boga boli hrbet, kot vsakega drugega. Kljub temu tudi on ve, da je vse skupaj veliko naključje. Samo ne more razumeti, zakaj je streljala JNA in zakaj več ne igra Crvena zvezda. Kdo je porušil in pobil rojstni Kozarac? Sin piše pesmi, ali pa se pojavlja na

ekranu. Mustafa pravi, da je to dobro, vseeno pa mu ni jasno, zakaj ni hotel hoditi v šole. Morda zaradi tiste teniške Žogice.

II.

Zdaj pa strogo realistično. Mija pravi, da sneg ni skidan; misli, da sem pesnik, jaz pa vem, da sem samo malce neroden. Kako naj pišem o Ljubljani, ko pa mi cvili za hrbtom. Ja, to je kruta realnost tega mesta. Moje poslanstvo je v njej popolnoma izničeno.

Po jutranjih vajah sem se spomnil Lacija, ki se je sredi snežnih zametov vrnil s potovanja, črn kot zamorec. Verjetno je, tam daleč, na ekvatorju, zanemaril svoje mišice. Zato bo v Ljubljani vse nadomestil. Komaj čakam, da mi pove svoje prve vtise. Meni se

trenutno ne gre nikamor iz Ljubljane. Opotekam se iz kuhinje v sobo in razmišljam, kakšne posledice bo imelo vse to. Srečen sem, ko spoznam, da prav nobenih.

Tudi to je bilo napisano v Ljubljani:

Ne poznam besed:

imam te rad.

To pesem, kot ti znaš,

s krvjo napisal bom,

tvoj brat.

Ivan Dobnik*Pesnikovo ljubljansko razpoloženje*

kri je topla in še tišji dan
 na dunajski se mrak razpira in čez tromostovje
 se množice metuljev obrnejo na grad
 v jesenski curek pozab
 in v petje pesnika se otožnost skrije
 z voskom časa zadušen je in ne more spati

ti si nenasiten pesem lahko plava
 z nebotičnika glasba je rumeni petelin v soncu
 z njo si združen nad mestom ki sanjari tvoje sanje
 ljubezni tvoje in njene sanje neulovljive ptice evridike
 samote svoje medulične korake brez odmevov med nama
 sanjari dolga poletja v večere modrikastih nočnih
 zaljubljena v mesecu dišav in vročih vzklikov
 sva jetnika neizpoljenih zgodb
 za bežigradom kjer izparevava
 in že spomin sva svoji pesmi upepeljeni
 letalki krhki ki je ni ker naju ni
 in sva že angela prozorna v vrtincu
 izginulega sveta v juliju sobe hladne
 v sneženju samote najine
 je moja senca vulkan
 ki se zažira v hrib lepote dneva
 v rilce slonov med strehami zardelimi od budnosti
 nad tvojimi strehami
 kjer avgustovski oblaki na morje plavajo

in tako so slana tvoja usta
 slane tvoje oči
 med besedami iščeš zgubljene sanje
 tebe daljno in neizrekljivo
 ljubljeno v jeziku svojem
 pesem skrivnostno in nedokončano
 tebe najbolj resnično med živimi
 zato se pesem vrača
 v srcu tvojem ne zaspri
 v globokem dihanju beži čez mesto
 in letni časi so stoletja
 v njih midva zgubljena
 zgubljena

PROZA

Jože Hudeček

Karlovška

Kako me kliče, kako me vabi, kako po meni steguje roke: Karlovška. Zlasti takole pozno jeseni, ko jo prične skrbeti zame, ko hoče vedeti, kje da sem in ali nisem pozabil, da se je treba na jesenskih potepanjih topleje obleči, zaradi vetra in zaradi vlage, ki jo prinaša z barja - sploh pa spodaj okrog reke, kjer misli, da tačas sem. In ne bi se motila, če bi sploh bil kje tam okoli, kajti potem, ko se je svet s prvimi pomladanskimi sapami nagnil proti jugu, proti morju, se pravi, na Prulah proti Ljubljani, smo vsi, ki se vso jesen in zimo nismo ločili od varne, tople kadunje med hišami pod Gradom, od nje, Karlovške ceste, ne da bi sami za to vedeli ali da bi to celo sami hoteli, nezadržno drseli nekam navzdol proti vodi, tam se nam je nenadoma odkrivala utripalnica vsega živega v mestu oziroma na Prulah, tam so se nam kazali zaupni pogovori najbogatejši, mi sami po njih najbolj odteščani, tam so besede plaho poizkušanih ljubezni ta čas zanesljivo padale na plodna tla, da smo potem govorili: ah, kaj ona - samo dotaknil sem se je, pa je že bilo vse. In res je bilo tako: samo dotaknil sem se je in že je bilo to vse - nič več nisem potreboval na tem svetu, bil sem prevzet in blažen in nenadoma sem vedel, kaj je to "večnost trenutka". Do jeseni smo potem pestovali zasanjanih, medlečih oči v sebi tisto, o čemer smo bili prepričani, da je večno, vse dokler se tisto strašno kolesje, ki premika svetove, ni zganilo in spet nagnilo vsega skupaj z vrtovi, gredami s solato, ki gre v svet, in s hišami, s katerih odpada omet vred proti Gradu, proti Karlovški, da bi se vsi izgubljeni in po svetu tavajoči potočki nekega hladnega jutra spet zlili v eno samo zresnjeno, vase poglobljeno in manj lahkomišelnim stranem stranem življenja posvečeno reko, ki teče od nekod daleč z vzhoda pod Golovcem, po robovih skrivnostnih ravni barja in potem med Češnovarjevo gostilno ter Ribičevo trgovino prek mostu čez Gruberjev kanal na mestno stran. Tam se je otresla kakor kokoš, ki so jo pregnali s sveže prekopane in nanovo posejane gredice, dvignila glavo in si nadela dostojanstven izraz, kakor da bo nekaj pomembnega povedala na izust - pa ni.

Kako me spominja moje matere, ki me je ob večerih klicala domov visoko zgoraj z okna naše kuhinje: obraz je imela uprt v zahajajoče sonce in klicala moje ime nekam tja, kamor je odhajal dan, nekam proti jugozahodu, misleč, da sem nekje ob reki,

nekje med sprehajajočimi se ljudmi, nekje daleč, kjer me bo komajda dosegel njen klic. Če natanko premislimo, je bilo do tja dol že tako predaleč in tudi v resnici je do vode nikdar nisem slišal - ampak ona je v to verjela in jaz sem jo v tej veri podpiral tako, da sem spodaj ob vznožju hišne stene sedeč lepo molčal in se delal, da me ni - pa bi mi bila lahko zilala kozarec vode na glavo, tako čisto pod njo sem posedal v prahu podstenja. Potem sem po stopnicah navzgor ves čas tekkel, da bi bil čimbolj upehan, da bi se mama čimbolj čudila, kako mi je uspelo tako hitro priteči s kopališča domov, da bi bil v njenih očeh čim sposobnejši in da bi mi potem rekla samo: "Obleci se vendar, saj vidiš, da je večer." Ni rekla, da se megla dviga z barja, da se tesnoba sprehaja gor in dol po Karlovski, da ima roke na hrbtu in da je nje strah.

Karlovška tistih časov je bila nekaj takega, kot so poti po sredini tistih ne prav velikih vrtičkov, skoz katere mora človek, da pride do vrat kake boljše hiše: pride ženska do vrtnih vrat, jih zapre za seboj, pogleda naokrog, odpre torbico in si začne pudrati nos ter barvati ustnice in to počne, vse dokler ne pride do vrat hiše, kjer z eno roko pospravlja tisto lepotilno ropotijo v torbico, z drugo roko, na kateri ta torbica visi, pa pritisne na zvonec. Ko ga zasliši, šele zares verjame, da tisti gumb na vratih deluje, zresni se in zavzame pozo ženske na fotografiji v frizerjevi izložbi: izzivalno, bedasto, ponarejeno, ki se podere takoj, ko se vrata odpro in ko jo preplavi val negotovosti. Karlovška je bila nekaj takega, nekakšna uvertura v mesto, nekaj, kar naj človeka, ki se v duši ni zadosti pripravil na vstop v mesto, zresni in spravi k pravi pameti - ne pa, da ga prestraši. Naj to naredi polagoma, naj ga lepo nežno pripelje izpod svobodnega neba v svet, ki se neposvečenim sprva utegne zdeti čudež.

Pravzaprav: niti ne samo sprva. Meni se je tako zdelo dolga, dolga leta in Karlovška se mi je vsa ta leta kazala kot pot, ki vodi človeka k zmagoslavju in praznikom življenja - in jaz sem jo poznal, od začetka pa do konca, od tam, kjer se je izvila iz ovinka med hišami Kurje vasi ter preskočila most s pridvignjenim krilom, ko je dišeča po svežem gnoju konjskih in govejih hlevov na oni strani Gruberjevega prekopa obstala pred hišo, kjer smo takrat stanovali, ter si obula čevlje na bose noge - saj se je zdaj začnelo mesto, pa čeprav še ne čisto zares in še ne čisto krvavo. Samo tako, malo. Tisto pravo mesto je bilo pravzaprav še daleč tam na severozahodu, tam, kamor je vodila v prahu, dvigajočem se izpod koles vozov ter redkih avtomobilov, bolj konj, kamor je vozil po železnih, v gramoz ceste trdno vkopanih tirnicah tramvaj, zvoneč kakor k povzdigovanju, tam, kjer je bilo videti z naših oken, če si se močno sklonil ven in če si se obrnil močno na desno, svetlo, od neštetihi luči ožarjeno nebo - vsaj tisti čas na začetku vojne že še, pozneje pa je nad mestom vladala neprodorna tema, tako kot nad našimi preprostimi predmestnimi strehami in krošnjami jablan, hrušk in marelic. Mesto je bilo tam, kjer je bilo videti ob dneh, ko ni bilo megle, cerkvene zvonike in od koder je prihajal zvečer ave na toliko različnih načinov, da nisem mogel razumeti očeta, ko je z vso mogočo gotovostjo rekel: "No, tole je pa šenklaški..." in še danes ne morem verjeti, da je tako nezmotljivo lahko ločil zvon

stolnice izmed drugih, čeprav je rekel, da je to znal некоč, ko je on še hodil v šolo na Graben, vsak pobalin in da bi bilo kaj drugega le v sramoto. Tudi orglice je znal igrati tako, da se je pri tem sam spremljal z akordi na basih, tega jaz ne bi znal nikoli, pa če bi se vse življenje samo tega učil. Pač nisem hodil v šolo na Graben - na Prule sem hodil. Že v tem je bila jasna razlika med nami, ki smo pravo mesto samo od daleč gledali, in tistimi, ki so tam živeli: na Graben so hodili meščani, čeprav bolj taki, ki še toliko niso imeli v žepu, da bi si plačali veliko začetnico pri priimku, na Prule pa tisti z one in mi s te strani Ljubljaničice in Gruberjevega prekopa - mi, ki smo jedli močvirske tulpe in ki smo poznali v glavnem le narabutano sadje - ampak poznali smo ga pa le! Pa koliko ga je bilo in kako raznovrstnega po vrtovih veselih Prul! Drevo pri drevesu in ograje med vrtovi kakor za šalo. Le zato so bili tam, da jeseni listnata preproga, ki jo je veter z zamahom razprostrl med belo popleskana debela, ni bila preenolična in da je bolj spominjala na tiste debele, prešite ideje z naših postelj, pod katere bomo legli, da bi si pregnali iz kosti ostro, bodečo meglo, plazečo se počasi v večernem mraku od Špice in izpod vrb žalujk tam v Trnovskem pristanu med hišami in drevesi navzgor, proti cesti in proti lučem, ki so jo delale malone praznično, da bi jih ovila, se oprijela sten in streh, skrila dim nad nevidnimi slemenami, prisilila svet k molku - še pse. Vse poletje je bilo pri hišah, ki so imele - one na desni, če si gledal od mostu proti mestu - grajsko pobočje za hrbtom in ki jih je vse leto od zadaj zeblo zaradi vlage, videti, da so drugačne od tistih - na levi - ki so imele na zadnjih stenah balkone ter vrata na vrt pa vodnjak in v zadnjem času pipo z navoji čisto pri tleh - za zalivanje vrta, se razume - zdaj pa je vse to izginilo in človek se je takole zvečer napotil med dobrodušnimi, posestrenimi fasadami, za katerimi je bilo slutiti lipov čaj in iz razrezanega starega vojaškega plašča narejene copate, počasi in preudarno proti onemu koncu, ki je že napovedoval, da se v ozkem prehodu, skoz katerega se je že človek komajda prerinil v paru, kako težko je bilo šele vozovom, avtom in tramvaju, začne mesto: ob mostu sta se na vsaki strani ceste šopirili po dve - ena na dolenski in ena na mestni strani mostu - furmanski gostilni, kjer je človek pred vojno lahko jedel in pil in kjer so imeli cigarete, potem pa je bilo tega - dalj ko je trajala vojna - vse manj in potem že kaj kmalu nič; bolj ko si šel proti tisti ožini med Jesihovo mesarijo in Višnjevčevo trgovino s suhimi gobami, bolj so izginjale gostilne s hlevi, nadomestili so jih vinotoči in cigarete so prodajali v trafikah - ena je bila kaj kmalu po sredi poti. Vonj po hlevih je pojemal, bolj ko si šel proti mestu: tam ob mostu so imeli konje in krave v gostilniških najemnih stajah, na koncu Gradu je bila tik nad cesto Svečarjeva domačija, od katere je dišalo po senu, po pravkar zavretem mleku, po živini in preprosti hrani, ki je bila v navadi onstran reke. Dišalo je z nezmanjšano milino še tudi po tem, ko smo, bolj ko smo lezli v vojno, vse bolj pozabljali, po čem kaj diši - vedeli smo samo, da je najbrž dobro. Potem so imeli krave še pri Kastelicu, zadnjem kmetu na poti proti mestu, zadnjem, ki je imel hlev in kaj v njem, voz, s katerim je vozil seno z barja ob jesenskih večerih, pa otroke, ki smo se zadaj skriti obešali na vrvi, ki je visela z žrdi na vrhu senene kopice, ter se vozili tako viseč, do grla polni sladkega

strahu, da nas odkrijejo, da Kastelica na nas opozori policaj ali da nam res popuste šibke roke in se zgrudimo med sive, ostrorobe sirovce, zabite v cesto z neštetimi grobimi kolesi in konjskimi kopiti. Kako so pekle rane na kolenih mojega otroštva! Kako v strahu sem umival z njih sledove konskega gnoja, ki je ležal vsepovsod in ki ga moja mama ni smela videti na odrti nogi - šele pozneje sem izvedel, zakaj. Ampak seno je tako neskončno dišalo, bilo je kakor spomin na minulo poletje in z vozom si prišel malone na mejo dovoljenega: do konca Karlovške sem - dokler sem hodil v šolo še na Prule - smel, naprej pa ne. In naprej vozovi, kakršen je bil Kasteličev, tudi niso šli - tam je bila zadnja postaja sveta z onega brega reke. Zakaj le nekaj korakov proti mestu so bleščale izložbe Jerančičeve trgovine z zavesami v barvi starega zlata na notranji strani in v spomin na čase pred vojno polne lepih, pisanih škatel, ki so bile nekoč polne tujega blaga in ki so oznanjale bogastvo ter blagostanje. Še dolgo v vojna leta so v že tako brezhibno čisti trgovini, dihajoč v hladno pokromano jeklo, čistili dvojni mlin za pravo kavo, čeprav ni bilo kaj mleti. Še potem so ga vzdrževali in sijal se je tudi takrat, ko so Jerančiču vzeli po vojni trgovino in ko nihče več ni iztepal zaves barve starega zlata. In samo nekaj korakov naprej je bila najrazkošneje razsvetljena izložba vse Karlovške: Batielova trgovina s kolesi in otroškimi vozički, vsa taka, kot bi jo na neki tehnično neznan in dvomljiv način pravkar prenesli iz predmestja kakega nemškega mesta, vsaj tako smo si zamišljali trgovine bogate tujine mi, ki smo poznali samo slike v ilustriranih časopisih in reklame v pratikah ter koledarjih iz predvojnega časa. Kakšno razkošje je morala biti ta trgovina za predmestno Karlovško takrat, ko so jo tik pred začetkom vojne prenovljeno odprli! Jaz se je spominjam iz časov počasnega zatona, vse do takrat, ko po vojni v izložbah ni bilo več ničesar razen nekaj trakov v barvah državne zastave, Titove slike in slike še koga, stare predvojne vaze s posušenimi vejicami asparagusa in prst debele plasti prahu. Zdaj se je tovarnica imenovala Tribuna in so v njej izdelovali samo otroške vozičke, ki pa jih ni bilo niti za najnujnejšo potrebo, kaj šele za v izložbo. Tako ubogi Lazar, prejšnji lastnik, ni mogel videti ničesar v izložbi, v katero je nekega meglene večera trdovratno buljil, tako zelo, da je preslišal moj pozdrav. Pri slabi luči šibkih nekaj žarnic v izložbi sem videl njegov prazen pogled, ki je pomnil boljše čase in ki ni videl niti kaj podobnega pred seboj. Z robcem si je obrisal obraz, dolgo brskal za ključič po žepih in nato odprl vrata v nekdanj svojo hišo ter izginil v stanovanju, ki se ga je moral sramovati, ker je bilo preveč udobno. Poznal sem tisto stanovanje, ker me je nekoč, še med vojno, njihov sin, moj sošolec, povabil na nedeljski zajtrk - že navada je bila za nas nenavadna, zato me je mati napol očistila že v soboto zvečer, v nedeljo zjutraj pa dodala mojemu videzu zadnji lesk. S fantom sva se potem igrala na dvorišču in po nesreči sem mu vrgel v glavo velik kamen, da se mu je izmed las pocedila kri - jaz, mirna, neslišna duša! S pomočjo njihove babice, ki je imela usmiljenja dovolj za take reči, sem pobegnil iz hiše in poslej nikdar več stopil vanjo - zato me je bilo vselej malo strah, kadar sem šel tam mimo, šel sem pa vsak dan nekajkrat, zato mi je bilo tistega meglene povojnega večera, ko se niti čez cesto ni videlo in ko sem upal, da me

doma vendarle čaka zakurjena kuhinja, ljubše, da stari Lazar ni slišal mojega instinktivno nekaj tiše izrečenega "dobervečera" in da je, izgubljen, kakršen je bil videti, takrat za vselej odšel iz mojega življenja, žalosten in zapuščen.

Včeraj je bila sobota in ob sobotah zvečer se ponavadi dvigne v meni Karlovška, obupana in prestrašena, roke vijoč me roti, naj ne tvegam več pohajanj ob reki ali kje drugod, kamor pač zdaj, ko me ni več tam, vodijo moja izgubljena pota. Vrnem naj se, kajti večer prihaja in treba se je topleje obleči.

Danes je bila nedelja in sem šel tja dol s trdno namero, da stopim na sredo ceste, nekam tja, kjer je nekoč stal štedilnik v naši kuhinji, in skušam otipati nadenj sklonjeni obraz moje matere, mirne in posvečene, zatopljene v ogenj, ki ga je bilo videti skoz počeno železno ploščo, ter v nekaj, kar je bilo pred njo v loncu, kar je dišalo, kakor da zastavlja vprašanje, in kar bo pozneje slovesno in kakor pri maši položila pred nas na mizo, kakor da tega ne daruje nam, temveč nekemu čudnemu, toda zelo našemu božanstvu, ki je vztrepetalo med nami okrog mize v trenutku, ko so se srečali naši pogledi. Mi smo molčali in vedeli.

Potem sem šel dol z današnje ceste, pod katero je pokopana Karlovška, in pod akacijami Gruberjevega nabrežja srečal očeta - Bog mu daj dobro - ki je z velikimi, v tla uprtimi črnimi očmi štel korake nekam tja, od koder sem bil jaz prišel. Pogledal me je s presunljivim pogledom ranjene živali, se nasmehnil in krenil mimo mene - kakor da gre proti tisti "naši" hiši. Ko sem ga tako gledal, sem vedel, da je tudi hiša še vedno tam, saj je morala biti, zaradi njega. Takole ga vidim: zbudim se, zgodaj je, nedeljsko jutro, ni mi treba v šolo, v kuhinji slišim pritajen šum. Vstanem in vzdrgetam od mraza, tečem v kuhinjo, kjer bo morda topleje še od sinoči, zato sem tam pustil obleko, da se ne bom oblačil v ledene cunje. Stopim skoz kuhinjska vrata: diši po pravkar zakurjenem, po majhnih iverih, ki se smode na železni plošči štedilnika, po pravkar zavrelem kropu, v katerega je nasuta zmleta pražena ržena kava. Diši po kavi. Oče stoji pred štedilnikom v dolgih belih spodnjicah (kje so že bile nekdanje predvojne pižame!) in se smehlja kavi in ognju, ki pobliskuje skoz razpoko, kakor da je božič in da so mu oči uprte v neke nevidne, od vseh, kar sem jih videl, mnogo boljše in svetejše jaslice. Skoz okno lije slepeča bela svetloba zasnežene zimske pokrajine. Vrane nad barjem.

Ko sem danes potem pogledal proti tistim nekaj smrekam, ki so še ostale od razkošnega Čečevega "angleškega parka", sem na njihovem temnem ozadju zagledal, da čisto počasi naletava sneg.

Zato, torej, zato sem moral sem. Ker sneži.

Saj to je! Tista "naša" hiša!

Priselili smo se bili vanjo, ko se je vojna komaj dobro začela in vsepovsod sem pripovedoval, deček, nebolgljeni, če so me le pustili do besede, da imamo "komfortno" stanovanje z "angleškim" straniščem. Prej smo pač živeli onstran reke. Tudi v prvem

nadstropju je bilo naše stanovanje, čeprav v tistem delu hiše, kamor niso dali napeljati mestnega plina, pa je zato hiša že na stopnišču dišala tako, kot so dišale vse boljše hiše v mestu, po plinu, se pravi, pri nas pa ga nismo imeli in mama je rekla, da je tako bolje, ker je plin nevarna stvar, kar takole nenadoma se nekje v zidu pretrga napeljava in vsi, ki nič hudega sluteč spe tam okrog, se poduše, zjutraj pa časopisi poročajo o tem, kako je "že spet" udarila ta nevarna novotarija po človeških življenjih. Ker nismo imeli plina, smo imeli pa razgled na vrt, ne samo na vrt - na vrtove, kajti z naših oken se je videlo po vseh Prulah tja dol do vrb žalujk, ki so rastle že tik ob Ljubljani, prek streh in spomladi cvetočega sadnega drevja vse dol do Krima in do hribov na zahodu, do Rožnika in do v eno samo gmoto zlitih hiš tistega pravega mesta. Spomnim se, da je bila, ko smo utrujene roke spustili, da so obvisle ob telesih, in ko je bilo končno vse pohištvo pa manjša navlaka na svojih novih mestih - sobota in da je gospodinja, soproga višjega železniškega svetnika v pokoju, povedala moji mami, da bom smel, če bom miren in tih, včasih, zlasti ob nedeljah, in če njih, hišnih gospodarjev ne bo tam, na vrt. Oblekla me je kakor za sveto rešnje telo, v bele dokolenke in bele kratke hlače z belimi naramnicami, v roke sem dobil knjigo, saj sem že znal brati in naj vidi ta soproga višjega železniškega svetnika v pokoju, kako se obnaša lepo vzgojen otrok. Hodil sem s knjigo pod pazduho po visoki travi pod okni, se oziral po dveh polnih češnjah in po jablanah in hruškah, ki so obetale, in se na koncu do srca zjokal, ko sem našel na tleh dotrpinčenega vrabca, od katerega sem bil mačka s kamnom pregnal. Ne vem, ali je bil kriv moj jok, vrabec ali kamen, ki sem ga zagnal za mačkom - po tistem sem smel na vrt samo še takrat, kadar je vrtnar Jernej, ki ga je gospod svetnik najemal za dnino iz botaničnega vrta onstran prekopa, spomladi prekopaval gredice za zelenjavo ali za rože, ki so rastle, izmenjaje se bele in rdeče, vzdolž poti, zlasti ob tisti glavni, ki je peljala ob vseh gredicah pod veje dreves na koncu vrta, že čisto k Čečevi ograji, tja, kjer je bila tudi najnižja točka v reki padajočih prulskih tal in se je tam zato vselej po deževju nabrala velika mlaka, v njej pa na stotine paglavcev. Pozneje, ko sem bral Erjavca, sem vedno mislil na tisto lužo na koncu meni zdaj tako redkokdaj dosegljivega in dostopnega vrta. Zato pa sem se ga vsak dan dosita nagledal od zgoraj, z enega od naših treh oken, na naterih je sonce delalo iz prenadebelo nanešene barve mehke, vdajajoče se mehurčke. Tiste vsake kvatre, ko me je Jernej - ki me je imel rad, ker je imel tudi svoje otroke, je rekel - vzel s seboj skoz vselej zaklenjeno lesno vrtno ograjo, sem do zadnjega trenutka izkoristil čas in si vse do potankosti ogledal, saj sem si potem, ko sem na vse gledal od daleč, laže predstavljal, kako bi bilo to videti od blizu, in mi je bilo, kot da se vsak dan kradoma selim tja dol med rože in majhne, komajda vidne, po prstih se gibajoče živali, ki sem jih poznal in ki zanje po mojem ni vedel niti Jernej, ki je sicer vedel o vrtu vse. Nekako tako se mi je zdelo, kakor da je tisti naš vrt kraj, kakršnih je bilo tu na robu mesta mnogo, kjer se srečata med seboj tisti svet z one strani reke in prekopa, svet pupkov in visokih trav, svet brezmejnih repišč in polj koruze, preprežen s kanali, pri katerih nikdar ne veš, ali je tisto, kar vidiš, da je dno, dno tudi zares in ali se ne boš - če stopiš vanj - udrl do pasu v močvirna tla

- s svetom, ki ga urejajo župniki, višji železniški svetniki v pokoju, mame in vrtnarji Jerneji, pa sklenejo nekakšen sporazum, pri katerem vsakdo malo popusti - in nastane nekaj, kar je bilo zdaj tu spodaj pod menoj, mirno, spokojno, s temi na levi in onimi na desni spravljeno. Nekakšno ljubezensko pismo meščana dekletu, ki je narava sama, nekakšna zaobljuba med obema. Zaroka na robu mesta.

Poslej sem svoj čas preživil več ali manj v tistih prostorih, ki smo jim rekli naše stanovanje in med katerimi je bila kuhinja glavno svetišče vsega. Tam sva sedela z mamo, ko mi je pripovedovala, kako je, če se ni vojne in če se odpravljáš z vlakom na Bled. Kako greš po Karlovski tja dol proti mestu - in jaz sem že gledal skoz okno ali pa materi v obraz, pa nisem videl na njem zamišljenih, v spomine na nekdanje čase zamišljenih oči, ampak jezero, pa neskončno mnogo rož v nekakšnih kamnitih vazah, okrašenih s kamnitimi, izklesanimi rožami, podobnimi tistim, ki so rasle v njih, videl sem vse, česar sem se medlo spominjal iz prejšnjih srečnih let, ko pa sem se ozrl skoz okno - kajti ob oknu sva vselej sedela, ker je bilo to tako, kot da sediva v vlaku ali da se ravnokar odpravljava tja, kamor sva z mislimi že odšla - sem videl tam obronke Rožnika, za katerim je bilo nekje daleč vse to skrito, in edino pot tja, na Rožnik in še tja naprej, je bilo mogoče zaslutiti čisto na skrajni desni: Karlovška. Včasih sva šla z mamo tudi zares v mesto: do Šentjakoba, do Bakarčičeve lekarne in še naprej do Samčeve trgovine, kjer so nekoč pred vojno prodajali igrače - mimo Bahovčeve trgovine s papirjem ter Mladinske knjigarne - ampak to je posebno poglavje te iste zgodbe. Ko sva prišla potem domov, ko so bili vtisi s tega pravljničnega popotovanja v začarane dežele velikega sveta, je mati zakurila, mi sedla za mizo nasproti in pripovedovala dolgo v jesenski ali zimski, zunaj na ulici megleni večer o tem, kako je bilo tam, kjer sva pravkar bila, ko še ni bilo vojne, in v moji domišljiji so rasle podobe, ki so samo slonele na spomnih tistega popoldneva, ki so jim bili moji resnični, nekaj piškavih minut stari vtisi le osnova, iz katere je zrastle veličastna slika resničnosti, ki je bila avtentičnejša od tiste, ki sem jo popoldne gledal na lastne oči, ki je bila bolj prava in na vsak način bolj moja za vse večne čase. Tako se je v meni oblikovala podoba Mesta, kakršno nosim v sebi še danes, čeprav se zavedam, da je plod fantazije dveh ljudi, ki sta svet okrog sebe bolj ljubila od nečesa, kar se imenuje resničnost in kar mnogokrat nima niti pravega smisla in kar je včasih bolj škodljivo od iluzije, ki pomaga ljudem živeti. In tista podoba mesta je bila, ki je dala moji Karlovski barvo, smer in vonj, ki jo je naredila za pravljnično pot k zmagoslavju ljubezni in dobrodušnosti, plemenitosti in dobrote, ki sem jih srečeval v knjigah, ki sem jih bral drugo za drugo - kaj naj bi sicer počel?

V knjige me je pregnala pravzaprav jesen - ali bolj verjetno zima, ko so dnevi kratki in ko noč za oknom naredi svet zagoneten, poln nevarnosti in strahu, ko sediš v kuhinji za zastrtim oknom, ko v štedilniku gori in ko tu in tam narahlo odgrneš temno zaveso, ki je že tako zapovedana zaradi stalnih letalskih napadov, pogledaš ven, kjer ni na videz ničesar, ti pa veš, da to ni res in da tam je, da je vse mogoče, česar se je treba bati, kar pa do tebe ne more, čeprav tiščiš nos na šipo, za katero vse to je

in drgeta od mraza. Strah te je na neki nenavaden, sladostraten način, ko ne veš, je to strah, ki bi rad pobegnil pred njim, ali pa je to del tvojega življenja, še več - način, ki ga ne bi mogel pogrešati, saj je kakor sol v hrani tvojih juter, je kakor roka, ki te prebuja v svet, je kažipot, ki te kakor na krilih prenaša dan za dnem v neke nenavadne pokrajine, ki si si jih ustvaril s pomočjo svetnikov kakor dobri Bog. Tako človek spozna, kaj in kdo so pravi svetniki in kako jih je treba spoznavati ali si jih izmišljati. Tako pride človek do čisto novih oltarjev.

V knjige pobegneš. Pozimi že tamle ob štirih popoldne in potem ti ostane tistega, v knjigah prebitega časa, toliko, da zdvojen stojiš pred vprašanjem, kje pravzaprav živiš in od kod izkušnje, ki v tebi oblikujejo človeka, izkušnje, kakor je na primer molža krav, ki oblikuje zavest Svečarjeve Ivice, ki oblikuje njen pogled v posodo, polno toplega mleka.

Sedel sem pri mizi in bral, *Babico* Božene Nemcove ali kake Tomažičeve pravljice - ali kaj drugega - in si pred branjem dopovedoval, kako lep čas da živim, ko še ni zatulila sirena, čeprav zagotovo bo, če prej ne, ob sedmih nam ne uide, kako lepo je, ko še ni treba prisluškovati, kdaj se bo oglasilo izza enega od možnih obzorij tisto najprej tiho, potem pa vedno močnejše bobnenje prihajajočih bombnikov, za katere nisi mogel nikdar vedeti, kam so namenjeni in ali niso morda ravno nocoj ravno k nam. In si bil srečen, ker jih še ni, ker jim morda danes sploh ne bo. Da, srečen. Srečen na neki način, ki je morda iztirjen in nenormalen, ki pa bi ga zagotovo nikdar ne spoznal in ne izkusil, če bi ne spoznal strahu pred prihajajočimi bombniki, pred negotovostjo, ki jo pozna le igralec ruske rulete - kajti tisto življenje je bila ruska ruleta, to je jasno, in vsakdo izmed nas, tudi mi, otroci, je pristal na pravila njenega načina igre, saj bi sicer vendar pobral nekaj hlastno zbranih reči in bežal, bežal, bežal... In bil ubit.

Sedel sem za tistim toplim delom starega zidanega štedilnika, ki ga danes komajda še kdo pozna, ki smo mu rekli "peč", kjer je bil vgrajen medeninast kotliček s pipo za toplo vodo pa "ror", pečica, v kateri je mati pekla potice za božič, če je dobila moko in če je imela kaj dati vanjo, da bi ne bila zgolj kruh. S hrbtom sem se tesno pritiskal ob tople plošče iz emajlirane žgane gline, pečnice pravzaprav, in trepetal od strahu, da me bo mati nagnala v posteljo, še preden bodo avioni preleteli Ljubljano, še preden se bodo morda še vrnili in še preden bo odtulila sirena konec alarma. Če se je to zgodilo, sem šel v svet sanj poln groze in nejasnega pričakovanja zla, ki sem ga čutil v grlu in ki mi ni dalo jokati. Bil sem pač še majhen.

In vendar se mi danes, ko se jih spominjam, zde tisti večeri čarobno lepi, polni pravljичne iluzije, ki je bila toliko lepša, kolikor hujše je bilo trepetanje pred tistim, čemur po krivici pravimo resničnost. Zdaj vem, da sem imel tisti strah rad, kakor imaš rad svojo roko, ki je ne ljubiš zavedno, sploh ne veš, da ti je do nje. Nekako mi je bil dan, da iz njega nekaj ustvarim. In ustvaril sem si svet, v katerem sem zrasel. Po njegovih zakonih in pravilih, ne čisto tako, kot pravijo, da je zdravo.

Kolikokrat se mi še dandanašnji sanja, da blodim po nekem neznanem mestu, po

ulicah, katerih resne hiše so zgrajene vse tam nekje med sedemdesetimi leti prejšnjega stoletja in tistim časom, ko so ženske nosile svileni rožnato in svetlomodro perilo in ki mu pravimo Art deco, išoč nekje ulico, za katero ne vem čisto natančno, kako in po čem bi jo spoznal, čisto trden pa sem v tem, da bi jo spoznal, brž ko bi jo zagledal. Ni dvoma, to je Karlovška, ampak nekako drugačna, kakor je nekako drugačna tudi hiša, ki bi jo potem, ko bi našel ulico, iskal po njej, hiša, v kateri smo zdaj stanovali že vso vojno, takšna, kakršna je bila, pa še z vsem tistim, kar sem si bil vsa ta leta vsanjal vanjo: ima še vedno tista debela vežna vrata s tisto prijazno zajetno medeninasto, od tisočih rok zglijano in vsak teden s "sidolom" do bleska očiščeno kljuko z vitičastimi okraski, še vedno tiste okrase ploščice iz keramike takoj za vrati in sredi njih veliko odprtino, prekrito z železno mrežo, skoz katero si lahko pozimi otreseš sneg s čevljev in skoz katero tudi poleti piha strupen hlad od spodaj iz kleti, iz teme, ki sem se je vedno nekoliko bal, kljub tisti debeli železni rešetki in kljub temu, da sem stvar poznal tudi od spodaj, saj sem moral tam mimo po drva - kadar smo jih imeli - v drvarnico. Potem je prišla medlo razsvetljena veža z ornamentiranimi sececijjskimi ploščicami po tleh in potem razsvetljene stopnice navzgor, lepe, lesene, s kovano železno ograjo, po kateri se je takle otrok lahko tudi drsal navzdol, saj je bilo držalo leseno in gladko od laka in rok, pa tudi stopnice - brez luči - navzdol, k vratom na dvorišče, k nekakšni leseni mrežasti lesi, ki je zapirala v klet temo in hlad, ter k vratom v Kuželovo stanovanje, ki je bilo natanko nasproti vhodu v klet in pravzaprav že v kleti sami. Mimo tistega razpotja sem vedno hitreje stopil, ker sem se na svojih lesenih, tako rekoč zasebnih in vsemu zlemu po mojem globokem prepričanju nedostopnih stopnicah počutil varnega in skorajda kakor za zaklenjenimi domačimi vrati. Po vsej veži in po vsem stopnišču je bila ves dan razprostrta blaga luč dneva, precejena skoz gosto vejevje stare lipe, ki je stala na sredi dvorišča še iz časov, ko je bila ta hiša gostilna, ko so tu živeli drugi ljudje, katerih pečat je še vedno nosila - vsaj meni se je zdelo, da vidim vsepovsod sledove roke in oči, ki jih v tej hiši nisem nikdar srečal. Pozneje sem izvedel, da sem prav slutil, pozneje, ko so po vojni gospoda višjega železniškega svetnika za nekaj časa zaprli, čeprav nikoli ni bilo prav jasno, zakaj, in so ga zato tudi kmalu izpustili, ampak vmes je bila zima z dolgimi večeri in takrat je gospodinja v obupni osamljenosti in na robu moralnega zloma poiskala družbo moje matere ter pripovedovala tudi o prvi ženi svojega soproga, o ženski, na kateri je moralo biti še takrat, ko je umrla, več dekliškega kot odraslega in izživetega, ki je pisala poezijo in zgodbe, ki sem jih - kako jih ne bi! - prepoznal kot del svojega imaginarnega življenjskega prostora, ki se je podpisovala Mira Mokriška tako pod sestavke, ki jih je objavljala v ženskih časopisih in kaki le leto dni izhajajoči literarni reviji, kot pod pisma, ki jih je pošiljala pisateljici Lei Faturjevi nekaj hiš naprej po Karlovški ali pa Zofki Kvedrovi v Zagreb, pa Alojziju Ganglu na Dunaj. In tako je prišlo, da sem izvedel, čigavi so mavčni kipi, naloženi drug na drugega za mrežastimi pregrajami iz lesenih letev na našem podstrešju, čigave so knjige, ki so bile prav tako stisnjene za tiste ograje, da so jim bile platnice kakor dekliški obrazi, pritisnjeni na

okensko mrežo: usmiljenja vredni, spodbujajoči k viteškim dejanjem. Nisem si nobene prisvojil, samo izpulil sem jih od tam in potem zvečer, čakajoč na alarm, prebral drugo za drugo. Potem sem jih vrnil. Še potem, ko so podrli hišo, ko je ležala pobita in poražena, gola na tleh, so se nekatere izmed njih umazane, strgane in na vsakršen način oskrunjene, valjale med razmočenim ometom v blatu in deževnici. Tako sem tam na podstrehi naše stare hiše odkril nepozabni vonj, ki je bil mešanica duha po starem, prhnečem papirju in starih, uležanih sajah okrog dimnikov, in hkrati spoznaval v kleti, nepremično zroč gospe Kuželovi pod prste, vonj po prav tako starem papirju, po klistru, knjigoveškem lepilu iz moke, ki se je emarilo na kuhalniku, in po zatohlem ter vlagi, ki se je nabirala po kotih kletnega stanovanja in pozimi, ko ni bilo kurjave, zmrznila v kristalni srež, da je zakril nagnusni, bolno lisasti zid in odpadajoči belež. V tisti kleti sem izvedel, kako je sestavljena knjiga, kakšna je videti, če leži na mizi raztelesena in razrezana kakor kadaver na anatomskem pultu, kako je nežna in občutljiva in kako je zanjo potrebna ljubezen, malone kot za človeka. Zlezle so vame, knjige, prevzele so me, zavzele, polastile so se me vsega, kolikor me je bilo, naselil sem se v njih in one v meni. Kadar sem razmišljal, je šumelo, kakor bi listal. Bil sem vezan v polplatno kakor večina knjig, ki jih je nanovo vezala, obrezovala in krpala gospa Kuželova - knjige vseh mogočih ljudi, ki so nekako izvedeli zanjo in njeno umetnost, tudi Čečeve knjige, najlepše, najdragocenejše izmed vseh, kar jih je prihajalo po tej poti v našo hišo, mnoge med njimi s podpisi avtorjev, lastnikov, opremljene z ekslibrisi, ki jih je gospa Kuželova vse poznala in mi o njih pripovedovala zgodbe, neskončno dolge štrene besed in mnogokrat trač. Jezus, kako ji je moralo biti dolgčas! Kako premolčana je bila ta ženska, ki je vse noči in dolge dneve prečakala moža, ki je delal na železnici, nekje tam, kjer so vlaki skoro vsak dan zapeljali na mino in se razbijali. Je božala pa nežno usnje na hrbitih knjig bankirja, tovarnarja in lastnika najmodernejše ljubljanske tiskarne Karla Čeča, ki jih je tiskal, spravljal na rezljane police ob stenah razkošnih sob svoje velikanske vile onkraj našega vrta - bral jih pa najbrž ni, saj ni utegnil. Jaz sem jih nekaj: kakšno medtem, ko jo je gospa Kuželova spreminjala iz broširane v v polusnje vezano z zlato obrezo, kakšno pa še potem, ko so po vojni Čečeve odpeljali in ko so vojaki, ki jih je bila vila polna, knjige delili okrog za cigarete ali kakšno drugo malenkost komurkoli, ki jih je hotel. Takrat sem odkril v sebi željo, da bi rad katero izmed njih, pa ne zaradi tistega, kar je bilo v njej, temveč kar tako, zato, ker je bila lepa, še več, preprosto zato, ker je bila knjiga. (Takrat še nisem slišal za Anatola Francea in ne za to, kdo in kaj da je bil.)

Sicer pa me je s knjigami zalagal tudi moj stric Konrad, ki je bil tiskar po poklicu (faktor, je rekla teta Mici, faktor moraš reči, ne tiskar!) in ki je knjige bral tako rekoč neprestano - pa ne zaradi vedoželjnosti ali strasti, temveč preprosto zaradi zaslužka. Domov je nosil knjige, tudi take za otroke, ki jih potem včasih nikjer več nisem videl - Gulliverja, na primer, pa Najdenčka Jokca iz torbe Kotičkovega strička. Vsa leta vojne mi je obljubljal, da mi prinese, če ne pa poišče v skrivnosti polnih kupih knjig in starih revij v podstrešni shrambi knjigo o Bobu in Tedyju, iz katere se je spomnil

samo tega, da si eden od njiju želi videti žepno uro od znotraj in kriči "Koješa bjačat!".

Česa vsega se človek takole ne spomni. Kdo na tem svetu je tisti, ki odloča o tem, kaj naj ostane v človekovem spominu in kaj naj iz njega brez sledu izgine? Koliko je takih reči, na tisoče, bi rekel, ki bi se jih želel spomniti, ki bi jih potreboval, ki bi mi pomagale živeti, če bi si jih ohranil v spominu - pa sploh ne vem, da so kdaj bile, da so se me dotaknile, da so se v mojem spominu - pravzaprav bolje: zavesti - pomudile za kratek hip, potem pa sem jih lahkomišelnost odpustil, kakor indijski podkralj odpusti pariya, ne vedoč, da je maharadža iz devete dežele. Bog mi grehe odpusti, ampak tegale mu ni treba, ker ni na moji duši - ne vem, na čigavi je, najbrž na nikogaršnji in naj kar bremeni vest dobrega stvarnika samega.

Stric je s teto Mico in mojima sestričnima Mileno in Marijo stanoval na podstrešju krasne stare palače številka petnajst - na Karlovški, se razume - ki so ji vsi rekli "vaskasarna", v katero sem vstopil skoz velikansko vežo, se povzpel po nekaj kamnitih stopnicah, hitro stekel mimo nekih vselej zaprtih vrat, ki sem se jih bal, mimo vedno temnega - baje - stranišča, ki me je navdajalo s strahom, po temnih stopnicah, kjer mi je bilo tesno, se počasi in malone dostojanstveno predel mimo Bahovčevih in Föderanspergovih vrat - vrata gospe Mucove so bila že bolj problematična, ker je veljala za "čudno", stekel po stopnicah, ki jih je teta ali ena od sestričen menda morala poribati vsak dan, saj so bile vselej mokre, potrkal in pozvonil in milo upal, da mi hitro odpro, saj so bila za mojim hrbtom vrata na podstrešje, kjer je bilo slutiti vse mogoče strahove in nevarnosti in ki sem se jih neznansko bal. Potem se je pred menoj razgrnilo razkošje tetine velikanske kuhinje, ki je bila pozimi vselej toplo zakurjena, saj je bilo teti laže za drva, ko je bilo pa gozdnato grajsko pobočje koj za hišo in takole pod večer ni bila nobena umetnost privleči z njega kako debelejšo vejo. Mi tega nismo mogli, mi bi morali z vejo čez cesto, mimo policaja, mimo vojakov, mimo bogsigavedi koga še. Mama je pozimi vedno rekla: se greva gret k teti Mici. Ne vem, zakaj je bila sicer tista hiša tako neznansko mrzla in vsa mračna. Pa polna otrok, povrh vsega!

Kadar sva bila z mamo pri teti Mici, sem moral prej ali slej mami po cigarete - v začetku vojne po škatlico, potem samo še po deset, še pozneje samo še po pet, zavitih v časopisni papir, v trafiko, ki je bila lučaj dlje po cesti, v Rudeževem dvorcu, kakor so rekli tisti hiši, ki je bila na Karlovško cesto pritlična in nisem nikakor mogel ugotoviti, s čim si je zaslužila takšno ponosno ime. Razmišljal sem, da morda z vratom, ki je bil na spodnji strani, ki se je začel pod dvoriščnimi arkadami z baročnimi stebri, se razšel po stezicah in razprostrl po cvetličnih gredah vse dol do z bršljanom pokritega zidu, pred katerim je raslo nekaj mogočnih smrek in je stala skromna, tudi v bršljan zavita ura. Gosposko, ni kaj! Zgoraj na cesti je bila vsa trafika pravzaprav samo navadno okno, na katerem so bile običajno razobešene razne drobnarije, ki jih je gospa Dermaševa prodajala še poleg cigaret in vžigalic, napol pokrila s kolki mestne takse za tako reč, notri pa je bilo na desni in na levi videti police, ob začetku vojne še polne cigaret, potem pa so te zavzemale vse manj prostora in vse več je bilo raznih nogavic, spletenih iz volne, dobljene iz "raztrenane" stare jopice ali česa drugega,

puloverjev - dokler je sploh kaj bilo. Ampak tisto, kar je bilo zame najvažnejše, ni bilo niti na policah niti za zaveso, skoz katero je Dermaševa, če si potrkal na okence, stopila iz kuhinje v prostor, ki so ga od njene zasebnosti omejevale le police, temveč je bilo tisto v zraku: po nekem čudnem naključju je zame postal sladki, topli, rumeno zlati vonj po tobaku, ki je prihajal skoz okno in me počasi zalival, vir neskončnih sanjarjenj, do katerih sem prišel spet po zaslugi strica Konrada: nekoč sem, brskajoč po tisti znameniti, s knjigami in revijami zastavljeni shrambi za Bobom in Tedyjem, naletel na Mohorjevo knjigo z vse in nič obetajočim naslovom Palček ter se je polastil. Potem se je ona polastila mene in odtlej sem v vsakem kupu naloženega kamenja videl palčkov grad, v vsakem drevesu z izrazitejšimi koreninami se je zame odpiral svet rorov in podzemskih hodnikov, svet domišljije in izmišljije, za katero sem vedel, da je zgolj moja sanja, pa se mi je vendarle zdela resničnejša in pomembnejša od vsega, kar se je bolečega dogajalo okrog mene, pravzaprav vsega tistega sploh ne bi mogel tako nedotaknjeno preživeti, če ne bi bil živel tistega svojega "dvojnega življenja". In še to, kakšno zvezo je imel Palček s trafiko gospe Dermaševe: v knjigi je bila tudi podoba starke, ki je začetek in človeški okvir vse zgodbe, natanko takšna, kakršno sem videl gospo Dermaševu tistega dne, ko sem knjigo prebral, skoz odgrnjeno zaveso v notranjosti trafike, sedečo pri kuhinjskem dvoriščnem oknu. Ruto je imela zavezano na tilniku, očala na nosu, nekaj je brala pri luči dneva, ki je padala skoz okno, vse zavešeno z vrečicami iz belega damasta, polnimi zdravilnih zelišč in vseh mogočih dišav. In že je moj Palček od prve pa do zadnje strani opojno dišal po tobaku, že je bilo v knjigi vse zlato rumene barve suhega tobaka, že sem si izprosil pri trafikantki nekaj škatel, v katerih je dobivala po sto cigaret, da jih je potem po kosu razprodajala - na karte so bile! - in napravil iz nekaterih hiše, palčkova bivališča, iz drugih pa pohištvo v njih, natanko, kot je bilo to v knjigi, samo prilagojeno mojim možnostim in znanju. Živel sem čarobne dni, polne napetih dogodkov in bogate, samo meni znane ter dose-gljive omamno pravljичne vsebine. Že prej mi je bila Rudeževa hiša všeč in nič se nisem dal prositi, če so mi rekli, naj do tete skočim po nekaj cigaret, ampak to je bilo zato, ker je tam stanovala Marija, majhna, temnolasa in lepa, da nisem poznal nobene lepše. Takrat sem jo nekako samoumevno preselil v pravljico in tam je tudi ostala, čeprav je ob koncu vojne s starši odšla - ampak ne v pravljico. Zame pa je tam, samo zame.

Potem sem se vrnil po desni strani ceste, ker mi je teta po oni drugi prepovedala hoditi, ker je tam "ta revna hiša in ti tam mimogrede kdo pljune na glavo," mimo Petričeve pekarnе, kamor smo nosili v štručnicah peč doma umešen kruh z vlepljenim listkom in na njem s tintnim svinčnikom napisanim imenom in kjer smo se tudi pozimi po klancu sankali - kje se pa nismo, če je le bilo malo klanca! -, mimo Metkine trgovine, kjer so kupovali samo "boljši" ljudje s Karlovške, mimo Brvarjeve hiše, ki mi je bila vselej, tudi takrat, ko so jo podrli, uganka, ki mi je uganka ostala vse do današnjega dne, ko je ni nikjer več in ki sem se je takrat malo bal, tudi zato, ker je pred njo na nagnjenih glinastih tleh rasel droban mah in je bilo nevarno drsno. Mama

je potem ponavadi rekla, da se večeri ali da se pripravlja k dežju in da morava domov. Hitela sva, malone tekla mimo Dufferove razkošne vile s konca stoletja, v kateri je prebivala pravljíčarka Lea Faturjeva, ki je nismo nikdar videli in ki nisem mogel nikdar kupiti nikjer niti ene njene knjige - samo izposodil sem si jo lahko in to je pomenilo pri branju le pol užitka, saj vsega skupaj čez teden dni nisi mogel prebrati še enkrat, ne toliko zato, da bi še enkrat doživljal zgodbo, ki je v knjigi napisana, temveč da bi se še enkrat preselil v čas pred tednom dni, čas, ki je bil srečen, ki ga ni nič skalilo - to zdaj že veš - čas, v katerem bi se lahko zazibal kakor v materinem naročju. Vse svoje knjige sem bral po večkrat, nekatere berem tako še danes: ne zato, da bi prebral, česar ne vem, saj jih znam že na pamet, ne, zaradi nekega davnega, srečnega, izgubljenega in v sivino potopljenega časa, zaradi nekega davnega, izgubljenega, odtavanega dečka, ki ga to priklíče od nekod globoko v meni. V tisti vili je stanoval nekje spodaj, s Karlovške gledano, bi se reklo v kleti, Janez Zorman, ki bi lahko prebival v lastni palači kje na Vrtači ali kakem še boljšem okraju Ljubljane, če tak kje je, če ne bi bil vsega, kar je imel, vtaknil v Narodno galerijo - vsaj tako je pravila moja mama in pozneje so mi rekli, da je vse to res. Šele mnogo pozneje sem ga nekoč - nekje sredi gimnazije sem bil, še ves mlečnozob, če imajo možgani zobe - obiskal, ker bi si rad ogledal njegove slike. Rekel je, da nima nič kaj posebnega, pokazal pa mi je nekaj del impresionistov in me vprašal, ali so mi všeč, pa sem rekel - pokoren umetnostnim nazorom strica Konrada - da mi niso, in tako sva se za vselej razšla, ne da bi imel jaz še kdaj možnost, da tisti vtis popravim in da mu povem, kako neskončno rad bi imel tak balkon, kot ga je imel on, da je lahko gledal po Prulah izmed bršljanovih vitic in da ga je pri tem varoval čudno lep bel marmornat angel. Pod balkonom je bilo vse polno koščkov zdrobljenega zelenega oniksa. Od kod se je vzel?

Ko se je potem prvič pobliskalo in malo zatem zagrmelo, sva tekla mimo samostanske hiše salezijank, kjer je nekje trepetala - vem - v strahu sestra Antonija, ki me je učila igrati na klavir, kjer je bila na dvorišču tista dvorana, v kateri smo otroci igrali Petra in Maričko, kjer so nas v strah naganjali parklji, ki so tja prihajali s svetim Miklavžem in prvim snegom, kjer so potem v - zdaj že dvorano "terena Prule" nagnetli vse polno ljudi praznega pogleda in nemih, zakrknjenih obrazov, ki so jim nekaj dni prej pobrali tisti dve ali tri njive ter hišo, na kateri so imeli še za nekaj let dolga, da jim je jetični sekretar krajevne partije z neomajno vero in strastjo v vročičnih očeh skoz od cigaret porjavele zobe slikal Leninovo preroško podobo in socialno pravičnost novega časa, ki prihaja, da so stirmeli v nediplomiranega predvojnega študenta poštenih oči, ki jim ure govori o tem, kako morajo pošteni proletarci sovražiti buržuje, ne vedoč še takrat, da bo čez kako leto - ne iz sovraštva - iz brezupne ljubezni do take buržujke sam sebi vzel življenje.

Potem sva bila že blizu doma, in ker še ni padalo, je mama malce zadržala korak, da nisva več tekla, se popolnoma ustavila malo pred domačimi vrati in rekla: "Ali čutiš, kako je napeto? Zdaj, zdaj bo padalo kot iz škafa." Res so potem padle prve težke kaplje in midva sva smuknila v vežo domače hiše v mrak, dišeč po rženi kavi, ki so jo

skuhali pri Jermanovih, po mestnem plinu in po lizolu, ki ga je nekaj vlila gospodarjeva služkinja Tončka, ko je pomivala stopnice, v vedro, ki se mi je gnusilo - kdove zakaj! Če bi bilo zdaj - ne zdaj, temveč pred tednom dni, bi se hlastno povzpela v stanovanje, mama bi zagrnila okna, hitro zakurila in potem v grozi še dolgo molčala, dokler ne bi prišel tik pred policijsko uro oče iz teme, s široko odprtimi črnimi očmi in s pogledom, ki bi obtoževal namesto molčečih ust. Bila sva namreč pri Jerebovih na Kobijevi žagi, v topli kuhinji za zagrnjenimi okni, ko je nenadoma zaropotalo po šipah in obupan glas je v smrtnem strahu zavpil: "Pomagajte, ljudje, odprite!" in potem nekaj strelav in potem nič, še dolgo nič, dokler se - spet zaradi grozečega dežja - nisva strahoma odpravila domov, trepetajoč pri tem, kaj bova videla tam pod tistim oknom, pa ni bilo nič in tudi naslednjega dne ne. Kdo je bil ta in kdo oni? Beli? Rdeči? Mama je vso pot domov jokala, in ko sem jo vprašal, ali zaradi tistega reveža, je rekla da ne, da zaradi sebe.

Ker pa tokrat nisva prišla s Kobijeve žage in od Jerebovih in ker v zraku ni visel spomin na pravkaršnje strele, sva počasi, uživajoč v plemenitosti lesenih stopnic in tople, stare hrastovine, stopila do prvega nadstropja, mati je odprla okno, da je bilo slišati štropotanje deževnih kapelj po listih jablan na vrtu pod nama, jaz sem moral še pred tem ugasniti luč, potem pa je mama pela malo meni in malo v noč, ki je prihajala kakor žival, ki ji je tudi v temi vse domače. Pela je dolgo in žalostno in tiste njene pesmi so se mi zadrle kot trn v dno zavesti, da ga bom v sladki bolečini skušal izdreti še na smrtni postelji v zmotnem prepričanju, da me bo tako ena ljubezen manj vezala na ta svet - pa ne bo šlo. Slišal jo bom v sebi še tisti čisto zadnji trenutek, ko bom vedel, da sem.

Kadar pa ni bilo mame z menoj, ko se je takole pripravljalo k dežju in ko je bilo treba pobrati vse, kar je bilo kje tam okoli mojega, in steči domov, iz šole, denimo, s Šentjakobskega trga - tam smo jo imeli, odkar so nam Italijani naredili iz naše tako prijetno po črnilu dišeče prulske šole kasarno - ali pa s hriba nad "vaserkasarno", kjer smo se igrali vojake, ali iz nunske hiše na Karlovski, ki sicer ni bila daleč, tako blizu pa spet ne, da bi do doma ne mogel biti do kože premočen - takrat sem s pogledom potežkal vsak oblak posebej in vse nebo, ki mi je viselo nad glavo, skupaj, potem pa sem odmeril korake tako, da sem dostojanstveno prikorakal, trepetajoč od zadrževanega strahu, do betonskih konfinov pred Posavčevo pekarno, od koder je bilo do naših hišnih vrat toliko, da si lahko v našo vežo pljunil, če si se utrudil. Tam sem obstal in z neznanjskim zanimanjem študiral majhne delce prahu v pekovi izložbi, tako da od takrat vem, da se prah, zlasti na starih papirnatih umetnih rožah, nabira v kosmičih in ne kar tako, kot sem si predstavljal dotlej, kakor na cesti, kjer je kakor fina moka, kakršne ne dobiš že od "mirnih časov" sem. Niti pogledal nisem več v nebo, ampak sem čakal, da mi pade prva kaplja na tilnik, saj sem se postavil natanko tako, da je bil ta goli del mojega vratu, ki ga ovratnik ni več pokrival, lasje pa tudi še ne, zunaj dosega Posavčevega napušča. Bil sem napet in pričakujoč, kot sem videl pozneje

tekače pred začetkom dirke. Potem me je zmrazilo od temena do peta in vedel sem, da sem se že sprožil, saj sem to storil brez misli, nagonsko, čez trenutek sem planil skoz domača vežna vrata, kakor da sem si s tem rešil življenje. Bil sem na suhem. Pa ne samo to: zdaj se je začelo zame nekaj najbolj iztirjenih minut neskončne slasti in užitka, za katerega sem čutil, da je pregrešen, vedel pa nisem, zakaj, in še danes ne vem, zakaj sem tako mislil - najbrž zato, ker je bilo tako še lepše. Stal sem med vrati, tako, da so deževne kaplje padale tik ob meni na tla - pa me niso dosegle - kvečjemu s porfirnih plošč še toplega cestnega tlaka odbiti prh mi je vlažil gole noge, da me je ravno toliko hladilo, da sem si natančneje predstavljal, kaj bi bilo, če bi bil moker kot miš sredi ceste. Gledal sem ven ljudi, ki so, pokrivajoč se čez glavo s suknjiči (kdaj je že bila strgana in uničena zadnja marela!) skakali od pristreška do pristreška in se celo večnost pripravljali, če so morali steči na drugo stran ceste. Tisti, ki so prihajali iz Rastoharjeve gostilne ali trgovine na drugi strani Karlovške, na primer. Stali so tam pod napuščem, se gnetli in preudarjali. Že desetkrat je po dežju mimo njih stekla stara gospodinja, pravzaprav ne več, saj so ji po koncu vojne vse vzeli, čeprav je njena hči Anča, lepa, kot bi ušla iz kapelice, letala okrog v vojaški obleki in črnem puloverju, napetem čez svoje jedro telo, pa v škornjih in bila nekakšen funkcionar, da sem jo takole pobožno gledal čez cesto in se prepričeval, da pride čas, ko bom tudi jaz velik in ko bom tudi jaz imel takšne škornje in takšno Ančo. Včasih je med dežnimi kapljami sem čez prineslo vonj po politem in pokvarjenem olju ali žarki masti, ki se je mešal z vonjem po konjih in konjskem gnoju, vsesplošnem vonju tistega dela mesta ali vsaj tistega delčka tam okrog Karlovškega mostu, kjer so bili trije ali štirje javni hlevi, v katerih je dihala svojo kadečo se, po kiselkastem zaudarjajočo sapo vsak dan vsaj kakih petdeset konj, vonj, ki me še danes v hipu, ko ga dobim v nosnice, prestavi na Karlovško. Bil je neizogiben, pa naj je tiste fige še tako pridno pral s ceste dež, naj jih je še tako prizadevno s curki vode skušala spraviti s tlaka "šprickahla", posebej za ta namen prirejena tramvajaska cisterna, vse ni nič pomagalo. Tisti gnoj je bil vsepovsod, tudi v gostilniških prostorih pri Rastoharju ga je bilo dosti, saj je prišel tja na čevljih, pa po tleh pod mizami Rihtarjeve gostilne, malo naprej od Posavčeve pekarnе, pod mizami, nad katerimi so visele najkrasnejše stare slike lovcev, ki se iz gradu odpravljajo čez zamrzli ribnik na srnjaka, ali divjih prašičev, ki drve skoz grmovje, in na katerih so med lužicami politega vina - če ga je kaj bilo - še bile sledi krožnikov, na katerih se je pred vojno kadilo iz najboljšega golaža na tem svetu. Prazne so bile zdaj mize, prazne ob njih izrečene besede.

Zadnja leta, preden sem se odselil s Karlovške, sem rad zahajal na obiske k sošolcu Janezu, kajti Rometovi so stanovali v nekdanjem Samassovem gradiču na pobočju nad Karlovško. Moral si priti vse od mostu, pa mimo vseh hiš in gostiln tik do tiste ožine med Jesihovo mesarijo in Višnjevcem, potem pa zaviti na desno v breg po malo voženi, nič prašni, zasebno snažni poti navzgor, mimo tistega nikdar dokončanega zaklonišča, ki so ga začeli Nemci proti koncu vojne vrtati pod Gradom.

Gradič je bil takrat temnejši, zamolklo rjavkast, kakor zelo stara in zelo umazana zlata stena so bili njegovi zidovi, drevje okrog njega staro in častiljivo, v veži, ki se je tam notri globoko na oni strani stavbe končevala s slikanim barvnim oknom čez vso steno, je bila tema, v mraku je bilo videti le veliko, visoko črno ogledalo, vse v rožah iz rezljanega lesa, poleg njega stroga renesančna stola in nejasno je bilo mogoče slutiti na stenah tapete kakor preproge z lovskimi in mitološkimi prizori. V vsej hiši so bila zdaj stanovanja in tisto pohištvo, namenjeno posebnim priložnostim in posebnim ljudem, je bilo zdaj tam, kakor da je vstopilo v napačen vlak in se pelje v napačno smer - ničemur in nikomur v korist. O, meni! Jaz sem ga znal dopolniti z bogastvom svojega pravičnega zaklada - ampak, kaj to!

Zunaj gradu je bilo vse precej zapuščeno, steze so še vedno vodile tja v zelenjavni vrt z vrtnarsko hišico, kjer zdaj ni nihče stanoval in so se po praznih sobicah valjali po umazanih tleh, ki so bila nekoč do čistega izribana, zmečkani časopisi, pa proti steklenjaku, kjer so nekoč imeli spravljane čez zimo oleandre in kjer so kljub ljubljanski megli zorele drobne limone - pa na stotine majhnih tujih rož v lončkih - nekim neznanim dekletom v veselje, nekim možem zamišljenega obraza, ki so ponevedoma zatavali sem noter. Vodile so v park, med obrobami iz pušpana in mirte pa med okrasnim grmovjem pod drevesi do velikanske stare platane, pod katero sta bili klop in kamnita miza, ki jo je že nekdo razvalil, pa spet nekdo popravil - polna spominov in nostalgije. Klop je še dišala po dekliških krilih, še so bile vanjo vrezane začetnice neznanih skrivnih ljubimcev. Koliko pozabljenja je bilo v teh potkah in za temi z bršljanom prekritimi stenami, koliko odvržene lepote in prezrte poezije, nikomur namenjenih biserov, ki se valjajo po tleh. Glasba v ušesu gluha, knjiga v rokah nepismenih. Odkar so začeli govoriti o preureditvi prometa na tem koncu mesta in odkar so bili načrti prezidav na Karlovški vse radikalnejši, se mi je vedno bolj dozdevalo, da se ta bolezen pozabljenja kakor nekaj nalezljivega širi po vej okolici, po vsej cesti, po vseh hišah in po vseh trgovinah, po oknih s spuščeniimi zavesami sem gledal s strahom, da bodo luči za zastori vse bolj ugašale in se vse manj prižigale. Vedel sem, da je vse že odločeno in da ni priziva za tisto, kar je bilo sklenjeno. Vedel sem in se bal, da je res, kar vem. Vse starejše so se mi dozdevale hiše moje stare ulice, vse bolj v preteklost se je odmikalo vse, kar je bilo z njimi v zvezi, vse, tudi tisto, kar se je pravkar dogajalo, tudi tisto, kar se je imelo v tistem skromnem času, ki je tem stvarjem še preostal na voljo, še zgoditi. Vse, kar se je dogajalo, kar je bilo okrog mene, se je nezadržno spreminjalo v preteklost, v nekaj minulega, v neizrečeno lep spomin na nekaj, kar je sicer še tu, pa je prividno, ne čisto zares. Bilo je, kakor da spim z ljubico, ki nosi smrt v sebi, smrt, ki jo pobere lahko vsak hip, zdajle, ko jo držim v naročju, ko se smeje in ko izgovarja besedo, katere pomena še nisem utegnil razumeti. Hodil sem po Karlovški vsak dan v šolo in vse bolj sem se počutil kakor vitez nekdanjih dni, ki živi v pravičnem svetu, v neresnični fantaziji, v katero se spreminja moja Karlovška, in vse bolj mi je bila pri srcu, vse bolj sem jo ljubil, bolj ko je bila izmišljena, bolj ko je prehajala v iluzijo. Vse bolj ko se je razblinjala in ko je

izginjala, bolj sem vedel, da je, in v resnici je vse bolj bila. Takrat še nisem vedel, kaj se bo dogajalo, ko bodo nekega dne prišli s kamioni in bodo začeli odvažati vse tiste dobre stare ljudi, ki so živeli na tej Karlovški od svojega otroštva, nisem vedel, v kakšno gnusobo se utegnejo, naložene na kamion, spremeniti oprave tistih toplih, prisrčnih sob, v katerih sem preposlušal toliko zgodb, da so se mi spojile s posteljami in omarami, s starimi fotografijami neznancev, slikami z rožami v kotih. Z nasmeškom bodo odhajali, verujoč, da jih čaka v novih stanovanjih s kopalnicami in obljubljenimi vrtički nova mladost. Pa so jim slekli kožo in oni niso tega niti opazili. Mrli bodo tam nekje v drugem, tujem predmestju dan za dnem, drug za drugim. Leto dni zatem ne bo izmed njih nobenega več. Spominjam se sosedovega Francija, moža v zrelih letih, ki je trmasto odklanjal selitev, ker je bil pač odločen preživeti svoj vek v rojstni pekariji. Nekega jutra ga ni bilo iz stanovanja, in ker je naslednjega dne potekel zadnji ultimatum, ki mu ga je dala občina, so vdrli vrata: sedel je za mizo in skrival obraz v dlaneh. Vsi so vedeli, kaj je storil, in da je bilo tisto, kar je storil za to mizo, njegovo poslednje dejanje na tem svetu.

Vsak dan sem hodil v šolo, mimo trgovin, ki so vse bolj opustevale, mimo mlekarne, ki je usahnila, mimo Batiela, ki je kazal še bolj zaprašene izložbe, in mimo velikega grma magnolije, ki je rasel ravno tam, kjer se je pot k Samassovemu gradiču odcepljala od Karlovške in se začenjala vzpenjati navkreber. Vsako leto sem čakal, da zvezeti, in iz dolgoletnih izkušenj sem vedel, da tistega dne, ko Samassova magnolija odpre prve cvetove, nezmotljivo mora padati dež.

Tista pomlad je bila proti navadi suha in dolgo nismo videli kaplje dežja. Popki na magnoliji so se napenjali in Pečanovemu Florjanu, mojemu soščolcu, ki je stanoval v nekdanji hiši Prešernove ljubice Zalike Dolečeve tam zraven, čez cesto pravzaprav, čez cesto, ki je bila tam že čisto ozka, sem rekel: "Suša gor, suša dol, čez nekaj dni bodo tile cvetovi odprti in takrat bo deževalo kot pribito." Nič ni rekel, saj je sam vse to dobro vedel.

Čez nekaj dni je bilo tisto jutro, ko bi morali cvetovi počiti v beli dan in ko bi moralo liti kot iz skafa. Ko sem zjutraj pogledal skoz okno, je bilo sicer kislo vreme, ampak na dež še kazalo ni - pa bi po vseh pravilih moralo. Pospravil sem svoje stvari v torbo in žepe in šel brez zajtrka proti mestu. Saj ni bilo daleč in že od Jerančiča tja je bilo vse jasno: magnolijo, veliko, lepo in tako rekoč vzcvetelo, devico, ki jo razganja ljubezen, so podrli, požagali in po prahu so se valjali njeni neodprti cvetovi kakor jajca s piščanci, ki toliko da se niso izvalili. Bil je umor, kar smo gledali. Bilo je kakor zločin nad naravo.

Tistega dne so začeli vrtati predor za cesto pod Gradom.

To je bil začetek konca Karlovške.

Danes je torej nedelja, pa sem šel tja dol, da bi srečal očeta in mamó, kajti tam, kamor so ju odnesli kmalu potem, ko sta bila pregnana s Karlovške, tam ju ne najdem - na Karlovški, na Prulah pa. Saj pravim, da je svet iluzije in domišljije, svet človeških

sanj resničnejši od onega, ki ga preklinjamo od rojstva do smrti in ob vsem tem ljubimo do neznosnosti vsake nesrečne ljubezni. Vrsto dobrih starih senc srečam: Mici Mahrovo, ki se mi nasmehne in pravi: "Ja frajlj, ti si!", pa staro gospo Rostoharjevo, ki priteče okrog vogala svoje hiše, ki je nekako ostala tam, kjer je bila in hlastno vrže: "Na, saj vidite, pa se zanesite na koga danes..." in že odhiti proti kuhinji, ki je ni več, ampak ona še vedno izginja v njej, kakor je izginjala vselej, pa starega Jerneja, ki se odpravlja kidat sneg, pa teto Mici, ki začne: "Sem rekla," in potem nadaljuje že pri nekom drugem, ker se ji pač mudi in ne utegne povedati vsega meni - naj ostane še kaj za druge. In seveda sta tam moja dva, čisto skupaj, drug ob drugem, "no, pa pridi še kaj," mi pravita in potem počasi izgineta v naletavajočem snegu tja gor proti naši hiši, ki je zame ni več.

Tudi Karlovške ni več. Namesto nje pelje prek njenega groba avtostrada, kakršne bodo nekoč roboti gradili na luni: po njej drve avtomobili, ki sploh ne smejo ustavljati, da bi pogledali v izložbo, ki je ni. Na Karlovški ni več izložb, v katere bi za božič postavljali majhna božična drevesca z drobnimi svečkami in steklenimi jabolki pa umetnim snegom, čisto takšnim, kot je pravi. Ob njej ne stanujejo ljudje in takšni majhni dečki, kakršen sem bil tiste čase jaz: umaknili so se daleč stran od ceste. Na njej ni ničesar razen črnih oljnih madežev in ljudem je prepovedano hoditi čeznjo. Če jo prečka mačka, zvesta navadam svojih prednikov, jo na sredi doleti smrt. Potem leži tam in sploh ne ve, da nanjo pada sneg. Moj Bog, kako sneži!

Igor Zabel

Resnični zgodbi z ljubljanskega mestnega avtobusa

1. Oblačen dan

To niso srečni časi, takrat ko poskušam priti gor, na avtobus, glava me grozno boli, zunaj je svinjski sneg, kot bi bil ves prežvečen, "špljuc" brizga naokrog od avtomobilskih koles, slabo mi je, glava me boli, prostori med hišnimi strehami so zabutani z oblaki do oken.

Suvajo me v hrbet in rit s komolci, košarami, cekarji, torbami, pestmi, dlanmi, ko rinemo gor, tiščijo mi marele v čevelj, umazana, svinjsko mrzla mokrota mi udari skoz nogavico, jaz potem tudi rinem naprej, v hrbte pred sabo, zdi se mi, da slišim spredaj mrmranje protesta, mehurčke sline skoz špranje v smrdljivih razmajanih zobeh o tem, kdo rine, kam rine; ampak nobeden se ne obrne, nobeden ne privzdigne glasu, nobeden nobenemu nič ne reče, vsi samo momljajo, po domače, načelno in usrano, ko rinemo, rinemo gor na avtobus.

Ta pa sploh ni poln, še zdaleč ne, to bi mogoče lahko vtilo človeku malo optimizma, v velikih krpah praznega prostora se razkrivajo tla iz rjavega linoleja, vsa mokra, posuta s kepicami cedečega se snega, pomešanega z blatom in umazanijo. Glava me boli, zadaj mi topo buta po njej, želodec mi stiska, občutek imam, da se bom skožlal, nujno, nujno bi se moral usesti, ampak seveda, noben stol ni prost, vsi čepijo na teh lesenih sedežih, ko da so prilepljeni, skoz slabost in ritem bolečine v glavi se mi zasveti toplo čustvo sovraštva do vseh teh smrdljivcev, ki tiščijo svoje usrane riti prav na vse stole v avtobusu, pestujejo marele in zabuljeno gledajo ven, v pocasto meglo, ki se vleče po ulicah, močno se trudijo, da oči ne bi po pomoti obrnili proti notranjosti avtobusa, in na obrazih imajo napet izraz, ki pravi: "Kako je to zanimivo, oh, kako je to zanimivo."

Še se malo oziram, v praznem upanju, da bom mogoče vseeno našel kak prazen prostor, jasno, vem, da je to iluzija, pa me nič ne stane, če vseeno malo pogledam, nisem se še prav namestil, ko dojamem, da sranja za danes še ni konec, sploh ne.

Vrata za izstop so bila do zdaj zaprta, zdaj jih naenkrat odprejo, noter vdre mrzli, z vodo in dimom prepojeni zrak s ceste, za njim udarita dva razreda otrok, drugi razred OŠ, pri zadnjih vratih jih baše gor izmozgana tršica, pri srednjih feminilen tovariš, kodrolasec v semiš jakni; kdo je šel plačat, ne vem, mogoče se peljejo zastonj, to me res nič ne briga. Zdaj je avtobus nenadoma nabutan, tal ni več videti, samo še froce in njihove pisane kape in bunde, tršica dela red, držite se, otroci, tukajle je še malo prostora, Petrček, pridi sem, Mojca, še malo se umakni, daj Darji prostor, vsi se primite; feminilni tovariš je bolj flegma, četverico uredi okrog droga, sam se tudi prime zanj.

Spredaj še vedno rinejo gor, glava me boli, v ušesih mi piska, mularija vrešči, pogovarjajo se, skupine treh ali štirih dvigajo pogovor v učinkovitih crescendih do vreščanja, in ko upade glas eni taki skupini, začne pospeševati druga, včasih eksplodira kako sporočilo za tršico, eden za drugim se vključujejo v ta tok obvestil, vsak ji hoče povedati svoje z malo močnejšim glasom in prevpiti vse pred sabo, potem šofer zapre vrata, avtobus sune, ko spelje s postajališča.

Speljava, suva, promet je gost, ustavljati se mora, kadar hoče potem spet pognati, najprej melje sneg, koplje, potem naenkrat spet sune, potegne, gremo do naslednjega sunka, do naslednjega kratkega zabremzanja pred kakšnim semaforom, v kakšnem prometnem zamašku, tako ves čas, od ene postaje do druge, bremsa, pa spet poganja, tako se premikamo skoz sivi dan. Včasih nas vrže naprej, včasih nazaj, želodec mi meče z enega konca telesa na drugega in nazaj, kot po nekakšni pikčasti megli, ki pekoče reže po vsej notranjosti, po glavi mi utripajo debele boleče žile, v ušesih mi šumi, ko poslušam mularijo, kako se dere; to res niso srečni časi.

2. Sončen dan

Lep dan je bil, sončen, pa ne prevroč, lepo ravno prav. Avtobus tudi ni bil preveč nabasan. Ravno toliko je bil poln, da ni bilo dolgčas. Res, to vliva človeku optimizem.

"Nene. Ne, če je v službi, mu nobeden nič ne reče. Če je v Ljubljani, ne, v službi, ma lahko kavbojke. Je lahko oblečen, kakor če. No, saj itak nosi kavbojke za v službo, če gre v biro, ne. Ampak so pa rekli, če pa grejo takole v tovarno, sklepat pogodbe, veš, podpisovat, takrat se pa mora napravit. V službi, so rekli, je vseeno. Tam kar kavbojke nosi. Ampak če pa morajo takole uradno kam it, so pa rekli, da se pričakuje solidna obleka."

Ja, res je revica, kot se izkaže. Tako mu je morala pripraviti tako solidno obleko, ker sam si je itak ne bi znal. V bistvu ne bi zmožel najti niti enih štumfov, da bi nekako šli k obleki. "Ne, saj prav za v fabriko je vzel kavbojke s sabo. Ne bo menda po fabriki hodil v obleki. Ne?" Ta retorični "ne?" je namenjen njenemu sogovorniku,

če mu lahko tako rečemo, ker ta tip sploh nič ne govori. Je kar tiho, ves čas, še potem, naprej, včasih se malo zareži, ne na glas: "hehehehehe", včasih zagode: "jajaja", včasih pa celo: "jajarazumemja". Njegova najdaljša izjava je bila: "Ja, saj veš, tko je, ne."

Zdaj, ko sem se poučil, kakšne so razmere v Biroju, kar se oblačenja tiče, ko vem, kdaj se lahko nosijo kavbojke, kdaj pa se pričakuje solidna obleka, moja pozornost malo uplahne. Žal. Kajti ko se spet prebudi, pozornost, je dama, ki medtem ni nehala govoriti, prešla na oblačilne navade svojega dedca nasploh, ne samo glede na Biro. In kot vse kaže, so te navade res grozne.

"Grozno, on pa obleke. Ma nima, a razumeš, tolkle občutka," (pokaže s prsti: zelo zelo malo), "tolkle občutka nima, da bi se normalno oblekel. Ja, saj mu pravim, zmeraj, ja ti pa znaš. Kar rečem mu: ja ti pa znaš. Ker ti si sploh mislit ne moreš, kako je ta človek težak." Premolk. "Kadar gre kupovat obleke zase, razumeš, kupi ta prvi drek, ki mu pride pod roko. Še nikoli ni česa takega prinesel dam, da bi pol lahko nosil." Kot da nima svojih lastnih stvari zadosti za sekirat se, pa se mora ubadati še z njegovo garderobo. Avtobus rine proti mestu. "Če mu pa jaz kaj kupim, pa vse obgodrnja pa obšimfa, nič mu ni prav, vse obšimfa. Sem mu rekla, bi si pa sam kupil, ne, to pa ne, on pa sam ne bo po trgovinah hodil. Če bi ti vedel, kaj ta človek privleče dam, kadar gre slučajno," (s poudarkom: slučajno!), "sam v štacuno. Nosi pa pol samo tisto, kar mu jaz prinesem. Samo tisto nosi. Da ti veš, kaj je zadnjič privlekel, take kopalne hlače, jaz sem se začela kar režat, sem mu rekla, ja ti pa znaš kupovat oslarije, a veš, kake so ble, take drekasto rjave barve, pa še tako trapasto krojene, spredaj so mele tako kot en žakelj, pa prav to ti gre kupit, take drek rjave hlače, prav drek rjave, grozn, ti rečem, grozn(!), jasno, ta prvo stvar je zagrabil, ki mu je pod roke prišla, sem mu rekla, si jih ja pomeril, kje pa, dej no mir, on pride, kupi ta prvo stvar, da bi kaj meril, ni govora, sem mu rekla, enkrat jih boš oblekel, pa nikol več, ti ne bodo všeč, je rekel, jih bom pa Tomažu dal, daj mu, daj, sem rekla, ko si tolk neumen."

Njen sogovornik (?) posluša, se samozadovoljno reži, ta ostareli plejboj lepo zagorele kože, ponosen, da je ostal v formi, ponosen na svoje elegantne ozke hlače, ki se mu zajedajo globoko v rit in med jajca, ponosen, da ima še vedno lep uspeh pri ženskah srednjih let in vprašljive inteligence, ki se lepijo na njegove medeno rjave brke in ostro začrtani obraz.

"Ti, in nikoli nič ne pomeri, če kaj kupuje. Zadnjič je privlekel dam ene hlače, madona, komaj jih je gor spravil; sem mu rekla, a nisi nič pomeril, kje pa, on že ne bo meril, sem mu rekla, poglej, ko so ti premajhne, pejd jih zamenjat, ne, to pa ne, samo poglej, sem mu rekla, enkrat ti jih operem, pa jih ne boš več na rit spravil, pravi: jih bom pa Tomažu dal; ja, kar daj mu jih, kar šenkaj mu tristo petdeset jurjev. Madona, a veš, jaz mu kar rečem, ti si pa majstor, ti pa znaš. Njemu pa kar tlele noter, tlele pa ven." Kako jo razganja sveti bes, če se spomni neumnosti svojega moža, njegovih drek rjavih kopalk in njegovih poskusov nakupa poletne obutve: "Zadnjič je šel kupit ene čevlje za poleti. In a veš ti, kaj je prinesel, jaz sem se morala kar režat, hehehe, je prinesel, hehehe, take frančiškajarske čevlje, kvapavem kako jim pravijo,

nanule menda ali kako, take čevlje, grozn, ti rečem, za posrat. Sem mu rekla, kaj si pa spet privlekel dam, a boš v takih frančiškajnerskih čevljih okrog hodil, pravi: saj niso bli dragi, sem mu rekla, za stran vršt so bli čist dost dragi, ker jih lahko glih samo stran vržeš."

Ampak najhujša stvar sledi na koncu. Vizijo gospoda inženirja v drek rjavih kopalkah in frančiškajnerskih čevljih, vizijo gospoda inženirja, ki kar naprej kupuje čevlje ("ziher jih ima že osemnajst parov, več kot jaz, nosi pa samo kake tri ali štiri") kot pika na i dopolni in hkrati prekrije vizija gospoda inženirja, ki se odpravlja v službo (ne vem, kam, v Biro ali v fabriko? če v fabriko, kako se more tako grozno napraviti? če v Biro, od kod ta presenečenost?) in je tako napravljen, da je reakcija njegovih otrok naravnost pretresljiva: "A veš ti, kaj so mu otroci rekli - oči, samo še tak šopek ti manjka spredi na glavi, pa boš cel panker. Jaz sem se morala tko režat. Cel panker boš, samo še šopek ti manjka. Dejdejdej, dec srednjih let pa panker. A veš, zdaj oni temu rečejo šop, ne čop. Ti povem, da je bil res tak..." (Zgovoren premolk.)

In tako se avtobus ustavi na neki postaji v središču mesta, fina dama in ostareli plejboj izstopita v sončni dan, avtobus potegne, dan je poln optimizma, zdaj imam dosti snovi za razmišljanje, še dolgo mi odzvanja njen ostrí glas v ušesih: "Sem mu rekla, poglej no, saj so ti premajhne, jih boš šel ja zamenjat, ne, on že ne, kje pa, a veš kaj je rekel? kar ti jih pejd zamenjat, saj ti praviš, da so premajhne, ja jaz pa ne bom hodila tvojih hlač zamenjvat, sem mu rekla, pa nič, kva se pa pol usajaš. Sem ga vprašala: a si jih sploh pomeril, kje pa, kar tako jih je vzel, ta prve, ki so mu prišle v roko, ampak zamenjat jih pa ne bo nesel, sem mu rekla, ja a ne vidiš, da so ti premajhne, enkrat ti jih operem, pa jih ne boš več na rit spravil, je rekel: jih bom pa Tomažu dal, kar daj mu jih, sem rekla, kar šenkaj mu tristo petdeset jurjev."

Igor Bratož

Spremembe

Tole zapisujem v lični hišici. Hrane imam obilo, še posebej arašidov, pistacij, sončničnih semen in prepečenca. Vode mi ne manjka. Pišem na prenosni računalnik, ta je danes postal nuja. Tudi toplo mi je, kljub temu da je hladno in vlažno. Letošnja zima utegne biti dolga, zato je dobro, da imam veliko perja. Šala več ne nosim, ker me ovira pri gibanju.

Vse se je začelo z nekaterimi nedolžnimi namigi, ki jim sprva nihče ni posvečal pretirane pozornosti. V časopisju so se začele pojavljati fotografije, za katere bi lahko vsakdo rekel, da so ponesrečene in so jih objavili zgolj po pomoti. Oglasil se ni nihče. Novi vodnik po mestu je s svojimi fotografijami predstavil mesto iz zraka in prav lepo je videti ceste, ob katerih se bohotijo lepe okrogle krošnje. Spremenili so se tudi drugi priročniki, pošta pa je za nujne poštnne usluge uvedla golobe pismošoš.

Postaje mestnih avtobusov so sploh postale nekaj posebnega - napoved novega časa. Lepega dne so običajne črke na tablah ob postajah izginile, pojavile pa so se nove, reliefne, ki jih je bilo z enako lahkoto moč prebrati tako s pločnika kot iz zraka. Tudi ni bilo sčasoma nič nenavadnega, da so meščani avtobuse raje čakali na postajnih nadstreških kot pod njimi. Avtobus s posebnimi stopnicami, ki si ga je mestna vlada omislila kot pomoč invalidom pri vstopanju, so malce priredili in raztegljive stopnice so se na postajališčih kmalu iztegovale proti nadstreškom. Takrat se ni nihče več čudil.

Vse večkrat so se na javnih mestih začeli pojavljati plakati različnih letečih bitij, celo zmajev, in poleg njih nenavadna sporočila: Veliki zmaj, stara kača, ki se imenuje hudič in satan in ki zapeljuje vesoljni svet, je bil vržen na zemljo, z njim vred pa so bili vrženi tudi njegovi angeli. Ljubljčanani, veselimo se! Letimo! Ali pa: Ljudje so molili zmaja, ker je bil dal oblast zveri, molili so tudi zver ter govorili: "Kdo je podoben zveri in kdo se more bojevati z njo?" Nekateri so izredno zanimanje javnosti za taka bitja pripisovali nenadni modnosti davno izumrlih bitij, ki niso znala letati in jih je v pretirano oglaševanem filmu predstavil znani tuji režiser. Treznejši so se dogajanjem posmehovali in jih označevali kot pričakovano norost ob bližajočem se koncu tisočletja.

Zanimivi so bili tudi izsledki pediatrov; najprej so ustreznim organom poročali o

nenavadnih generacijskih deformacijah doraščajočih meščanov, potem pa je vsem postalo jasno preprosto in nespremenljivo dejstvo, da gre pravzaprav za težko doumljivo evolucijo, ki je meščanom prinesla perje.

Kmalu so v prestolnici države v modo prišli barčki na kolid in nekateri so v njih videli vračanje k barjanskim koliščem. Smelejši arhitekti so vehementno predlagali celo nov tip prijetnih gostinskih lokalov v obliki ptičjih hišic s širokimi ganki, v katere bi bilo mogoče vstopati le iz zraka.

Veliko zanimanje je v kulturnih krogih požela razstava fotografij starejšega fotografa, ki je pogled iz zraka kot prvi razumel in sprejel kot legitimno možnost osebnega izražanja. Literarni kritiki so se z zamudo navdušili tudi nad prvencem mladega pisatelja, ki je v naslov knjige postavil zgodovinsko letečo pošast.

Zmajarski zanesenjaki, ki so na velikih javnih prireditvah običajno navduševali zbrane meščane, so postali anahronizem, zdaj pa so vse bolj priljubljeni nedeljski družinski izleti na hrib blizu mesta, s katerega rekreativci po zaužitem krofu in čaju ali kuhanem vinu elegantno odplahutajo domov. Dokočno so se končali tudi časi prepolnih parkirišč in prometne zmede, skoraj na vsakem koraku pa so se v mestu pojavile lepo urejene vzletno-pristajalne steze. Glavna atrakcija mesta že dolgo niso več trije mostovi znamenitega arhitekta, ampak sosednji, ki ga krasi zmaj.

Življenje v mestu je postalo precej bolj dinamično. Malce moteče je edino to, da je nebo nad Ljubljano postalo natrpano.

Peter Kolšek

Selitve

Ko sem se davnega leta 1970 izkrcal iz štajerske smeri, je bil v Ljubljani oktober. Pred postajo sem vprašal prvega domorodca, ki se mi je zdel kolikor toliko normalen, kje da je Škrabčeva. Tam sem imel prebiti prvo ljubljansko leto. Kaj naj rečem lepega? Samo to, da sem enkrat čez premalo priprta vrata videl starejšo študentsko kolegico v sosednji sobi, ki si je preoblačila krilo. Ker sem bil še zmeraj zaljubljen v pravo štajersko deklino, sem hodil na Grad, od koder se je tudi skozi orošeno oko kar daleč videlo. Naslednje leto sem krenil čez cesto, torej v Študentsko naselje, kar mi je uredila prav tista študentka, ki je rada menjavala krila. Toda živel sem z lepim zamorcem iz Somalije, kar me je motilo le v toliko, da je v sobi kar naprej skliceval afriške sestanke, jaz pa sem se umikal na sprehod. In tako odkril Rožnik: za celo desetletje kraj sladkih popivanj, bučno tovariških, a tudi otožno samotnih. Ni se še obrnilo leto, jaz pa sem se že pripravljal na prodor v Center, in to z oglasom pod šifro Stara Ljubljana. Ko me je stara gospa na Soteski 8 po nekaj dneh opazovanja zalotila z jesenskim šopkom, mi je ganjena izročila ključe za celih šest let. Še prej pa je rekla: "Ne maram, da imate ženske obiske, sicer pa naj tej postelji tako in tako ne morete narediti bog ve kaj." Res, postelja pod nizkim poševnim stropom je predstavljala tretjino celotne mansarde, ki je gledala na vrt gostilne Koper. Kaj sem tam lahko v resnici naredil? V Zvezdo sem hodil gledat Mraka, ki je krmil golobe; in nekoč sem v tisto mansardo stlačil osem ljudi. Zapustil sem jo leta 1978, kaka dva tedna po tistem, ko je stara gospa pridrvela zgodaj zjutraj k meni, spečemu, in me panično spraševala, če so na Marsu res angeli. Tako sem se znašel na Linhartovi pri svoji prijateljici, ki ji je pred kratkim poginil pes. To je bilo leto, ko sem s cvička prešel na refošk in hodil na Navje. Godilo mi je, da sem bil tako blizu Bleiweisu, Levstiku, moderni. Kaj pa bi naj, s kom naj pijem refošk, diplomiral sem in komaj kaj razumel. Tedaj sem pojedel svoj zarečen kruh in se preselil na Celovško, zraven kina Šiška. Šiška, brezdušna, prozaična kot uležan spomladanski sneg. Zraven pa Mostec, Šentvid in pot čez zaledeneli Tivoli, kjer sem leta 1973 srečal dekle in se na dolgo zaljubil, od Rožne doline do Device Marije v Polju. Naslednje leto: Ježica, Glinškova ploščad. Dolga spalna vas, tu pa tam ponoči kakšen sladostrastni krik, dolg, parajoč skozi

kanjon tesne arhitekture in ubitega spanja; nekateri moji prijatelji so ga hodili še dolgo poslušati. Toda blizu je bila Sava, zadnji val sindikalnih piknikov in gmajna v Klečah, kjer so pomladi 1984 rasli zvončki. Tako se je zapisalo leto 1986, marec: vesoljne Fužine – in dve asociaciji. Prva na Cankarjevo sestro, ki jo je na začetku stoletja prineslo po Ljubljani in so jo potegnili ven pri fužinskem gradu. Druga: tod je še leta 1975 rasla koruza, v njej sem se skoraj izgubil, ko sem ponoči kolovratil iz Polja, kjer sem vasoval pri ženski iz leta 1973, proti mestu. V 11. nadstropju je najlepše poleti ponoči, ko pihlja ob nizkem rečnem koritu, poraslem z vrbami in jelšami mestni veter in so divje race in zvezde bolj domače kot dve okoliški gostilni. Decembra 1993 se znova selim, po Ljubljani dva kilometra navzgor, Kodeljevo. Zadaj športni park in višje ležerno stegnjeni Golovec. Na njem se korak ustavi, pogled pa se iz razlogov, ki so bili znani že Prešernu, izogne Trnovemu in zakroži po brezkončni barjanski širjavi. Pridem.

ESEJ

Andrej Hieng

Iz dnevnika. O mestih. Posebej o Ljubljani.

Šestnajstega oktobra 1832 stoji Stendhal pri San Pietru in Montorio na Janikulskem griču v Rimu, hvali vreme in razgled, našteva kraje, ki se mu vzdigujejo v pogled, sproži se mu nekaj umetnostnih in literarnih asociacij, potem pa se zave, da mu je petdeset let in da bi jih nemara kazalo oceniti. Tak je začetek Henryja Brularda. Stendhal vse do nagrobnika ni shajal brez Italije in italijanstva, l'italianità za vsako ceno; jasen dan nad veliko rimsko panoramo je temu antiromantiku potreben za obujanje spominov, kot je komu drugemu potrebna pomoč zvezd ali skodelice čaja. Seveda je za slepečo, durovsko podobo, s katero odpira svojo galerijo, nekaj snobizma - opravičujem se - in rodni Grenoble je tokrat zanimivo, če že ne prijazno osvetljen. Tudi je bil naš Avtor celo v Italiji izbirčen pri mestih: oboževal je Milano in jezera, vznemirjal ga je Rim, odkrito pa je sovražil obe svoji konzulski mesti - Trst in Civitavecchio. (Stendhal, Chateaubriand in Joyce so bili slej ko prej prepričani, da se tam nekje pri Opčinah začenjajo stepe ali puščave.)

Zase bi lahko rekel, da se mi je prav veliko mest prav lepo zapisalo v spomin; no, besedica "prav", ki se mi je tu dvakrat zapored vrnila v besedilo in kar pri priči užalila mojo stilistično pedantnost, nemara občutljivejšemu psihologu razodeva, kako z mojo ljubeznivostjo do tujih krajev le ni vse "biftek in zeleni pinot", kot je optimalnemu navdušenju pravil moj prijatelj S. Seveda so pri roki neizbrisne podobe! Pozno popoldne na Rivi degli Aschiavoni, pogled nazaj, Santa Maria della Salute v raztopljenem zlatu... Toda: kadarkoli sem to podobo *sanjal*, sem nenadoma zavil v stransko ulico in se - nota bene brez kakršnegakoli začudenja - znašel na Prulah, recimo v Hrenovi ulici, v Trnovem, odpirala so se mi stara dvorišča Dolenčeve ali Nušakove "kasarne", srečal sem Vitomila Zupana v svetlosivem borsalinu, potem je bila pod mostičem kalna voda s krešo, morda Gradaščica, prišla je megla, zaradi katere sem trpel v puberteti, moja mama je nekje klicala, majhen glas, v paniki zveržen... Herojski pogled s Karlovega mostu na Hradčane. Bil sem tam v časih realnega socializma. Václavské namesti so za silo iluminirali, pot do mostu pa je šla po temi. Nenadoma se mi je zazdelo, da pred neko trgovino stoji človek in si s svečo razsvetljuje izložbo. Plamenček je migljal po umazani šipi, zadaj pa ni bilo ničesar, niti

Stalinove slike niso premogli, niti kaširane salame. Tolmun prahu. (Zdi se mi, da sem to že enkrat opisal... Kdaj? Kje? In v kakšen namen? Nič ne de!) Kjer so po hišah gorele dvajsetvatne žarnice, so razkrivale z lesenitom predeljene sobe nekdanjih gosposkih stanovanj. Kaj je iskal človek s svečo? Je bil v resnici tam? Prikazen zaradi Kafke? Ni mi mogoče presoditi, kolikšen kos prikazni, če je prikazen, je smuknil v moje sanje. Meje moje zavesti so v mnogih predelih fluidne, razlite kakor barve na hitro fabriciranih koloriranih perorisbah. Na Starem trgu so bile stopnice in veže in mostovži in žlebovi in megle in deževja, ki bi jih brez težav in brez komentarjev lahko premeščal iz Prage v Ljubljano in iz Ljubljane, recimo, v Brno. Dobro se spominjam, da mi ozračje v prvih Kafkovih novelah, do katerih sem se dokopal, sploh ni bilo v ničemer tuje. (Takrat je v Ljubljani komaj kdo vedel za Kafko; lastnik Šentjakobske knjižnice pa je kupil vsako slovensko in vsako kolikor toliko pohvaljeno nemško knjigo. O tempora! Največ te robe je šlo po vojni v vevške mline, za obsodbo je zadoščal tisk v gotici.) Reka, v katero nazadnje skoči Georg Bendemann, junak novele Sodba, se mi je vsiljevala kot Ljubljanica, čeprav po neumnem, saj se zgodba zašpili s tem, da čez most, ki vodi čez reko, začne teči velik promet; pruski most pa še zdaj ni odprt.

Zapustimo Prago! - Kaj bi rekli o Berlinu? Kam uvrstiti Pariz in Rim? Kako je s Florenco?

Po metodi priglihavanja ne bi prišli nimamor. Priglihavanje je smrt ljubezni, pravijo aforisti; tudi nisem videl kdove koliko spomina vrednih mest, ki bi jih ljubeče ali sovražno postavil ob svoje rojstno gnezdo. Bolje bo, da se za hip vrnem k Stendhalu in se oklenem njegove intendantske natančnosti. (Profesorji, ki se, kot je znano, zmerom praskajo, kjer jih ne srbi, so sicer ugotovili, da je v podatkih nezanesljiv in da bržkone laže skoraj še bolj kakor gospod de Chateaubriand; jaz verjamem svetovljanom.) Omenil sem, da je imel Stendhal pri startu v izpoved o H. Brulardu petdeset let: čas za obračun. Jaz imam let za enega kompletnega maturanta več, pa naj se mi spregleda in oprostí starostno nagnjenje do zelo oddaljenih prikazni. V zvezi s Kafko smo govorili o reki, o Ljubljanici.

Mesta ob rekah. Praktična in prijetna. Posli in higiena. Smrdljiva kanalizacija starih časov.

Ljubljanica je morda najstarejša slika, kar mi jih je ostalo. Ignoriram spoznanje, da se je spridila in usmradila; prav na kraju, kjer sem jo vzljubil, se je spremenila v podvodno smetišče. (Leta 1948 in 1949 smo se še brez skrbi kopali v njej, za naš takratni okus je bila kar dovolj čista; mrzla je bila pa zmerom.) Tuhtam, kdaj sem jo vzljubil, in za vrat se mi mahoma usede žareč poletni dan. Recimo, da sem imel štiri, pet let. Tiste čase sem bil suženj in tiran starejših bratov in sester. Najprej smo bili na Koleziji, ki je bila tedaj še leseno kopališče, potem so me moji jero bi odvlekli na Ljubljanico, na Špico, bržkone na kolesih, samo da si napasemo firbec, kopanja je bilo dosti. Spet moram reči: *zdi se mi*, da sem videl dolgo, prašno in z drevjem obrobljeno Opekarско cesto. Zdrobljeno sonce v krošnjah je morda prišlo v mojo pamet s kakimi poznejšimi izkušnjami, kakor tudi tako imenovani stradoni, ozke poti, ki so se od

Opekarske cepile proti malemu grabnu. (Mali graben bi moral zapisati z veliko začetnico, čeprav je mala prišla iz davnega občutka, iz primerjave z vrhniško velikanko, ojej!)

Kopališče na Špici se mi je prikazalo kot zelenozlata, zveneča prikazen. Trikotnik, kjer se odcepi Gruberjev kanal, je bil poln kopalcev in čolnov. Seveda jih je bilo manj, kot se je meni dozdevalo, manj je bilo kričanja in gramofonov, razprezana polifonija, dejstvo pa je, da sem videl fante, ki so ob indijanskem tuljenju na glavo skakali v vod! (Tiste čase mi je mama, ker sam še nisem bil več razvade, ki me je potlej tako obsedla, brala Vinetuja; ravno tedaj sva prišla do znamenitega vodnega dvoboja z Inču-čunom!) Kakor že: doživetje je bilo velikansko in prav na robu sladkobne groze. Ni šlo le za junaške skakalce. Ob bregu so poležavale zapečene deklice, ki so meketale kot mlade koze, na širokih brisačah so se obračale rejene zrele ženske, predmet mojih zgodnjih nemirov in firbcev, tam so bili trnovski atleti, pomazani z orehovim oljem: preča po sredi glave. In tako naprej, vse pod žarečim pokrovom julijskega ali nemara avgustovskega popoldneva... Kakor bi bilo včeraj, vidim svetlobo, ki se razletava nad Barjem, potem pa v tisočih zrealih pokriva leno vrhniško vodo. Če zaprem oči, slišim hripave klice petnajstletnikov, tleskanje vesel, Ramono, nabijanje žoge, odmev na zidovih bližnjih hiš: obide me kar bolesta zamera, da je spomin vendarle le odmev odmeva.

Kdaj pa kdaj seže globlje. Ob robu sanj, včasih pri pisanju. Do katere mere sem v svojih romanih nastopal kot pokrajinar? Nikoli dobesedno. Sintetične pokrajine, poussinovske, če smem tako reči, lorrainovske. (V zadnjem romanu: rečica, v kateri se Feliks koplje s sestričnima. Tunkanje je prav gotovo spomin z Ljubljance, čeprav sam v vodi nisem bil zajec, kot je bil Feliks.)

Umril je Fellini. Amarcord.

Če bi bil kje daleč in na tujem, bi mi bila Ljubljanka razpoznavni znak doma. Domnevam, da bi se mi ob misli nanjo pri sreju in nad trtico prebudile dolge, nihajoče slasti, podobne plimovanju svetlobe nad Barjem, tistemu zlatemu, vendar malce z meglicami opredenemu zibanju, v katerem so bili doma nešteti kačji pastirji: na severu in na vzhodu griča Gradu in Golovca zamejajeta pogled kot dve prežarjeni potezi Riharda Jakopiča. Zvoniki: trnovski, šentjakovski, florjanski.

Dolgo časa smo stanovali v Gradišču. Vsako opoldne sem lahko videl Jakopiča, ki je z malce podrsavajočimi koraki prihajal na četrtinko vina: bife v tako imenovani nemški hiši za Dramo, nasproti gostilne Lovšin. Zdaj so tam arkade in štacuna. V pivnico se je prišlo po dveh ali treh stopničkah, ker je bila pod nivojem pločnika. Jakopič je zelo pazil, da se mu ne bi kaj primerilo s tramvajem in s tistimi stopničkami. Bil je veličastna, preroška prikazen s svojo dolgo sivo brado, obenem pa je bil kavalir stare šole. V nemški hiši je stanovala gospa Šarič, velika igralka in velika dama. Namerilo se je, da sem bil priča, kako sta se igralka in mojster srečala pred bifejem: videl sem, kako je Jakopič s široko gesto snel svoj širokokrajni klobuk in ga potlej držal ves čas pred prsmi, udvorljivo, svetovljansko, gospa pa je nagnila glavo proti

desni rami, vse comme il faut; z nasprotnega pločnika nisem mogel slišati, kaj se menita, očitno pa je bilo, da gospa Jakopiča prosi, naj se vendar pokrije, a tega ni maral storiti. (Proust omenja, kako so v njegovih otroških letih gospodje sprehajalci odmetavali ravnokar našgane cigare, ko so srečali znano damo in jo pozdravili.) In Jakopič je bil povečini mračen, demonski mojster.

Veliko priložnosti za portretiranje, več kot za krajinarstvo. V starih mestih mrgoli originalov. (Thomas Mann, ki je vedel.) Ljubljanci bi se iz varčnosti odločili za umetnost avtoportreta, kjer bi bilo kaj talenta, seveda. Poceni.

Bolj ko privzdigujem daljnogled, bolj ko pripiram pogled, da bi raziskal daljave, ki jih je čas dodobra izlužil in izpral, bolj se mi iskane, slutene slike v teh daljavah prekrivajo, mešajo, izpodrivajo; ker so barve izlužene, so tudi obrisi figur marsikje premaknjeni. Postale so nenevarne, bi lahko ugotovili, te naše figure: naivno impresionistični zastor - nizka luč. dolge, mile, vijoličaste sence - jih do neke mere kamuflira kot osebe iz "igrokaza": poskakujoči junaki vodvilja ali melodrame. Pevec kupletov Mirko Jelačin. Špasi Frtavčkovega Gustla in Kurenčkove Nežke. Skeči ljubljankse televizije. Tako nekako; če nisi siten, se nasmehneš, če gledaš iz daljave, ne vidiš krčevitih grimas, temveč mnogo čipkastih nasmehov. V resnici je bila Ljubljana vedno precej zavratno, temno, prihajanjem neprijazno in plesnivo mesto. Megla nad njo je bila junija in septembra ob desetih dopoldne zlata, sicer pa se je strupeno zelena in umazano bela spuščala nad strehe. Stehe z mnogimi prežrtimi žlebovi. Po vseh gostilnah so kuhali kisló zelje, smrdelo je od Ferlinca do Žabarja, dalmatinec je bil skoraj zastoj, hišniki so zgodaj zaklepali portone, po vežah in stopniščih ni bilo luči, pozni pijanci so iskali ključe in vžigalice. Staro mesto, polno zaribanih zamer in še starejših zavisti. Mesto posmehljivih firbcev. Dobro pomnim, kako so obzidavali Ljubljano, ves njen mestni tok od Špice do Cukrarne, bilo ej malo *pred* krizo ali nemara že kar *med* krizo, delovna sila je bila poceni, kopalo in betoniralo se je ob vsakem vremenu, stavbenik Dukič je uresničeval enega svojih velikih projektov; po bregovih so stali neutrudni ljubljanski radovedneži in zijali v blatno garanje na dnu struge. Vem, da so mi to "delovišče", kot bi rekli danes, pokazali, vem tudi, da se mi je zajedel posebne sorte strah. Delavei so bili globoko spodaj, kakor nekoč kopalci na Špici, obločnice so se pozibavale. Levo od nas sta se pod marelami sprla dva meščana. Čudež, da sem si zapomnil! So mi povedali? Bržkone. Seveda! Takole je šlo. - Prvi: Ja, ja, gospod Erbežar, das Leben ist doch kein Honiglecken... Trditev, da življenje pač ni oblizovanje medu, se je sosedu iz neznanih razlogov posmodila pod nos, da je vzrohnel: Kva pa mislite s temla vašem fizimatencam, če sme proset?!

Mnogo pozneje se mi je razodelo, kaj so "fizimatence" ali fizimatente. Prvi razrednik v prvi gimnaziji je nastopni govor pred enajstletnimi mulci sklenil z grožnjo: - In da mi boste shajali brez fizimatenc! Jaz se ne bom nič hecal!... Doma mi je mama razložila, kako je beseda iz pogovorne avstrijske nemščine prišla v pamet in na jezike ljubljanskih meščanov: pomeni čenče, jezikanje, obrekovanje, spletke in kar je še podobnega. Pozneje jo je nadomestila beseda, ki je, kolikor mi je znano, do danes v

rabi: Flavze...

Bil sem prepričan, da bo Fellini napravil še en film, pa ga ni, kar odšel je. V Riminiju so vladale "fizimatence", ravno tako kakor v Ljubljani, le da med nami ni bilo nikogar, ki bi se mu prikazal prav na zasneženem trgu.

Zdaj je več vetra, kot ga je bilo včasih, ampak tudi mnogo manj megle. Če so mladi ljudje pri volji poslušati - ali pa iz posebnih ozirov *morajo*, Bog jim bo grehe odpustil - jim nastavam stari starčevski šlager, razlagam jim, kakšna je bila prava morostarska megla: ko si stegnil roko, nisi več videl prstov, samo res izkušeni ali navdahnjeni pijanci so si izvrtali pot od - recimo - Štrajzlbirta do Ceste dveh cesarjev, avemarija iz Šenklažva je segla do trga, kaj dlje prav gotovo ne, tramvaj je prihajal tipaje, z ubitim žvenkljanjem, kakor bi se motal skoz vato, obločnice so bile rumeno, plinske svetilke pa žvepleno pomežikovanje; in megla je smrdela špitalsko, hiralniško, cvičkasto, po gnilih travah v barjanskem glenu, po odprtih pisoarijih, s katerimi je bila tedaj še okrašena naša prestolnica, po ribah.

Ponavljam se. Rad bi povedal, da Grumova Goga in Mrakova Rimljanovina nista le metafori ali asociaciji na kakšne nordijske gledališke igre. Za zavešenimi okni so vladale omenjene fizimatence in se kdaj pa kdaj sprevrgele v pravi kriminal. Kriminal se je prikazal na sodišču, na prvi strani Naroda, Slovenca, jutra, največkrat so ga kar s smetišnico stresli v štedilnik, ki se mu je tistikrat reklo šporgert. (Spotoma povem: če bi bil med vrstniki v osnovni šoli resno uporabljal besede štedilnik, omara, zavese, lesteneč, žimnica, pernica etc. etc., bi me pri priči razglasili za velikanskega osla in pedanta.)

Zavedam se, kako se mi zapisujejo stvari, ki jih je res težko urediti, da bi imele rep in glavo in da bi komu, čeprav le meni samemu, posredovale kako izkušnjo, kako občjo modrost, za en aforizem samozavestne učenosti. Če mesta niso zgradili očetje jezuiti v Paragvaju, ga ne uloviš v jezuitsko pisemsko shemo. Z ljubeznijo ne dobiš prepustnice vanj. Ali pač? "Vse blagoslove tebi, Ljubljana!" Že, že, ampak to je navsezadnje vzdihovanje z Ottakringa, hrepenenje prek štiristopetdeset kilometrov.

Kaj naj zapišem? Kaj naj opišem? Morda Tivoli, ki so mu politični urbanisti odrezali en krajec? Kako "zapišeš" park, pa stisko in mencanje v snegu, ko se ne spodobi stopiti za grm, če si na prvem randevuju? V poznejših letih smo prihajali tja iz bara Nebotičnik, prve ptice so se oglašale z zmagoslavjnimi klici, zarja je barvala meglice v vrhovih krošenj. Predmet za lirskega pesnika.

Zeschkovo vilo, ki se je morala umakniti bronastemu Borisu Kidriču...?

Stanovanje Izidorja Cankarja? Njegove ptice iz tulskega srebra? Najlepše Jakopičeve Križanke?

Melanholijo nedejskih popoldnevov pri Ljudski kuhinji in na Hradeckega cesti...? Vsi pubertetni imajo v rojstnem mestu Streliško ulico in pritlično okno s prašno šipo, v kateri uzrejo svoj nedopovedljivo grdi obraz.

Živel sem na zelo različnih socialnih nivojih. Koseze so bile barakarsko naselje, na sredi dve trdni kmetiji, ena je bila Avšičeva. Sploh pa je bilo v Ljubljani zmerom tako,

da je v času gnojenja smrdelo prav do pošte.

Tam, kjer se Študentovska ulica odlepi od hiš in varovalnega zidu, kjer se vdrujo presuka na grajskem pobočju, je pogled na stolnico in stare strehe ob zimskih večerih, če je kaj snega, posebno lep. (Neroden stavek, a naj ostane; bolj ko ga bom obračal, manj bo očaranosti.) V daljavi, v večerni zarji so plavale planine naravnost proti luneti nebesne kupole.

Clavicula urbis, ključ mesta: stare čenče!

Zavedam se, da je to, kar imam na razpolago, bolj podobno šopu vitrihov, kot pa ključu za splošno rabo, in da so vrata spominskega mesta močno različna, da se odpirajo na kar se da različne, predvsem pa različno stare ulice in trge. Marsikaj je iz pričevanja, ne iz izkušnje, taki so tudi glasovi, o katerih sem bral, a jih razločno slišim, recimo glasovi Levstikove boleznin in predsmrtne groze - "žaba kreketal in pav kričal: dežja se bati!" - Aškerčevo godrnjanje, ko sedi v restavraciji hotela Loyd, dosledno obrnjen k zidu, da ga ne bi kdo ogovoril, Muysovo sopenje, ko lovi namišljenje uši, nato znova Levstikovo kričanje po hodnikih stare licejske knjižnice... koliko mizantropov, koliko čudakov...

Zdaj je mesto preveliko in preveč poturčeno, da bi prepoznali originale. Če bi začel naštevati tiste, ki sem jih imel sam priložnost opazovati v otroških letih, bi se mi seznam raztegnil kakor svetopisemski rodovnik - "to je knjiga rodov Adamovih" - zmanjkalo pa bi prostora za portrete, izobesiti bi mogel samo okvire z napisi ali skice na pretirano širokih panojih. Ali naj vendarle poskusim z nekaj imeni in prizorišči? Hic est locus... Videl sem Katarinskega Lojzka, božjega otroka z Dolomitov, kako se na krivih nogah krotoviči okrog Ljubljane, bos poleti, bos pozimi; nihče, ki ga je kdaj srečal, ne bo pozabil njegovega milega smehljaja... Videl sem Marija Kogoja, ki je prav pod mojim oknom v Gradišču plesal bloden ples okrog plinske svetilke... Poznal sem besnega Joko Žigona, v kavarni Zalaznik je v družini dijakov klical večno prekletstvo na glavo profesorja Kidriča... Tam blizu je Lili Novy odprla mlekarino, v njej sta z grofico Auersperg nameravali prodajati mleko turjaških krav; kako jima je posel uspeval, ne vem... Pred magistratom sva z mamo srečala igralca Danila, ki je bil na moč eleganten in prijazen gospod; ko je slišal, kako me zabavajo njegovi Spomini, je podvojil živjavnost, udvorljivo se je obračal k mami in ponavljal: - Oh, je bil hec včasih, a ne, milostljiva?!... Podoba srečnega moža. Za hrbotom smo imeli stavbo nekdanjega hotela Bildman, kjer se je mama rodila in kjer je njena mama umrla od porodne mrzlice... Videl sem tudi starega Grassellija, o katerem so me poučili, da je bil prvi slovenski župan v Ljubljani. Čuden, droben starček je obešen na komolec poškrabljenih služkinj prihajal po Šelenburgovi ulici, pomagal si je tudi z drobno palico, dišal je po presušeni koži in lavendlu, marsikateri pozdrav je spregledal, pred pošto pa se je mahoma ustavil, potegnil roko izpod kuharičinega komolca in se vzravnaval, kolikor se je dalo: od Slona sem je drobila čedna, čedna in rosna punca v šumeči pomladanski obleki - es war im wunderschönen Monat Mai, v Tivoliju so cvetele japonske kutine, punčara je streljala z očmi na vse strani, videti jo je bilo tudi

v izložbenih oknih Bonačeve trgovine na drugi strani ceste - in naš stari župan se ni dal čisto nič motiti v občudovanju, ko je majska prikazen rftotala mimo njega, si je diskretno poljubil konice prstov v cvirnatih rokavicah, kar je bilo visoko priznanje, in potem se je scela obračal za njo, podoben svinčenemu vojačku, ki ga sučeš z magnetom. Služkinja je bila teh razvratnih komedij očitno vajena, gledala je proti Ajdovščini; ko so sprehajalci zakrili dekletce, je oče Grasseli potrkal s palico ob pločnik in se zataknil v ponujeno roko: odkorakala sta... Mila, daljna podobica!

Dlje ko lezem v tole pisanje, bolj mi postaja jasno, da ga ne bom mogel spodobno skleniti. Spomini gredo nadme kakor rastoča voda. Od vseh strani zadevajo vame očitajoči pogledi. - Kaj pa jaz? pravijo. In smo šele pri tako imenovanih originalih! Kam sem odrinil prijatelje? Kam ljubezni? Kam sovražnike? Kam podobe vojne? Ali sem vsaj nakazal, kakšne so bile ljubljanske ulice, ko so jih Italijani zapirali s španskimi jezdec? Ali bi moral kaj povedati o doktorju Kantetu, ki je na malici pri mami Vitomila Zupana slavil pesnika Leopardija? (Ko so ga drugič obešali, je znameniti policijski komisar izrekel nepozabni stavek: - Upam, da bo tokrat držalo!)

Introspekcija pred ozadjem povojnih strahov. Slavija je čisto zraven Nebotičnika. Bar Nebotičnik je imel posebno udbovsko dežurstvo. - Izginotje ljubljanskih Nemcev.

Na prejšnjih straneh sem nadrobil nekaj strupenih misli o strupeni Ljubljani, o megli in fizimatencah, celo o kriminalu, ki so ga meščani kurili v štedilnikih, ampak ob koncu pisanja sem se ugriznil v jezik. Kdove zakaj in kako sem se spomnil plemenitih ljubljanskih zdravnikov. Doktor Derč, Miklavž ljubljanskih zdravnikov, je prešel v legendo, skupaj s svojim vozičkom in konjem, z dolgo belo brado, s sivim polcilindrom in pepitastim žaketom, s strogostjo do mater in nežnostjo do otrok, ki jih je ponavadi zdravil kar za božji lon; a bil je tudi humorna pošast. (Anekdota. Črnuški most. Sava je še za kopanje, malo nad mostom pleše, seveda v kopalkah, celo v tedaj modernih minimalkah, nekaj mladih ljudi, navijajo gramofon in se veselijo počitnic. Pripelje se doktor Derč. Ustavi voziček in gleda proti bregu. Čaka. Opazuje. Nič. Gramofon odjenja, pari vsaksebi. Derč še malo opazuje, zmajuje z glavo, gre h konju in mu zaupa: - Fast ganz nackt. In nobene elevacije. Nič! Kdo jim bo delal otroke?!...) To je bilo na Savi. Prav nasproti Opere je imel ordinacijo lepi in zelo uglašeni doktor Rauner Bassin, očesni zdravnik z najbolje opremljeno specialistično ordinacijo v Ljubljani. V zgodnji jeseni 1936 je umrl moj oče, moj brat Janez pa je na kopališču staknil trahom, ki je zelo nevarna in sitna bolezen. Mama ga je poslala k doktorju Bassinu. To zdaj seveda ni anekdota, temveč poročilo. Doktor Bassin je bratu pozdravil trahom, a ko je prišel čas za plačilo tega relativno dolgotrajnega zdravljenja, je energično odklonil, da bi sprejel honorar: vdovam in osirotelim mladoletnikom se ne spodobi jemati denarja... Doktor Höglger je bil starejši kočevski Nемец, ki je imel na Resslerovi cesti splošno prakso, čeprav je najraje zdravil otroke, ki jim je v čudni mešanici svoje slabe nemščine in še slabše slovensčine povprek govoril "Engeli, ubožec, oh, du Hascherl, sirota neumna!" Angel je bil v resnici sam. Majhen možic v pelerini, večno na biciklu, zmerom pokrit s tiho dobro voljo. Pravil sem že, da smo stanovali

v Kosezah. Veliko revščine okrog nas. Zima je bila, davica je strašila. Naenkrat je iz Brandtove barake priletela neka gospa in rotila mojega očeta, naj ji za božjo voljo najde kje kakšnega zdravnika, ker da ji bo otroka zadušilo. Oče se je posvetoval z mamo in brž sta ugotovila, da bi bilo po takem vremenu mogoče dobiti le doktorja Höglerja. Med dež so se začele mešati snežinke, prave cunje. Avtobus številka pet seveda še ni vozil, prva tramvajaska postaja je bila pri remizi ali pri stari šišenski cerkvi. Oče je šel na telefon. Doktorja Höglerja je rotil, naj, na njegov konto, vzame taksi in se pripelje. Högler se je res pripeljal. Na kolesu po Večni poti, ogrnjen v lodnasto pelerino, ki jo je čez in čez pokrival mokri sneg! Ordiniral je, če prav pomnim, uspešno, napisal je recepte, nekaj zdravil je prinesel s seboj, in ko je odhajal, je skrivaj potisnil bankovec za sto dinarjev pod skodelico, v kateri so mu ponudili lipov čaj.

Doktor Bajc. Mene je prepeljal čez prve astmatične napade, mojo mamo pa z diskretno plemenitostjo v boljše življenje. Teh reči ne znam izraziti, tudi ni potrebno.

Zapisek bom končal na mestu, kjer bi se sprožile zgodbe, če bi le malo popustil vajeti spomina in domišljije, se pravi, če bi fantazija začela komandirati, kot se rado zgodi, saj je sugestivnejša od spomina. (O zanesljivosti in nezanesljivosti spomina kdaj drugič.) Bojim se, da sem se že dozdej v tehle zapiskih podajal na spolzka pota, po kakršnih je njega dni kolovratil gospod Laurence Sterne. (Sterne je puščal črepinje tam, kjer je razbil kozarec.) Jaz si tokrat iz pisanih kamenčkov nisem sestavil niti majhnega mozaika, s preveč šare sem se obdal in vse preveč pokojnikov se mi je nadrenjalo okoli mize, da bi jim mogel biti kos brez prostrane pripovedi, se pravi brez romana. Čisto nespametne skušnjave! Ampak nekakšen sklep bi pa vendarle moral napraviti, zase! Vsaj zase! Nauk in "naravoučenje" spadata k vsakemu slovanskemu pisanju. Ali naj poparadiram z globoko mislijo, da so mesta predvsem ljudje, ki smo jih v njih srečavali, in da so v hišni temelj zataknjene - za armaturo, nemara - kosti? Lepo rečeno, ampak morbidno in romantično. Már naj opozorim na dejstvo, da so največji slikarji pokrajinske podobe ponavadi vsaj malo obljudili; celo ljudomrzniškemu Cézannu so se prikazovale kopalke pod drevjem...? V spominu na mesto našega otroštva se izmenoma ali križemkraž prižigajo ogenjčki sadizma ali prihuljena žerjavica mazohizma, večkrat pa pade kisli dež čisto navadne sentimentalnosti...

Spet Fellini. Amarcord.

Fanny in Alexander.

Družinske kronike Lojzeta Kovačiča.

V vsakem od teh primerov - in vsi trije so zgodbe o mestih - gre za avtobiografijo.

Cankar piše: Kadar vidim daljno domovino skoz okno svojih sanj... - Povedal sem že, da nobeno mojih sanjanih mest ne more shajati brez ljubljanske vedute. Tudi ko sem tole pisal, se mi ni godilo nič drugače; in sosedov moped in budilka in jaz sam imamo pravico, da sanje prekinemo kjer si bodi, saj sanje konec koncev niso fabulativno sklenjena novela iz 19. stoletja.

Denis Poniž

Nekaj spominov in ene sanje o Ljubljani

Nenadoma me pograbi panika. Ne samo zato, ker so uredniki ljubeznivo skrajšali rok za oddajo tega pisanja kar za cel mesec, kar me, od daleč, spominja na dobre čase udarništv. *Kar lahko storiš danes, bi moral storiti že včeraj! Junakom borbe bodo sledili junaki dela!* Panika pa me grabi tudi zato, ker se mi je nenadoma zazdelo, da nimam kaj napisati o Ljubljani, da je o njej že vse napisano. Pri Ivanu Hribarju, Jušu Kozaku, Marjanu Rožancu, Tarasu Kermaunerju, Gregorju Strniši (ki je z *Driado* postavil Ljubljani najprisrčnejši dramski spomenik), Bojanu Štihu, Ivanu Mraku, Jožetu Javoršku (ki je, s svojim *Vodnikom po Ljubljani*, mesto strukturiral kot Dante v *Peklu*), Marku Švabiču, Matetu Dolencu, Branku Gradišniku... Vse tisto, kar je dobrega v Ljubljani, je tudi v njihovih esejih, romanih, spominih teh in še mnogih mož. Tudi sam sem, tako se mi zdi, že napisal, kar sem moral napisati. Tako se mi zdi in tak občutek hromi ustvarjalne spodbude. Zato mrzlično iščem po spominu, ali so najboljši evropski esejisti kaj rekli o paniki, pa se ne morem ničesar domisliti. Samo tista Montaignova misel se mi mota po glavi, da je esej pač to, kar pišeš kot esej, da si v njem tudi sam, a tudi to ne pomaga kaj dosti. Beli nenasitni papir tuli... zahteva žrtev, darovanje, resnico in defloracijo. In kaj mu lahko ponudim jaz?

Edino, kar me pomirja in res pomiri, je pogled skozi okno. Po dolgem času spet zimska razglednica, veduta, ki smo se je odvadili, črno-bela grafika iz moje mladosti in kasnejših, študentskih let; če odpreš okno, tudi zadiši, kot mora zadišati, torej ni prevara, ni kakšen super propagandni spot, zunaj res leži sneg, kakšnih dvajset centimetrov ga bo, za zdaj še čist, deviški, a že jutri bo črna in sivorjava brozga, že jutri bo žrtev blaznega potresanja soli, ki bi jo mestne oblasti bolje porabile, če bi jo skušale rabiti vsaj tako, kot so jo butalski župan in njegovi možje svetovalci. Jutri bo konec pravlјice in konec spominjanja. Jutri bomo spet veslali kot ponoreli skozi demokracijo.

A ta sneg, ki prinaša tudi posebno, svečano tišino, je vendarle odrešilen. Odpira spominske kamrice kot kakšne stare, pozabljene skrinje. Brez nostalgije in patetike, samo objektivna dejstva, prosim! mi signalizira tisti del jaza, ki se ukvarja s poklicno literaturo, patetika in nostalgija sta smrt slehernega pisanja, ki hoče biti ostro in

bridko. Piši, kot ti duša da, poetiziraj, prišepetava drugi, arhaični del. Mu popustim, temu drugemu, pravzaprav uživaškemu delu jaza. Zdajle se vidim, kako objeta z Mojca K. kolovrativa v novoletni noči skoz snežni metež, ki je tako gost, da snežinke pikajo kot majhne iglice, redko posejane svetilke na Prulah (za Neljubljančane: Prule kot ulica ob Ljubljani in ne kot mestni kvart istega imena!) s svojim rumenkastim brljenjem bolj prikrivajo kot razkrivajo oblike na cesti in ob njej. Na desni, za nizko živico, teče *lena in kalna* Ljubljana (to sem si sposodil in svobodno predelal iz neke Toporišičeve jezikovne vadnice), črna in neslišna. Je tista ura, ko so se poskrili, pospali, ko so zablodili v beli ničes tudi najbolj vztrajni slavilci najbolj nesmiselnega med vsemi nesmiselnimi prazniki. Midva pa hodiva, ne ljubimca, bolj prijatelja, sopotnika na isti poti, bolj tovariša, ki ju družijo enako negotov, a alkoholično vztrajen korak skoz beli puh, Mojca K. si polglasno skandira tisto Borovo: *gazimo, gazimo...*, jaz se ob tem, kdove zakaj, Bora nisem nikoli maral, raznežim prek vseh meja, še bolj se objameva, nekje na pol poti med čudnima, pogrezajočima se stolpičema in prulsko šolo začutiva tisto čudovito pijansko potrebo, ki jo poleg pijancev premorejo samo še gledališki igralci in igralke, potrebo po objemanju, po stiskanju, po prižemanju, in ker ni ničesar in nikogar v tej belini, ki bi nama to preprečeval, to tudi počenjava, strastno, skoraj kot da bi stala pred nevidnimi kamerami, zdajle mi gresta po glavi Ibsnov Peer Gynt in Sartrov Goetz, skoraj kot onadva se tudi midva obračava k nevidnemu in zaradi snežnega meteža tudi slepemu Bogu, če je kje, samo on naju čuti s svojo božjo esenco, toplo je, nič več me ne moti sneg, potem pa nenadoma zmanjka tal pod nogami, začutim pekočo bolečino na licu in rokah, Mojca K. zavrisne, nekam drsiva, moj bog, proti Ljubljani, nabrežina je strma, se bova sploh kdaj ustavila, to so tiste *slow motion* sekunde, ki trajajo, trajajo, samo še drsiva, počasi, objeta, prepletena, eno telo, štiri noge, štiri roke, Mojca K. nič več ne kriči, na srečo se vendarle ustaviva na ozki potki, kjer bom kakšno desetletje kasneje vozil v vozičku Jana in mu v zabavo pihal regratove lučke. Ne ganeva se, kdo bi vedel zakaj, morda zato, ker je tako prijetno, veter nama nič več ne siplje v obraz ledenih iglic, morda se samo nagonsko bojiva, da bo kakšna nekontrolirana kretnja povzročila novo drsenje, tokrat pa zares v reko, v vodo, prijatelji bodo brali tiste zlovesče, lakonične stavke v črni kroniki, zato kar leživa, morda se po tihem smejeva, res je peklensko prijetno in toplo... potem je film strgan, ne film od takrat, film od sedaj, enkrat ga bo treba zlepiti, zdajle, na primer, se hočem spomniti, kje se je to silvestrovanje začelo, skoz spomin, kot bliskavice, letijo nekakšni akvariji, potem je bilo to silvestrovanje v Marinkovi vili, pri Hijotu, potem je treba došteti še nekaj let... a bistveno je, da je to eden od tistih spominov, v katerih igra Ljubljana zelo pozitivno vlogo... vse zgine v belini, akvariji, sneženi metež, bolečine popraskanih in premrlih rok, Mojca K., njene besede, Borovi partizanski verzi, patetika...

Ta spomin (Mojca K., poljubovanje, objemanje, čisto prijateljstvo mladosti) zvabi na plan še enega. Ta se dogaja v skoraj kičasti sceneriji takrat še razmeroma varnega Tivolija (kakšen umor pri hali Tivoli smo sprejemali kot dejstvo, da postaja Ljubljana

metropola): je topla majska noč, vse dehti (ko bi vedel kaj, lipovka, lipe, akacije, vrtnice), zvezdnato nebo, jaz pa se čisto ekstatično poljubljam z Miljanko S. Še zdaj čutim skoz tanko bluzo toploto njenih prsi, tudi ona dehti, cel svet je enako dehtenje, dehti Ljubljana, ki ustvarja zame tedaj tako veličastnemu dogodku (druga ali tretja gimnazija) enkratno razkošno ozadje in tako bogate kulise (me je že tedaj vleklo k teatru, o da bi slutil...!), verjetno dehtim tudi jaz, saj me drugače punca ne bi tako strastno objemala, punca, ki mi je kasneje povzročila toliko bolečin (sem si mislil tedaj, zdaj že dolgo ne). Tistega poljubovanja noče in noče biti konec, čas se je ustavil, kot v Amfitrionu, noč traja in traja, zvezde vztrajajo na istih mestih firmamenta, dehtenje postaja nevzdržno, Miljanko S. doživljam v eksploziji sinestezij, ki še vedno trajajo, saj se vonji do danes niso izgubili, še vedno jih lahko orkestriram v vrstnem redu, kot sem jih zaznaval tedaj, nekje daleč pa luči in hrup nočne, majske Ljubljane...

Za tretji spomin je zaslužen prijatelj pesnik, ki se me je pred nekaj dnevi spomnil z izvodom svoje nove knjige. V pesniško zbirko je zapisal: *Denisu, ko seješ, kali, ko žanješ, je radost - s kom deliti, koga učiti? 16. septembra 1993 - 27 let kasneje!*. - Ta pripis je sprožil plaz, plaz spominov, plaz zavesti, v katerih se Ljubljana mojim spominskim očem tudi prikazuje kot nekaj lepega, veličastnega. Trije prijatelji, tedaj popolni anonimusi na slovenski literarni sceni (tako je mislila ta scena), trije perspektivni mladeniči (tako smo mislili sami), so si za prizorišče svojega prvega javnega literarnega večera izbrali kar dvorano Mladinskega gledališča (danes Slovensko mladinsko gledališče). 16. septembra 1966 je bil v Ljubljani mrzel, vlažen, meglen dan, popoldne in proti večeru je začelo rositi, vmes je naletaval južen sneg, literarni večer (veliko sentimentalne in patetične poezije, nekaj Bachovih orgel) je pa seveda neznansko uspel, tudi zato, ker je prišla tudi Ona (glej zgoraj!), čeprav so v notičko v *Delu* pomotoma zapisali, da je literarni večer samo za mladež s *Šubičke*, Ona pa je hodila na *Bežigrjsko*, kjer so huligani mojemu prijatelju Rašotu S. zlomili nosno kost, ker se ni pustil ostriči. (Takrat so nekateri mladeniči vzeli zakon v svoje roke in so po šolskih plesih nasilno strigli *dolgolasce* in *beatlese*, kot so jih imenovali. Ni treba posebej poudarjati, da se je iz teh pretežno po dolenjsko zavijajočih mladcev rekrutiral tedanji miličniški kader.) Iz teme se luščijo reflektorji, pridušeno gibanje gledalcev v zatemnjeni dvorani, prijateljevi verzi (*In rodil sem se pesnik, z rožami v laseh...*), malo napisani pod vplivom gibanja flower-power, malo zaresni, trpeli smo kot črne živine, zaradi neuslišanih ljubezni in velikih, svetlih načrtov, pred ali po večeru (nemara kar obakrat) smo si dajali duška, iskali poguma v grogu ali pelinkovcu, nekaj od našete tekoče ogabe je bilo tedaj v modi in čislano med učečo se mladežjo znamenite, malo kasneje ukinjene *Šubičke*. Z nami so čudoviti Peter H., ki je bil nekakšen organizator in inspicient, človek, poln nikdar uresničenih in uresničljivih idej, romantik, ki je sanjal s svojimi vedno solznimi očmi, resni in kritični, nenavadno razgledani Vasko P., ki nam je naredil z očetovim kamenotiskom plakate, nekje ga hranim, zvitega, takega, kot sem ga snel z neke stene, s sledovi dežnih kapelj kot solz za vse, ki jih ni več in so naredili ta večer za tako čudovit spomin, in Ferdov brat, Junoš M., naš molčeči sopotnik, krhka

duša, ki ji je bilo dano, da se je razodela dosti kasneje... o patetika, kako se znaš priplaziti v literarnozgodovinsko pričevanje! Zdaj vem, da ne bom nikdar dober literarni zgodovinar, prav je, da so me zabrisali s filozofske, tisti politični komisarji, ki so tedaj tako agamemnovsko odločali o moji usodi, so bili jasnovidci, še za AGRFT sem komaj dober, kaj bi lahko počel s svojo patetiko med znanstveniki, geniji in umetniki?

Ko za kontrolo prebiram, kaj sem že nakracal, presenečeno ugotovim, da sem se lotil pravzaprav svoje priljubljene teme, *štirih letnih časov*, obdelal sem *zimo, pomlad* in *jesen*, ostaja mi še *poletje*. Poletje v Ljubljani! Pa ima Ljubljana sploh kakšno poletje? So to tiste grozne vročine, ko človek komaj zdrži v opečnatem bloku, so to tiste čudne nevihte, ki nimajo nobenega pravega nevihtnega obraza, so to nekakšna pohuljena deževja, ki shladijo ozračje, da človeka povsem minejo taki posvetni užitki, kot je sedenje na prostem in srebanje kave ali piva. Poletna Ljubljana je čudna mešanica drugih treh letnih časov in moji spomini ne morejo biti drugačni: čudna mešanica drugih spominov. Ampak asociacije na vročino vendarle predramijo spomin, ki je kolikor toliko spomin s poletnim pedigrejem: na drugi strani znamenitega železniškega prelaza na nekdanji Titovi (in še prej Tyrševi), tam, kjer danes kraljuje Delova *črna vdova*, je bilo obračališče trolejbusne linije, ki te je pripeljala na kopališče na Ježici. Takrat (kot zdaj) Ljubljana ni imela trolejbusov, čeprav je imela (prosto po Bojanu Štihu: *kot vsako evropsko mesto*) tramvaje. Ta *modra, sinje modra* trolejbusa sta bila nadomestilo za vojno škodo, nekje iz severne Italije so ju privlekli, notri vsa v borovem ali macesnovem lesu, velika, dolga, prostorna, predvsem pa tiha in elegantna kot prikazni iz kakšne futuristične zgodbe - takrat seveda še ni bilo futurizma, zgolj *svetla bodočnost v komunizmu* - in kar je najvažnejše, z njim sem se vozil (še preden sem dobil staro francosko kolo) na kopanje. Kopanje na koncu Ljubljane, v Savi, takrat v petdesetih se je še vedelo, kje je konec Ljubljane, se pravi, vedelo se je tudi, *kje se začinja* Ljubljana, je bilo moje največje veselje. Na Savi si lahko našel vse, kar je pozelelo srce: zarjavelo in prestreljeno nemško čelado, crknjenega martinčka, od vode in kamenja obrušene koščke zelenega in rjavega stekla od pivskih in belega in modrega od sifonskih steklenic, koščke bakrene žice, ki se je zableščala zlatordeče, ko sem jo odtrgal s *kresilnim kamnom*, tam sem se naučil metati *žabico* in delati mlinčke. Tam je bila najboljša, najbolj pregreta mivka, ki sem jo nabiral za svojega papagajčka. Tam je bila prostost, prostost, ki je dišala, kot so dišala obnavska polja.

Spet patetika! Vidi se, da sem pisatelj avtodidakt, samouk, da sledim nekakšni logiki srca, če hočete duha, nimam pa nobenega, niti najmanjšega smisla za učinkovito pisanje, samo učinkovito, moderno pisanje je biznis, treba se je grebsti za marketing, za ponujanje samega sebe, za uspeh, slavo, nagrade, priznanja. Namesto da bi napisal nekaj, kar bi razveselilo bralce, dolgovezim o nekakšnih nepomembnih dogodkih iz lepih, davno minulih časov, z besedami vlečem na dan prikazni in mrličje (to je verjetno zato, ker v moji hiši prebiva zadnja vampirska družina v Ljubljani, oče, mati in hči; oče

in hči imata značilno belo polt in s krvjo zalite, srepe oči), skušam naviti ceno banalnostim... čas bi že bil, da me kdo razkrinka, saj prihajajo novi neobremenjeni rodovi. Zanje bo Ljubljana samo prostor samorealizacije, bleščeče potrditve, svetovna arena, metropola, ki je na svetu samo zato, da daje, da jih potrjuje in lansira v orbite neslutnih razsežnosti.

* * *

Ponoči se mi je sanjalo o Branku H. Branko H. je umrl nekaj tednov pred desetdnevno vojno. Tokrat se mi je dal v sanjah prvič prikazati. Srečal sem ga v eni od gostiln, kamor je ob nedeljah zahajal z ženo na kosila. Ljubeznivo se mi je smehljaj, kot da me pričakuje, a hkrati je v rokah držal šop papirjev in vedel je vse, kar sem napisal. V rokah je namreč držal kopijo pričujočega zapisa. Nenadoma je postal zelo resen, ko je (se mi je zdelo) poznopopoldansko sonce padalo na njegov obraz. Dejal je, da je tudi sam poskušal pisati o Ljubljani, pa je Ljubljana tako čudno mesto, da se izmika vsakršni presoji. Še to je pripomnil, da se je sam zato preselil na deželo. Ker ni več zdržal. Da ga je v Ljubljani dušilo, je dodal. Potem je njegova podoba nenadoma začela bledeti, spominjam se, da sem si krčevito prizadeval, da bi ga nekaj vprašal, pa iz ust ni prišla nobena beseda. Kar bledele je in izginjal, z mojim esejem v rokah...

Tea Štoka

Emblemi in ikone

"Bogovi niso mrtvi, umrlo je le naše zaznavanje bogov. Oni niso odšli, le mi jih ne vidimo več ... Megla, nekaj se je vrnilo med njih in nas. Toda oni so še vedno tam in še vedno živijo."

(Fernando Pessoa)

Neko mesto dobi svoj prostor v spominu natanko takrat, ko si ob njegovem imenu priključimo pred oči neko določeno podobo, ki ne predstavlja ničesar drugega kot ravno to mesto, z naključji in redundanco tovrstnega znaka. Pisa priključimo predse viseči stolp, New York Kip Svobode in viseči most, Pariz Eifflov stolp, Rim Kolosej in podobno. Gre pravzaprav za zgoščene ikone. Katero podobo vzbudi imenovanje Ljubljane? Verjetno grad s pravljničnim zmajem ob vzhodu.

Na svojem letu trči roj mušic ob grajske zidove, se zlekne na zgornjo ploščad mestnega stolpa, ponovno vzleti, tokrat na nazobčane nadstreške obrambnega zidu. Skoz pajčevino prozornih žilic se prikaže masivna struktura zidakov in lišajev na kamnih.

"Zaman si prizadevate, da bi s svojimi prozornimi krili prekrile grajsko obzidje," pravi trdnjava. "Samo ta, ki je sezidan tako, da traja vekov veke, si lahko domišlja, da je. Jaz trjam, torej sem; ve pa ne."

"Me naseljujemo zračni prostor, merimo čas z utripi kril. Kaj pa naj bi drugega pomenilo bivanje?" odgovorijo krhka in drobna bitja. "Ti si nasprotno oblika, postavljena sem, da bi označevala konec časa in prostora, ki ju me poseljujemo."

"Čas beži mimo mene: jaz ostajam," vztraja trdnjava. "Ve se samo dotikate povrhnjice bivanja, nežno kot gladine potoka."

Muhe enodnevnice pa: "Me tonemo v prazno, kot se črke pogrezajo v belino lista in zvoki flavte v tišino. Brez nas bi ne bilo drugega kot vsepričujoča in vseobsegajoča praznina, tako gosta in težka, da bi pod seboj strla svet. Praznina, katere uničujoča moč se povrača v čvrstih trdnjavah, praznina-polnost, ki se lahko napolni le z lahkotnim, hitrim in krhkim."

Leta 1972 je italijanski pisatelj Italo Calvino (1923-1985) objavil *Nevidna mesta*, kompleksen pripovedni tekst, ki je po Fourierovi *Teoriji štirih gibanj* ena najlepših knjig na temo mesta. Francoski utopični socialist Charles Fourier (1772-1837) se izčrpava v podrobnih opisih razdrobljenega in v zraku visečega utopičnega mesta

države, ki se je porodila iz liberalne, kar najbolj smotrne morale, sloneče na natančnosti in zaveznitstvu med erosom in kibernetiko, vizionarstvom in matematičnim redom, temnimi in svetlimi silami, skratka, na zlitju dveh diametralno različnih duhov. Kakor večino francoskih mislečih glav 18. in 19. stoletja je tudi Fouriera privlačil model srečnega mesta, ki se ga da neposredno čutno doživeti, zaznati in ga je treba potemtakem preveriti v empirični resničnosti. Mesto kot *u-topos*, ki ga ne more zgraditi človeški rod, ampak se mora samo zgraditi znotraj njega, v njegovi notranjosti. Fourier si zamišlja mesto, ki nas naseljuje, namesto da bi ga mi poselili, mesto, porojeno iz spopada, trčenja notranjih in zunanjih dejavnikov. Utopistova naloga ni ustvarjati plastično podobo mesta v nedosegljivi prihodnosti, marveč tiči v skritih ranah, komaj zaznavnih razpokah, v številnih nehotnih učinkih, ki jih še tako pretehtan, preračunan sistem nosi s seboj. Prav v teh razpokah tiči resnica. Prihodnost je treba iskati v preteklosti. Naj se sliši še tako paradoksalno, verjetno drži stara modrost, ki se glasi: "Vedno napredujemo v preteklost, vsako potovanje je le vračanje."

Če po eni strani topografske karte mest namigujejo na opis neba in kozmosa, pa po drugi strani aludirajo na geografijo človekove notranjosti. Znani so fotografski posnetki skrivnostnih grafitov, ki so se pred nekaj leti pojavili na zidovih novega mesta Fes v Maroku. Takrat so odkrili, da jih je narisal neki nepismeni vagabund, razseljeni kmet, ki se ni vključil v življenje mesta. Da bi našel svojo identiteto, je začutil potrebo po vrisovanju poti s svojega skritega zemljevida, prekrivajoč tako topografijo modernega mesta, ki mu je ostalo tuje in negostoljubno.

Obnemel, s paralizirano desnico, pozabljen, pogosto plen mističnih vizij in strahu pred grehom je imel italijanski duhovnik z začetka 14. stoletja po imenu Opicinus de Canistris obsesijo, da je dešifriral smisel geografskih kart. Ni počel drugega, kot da je risal zemljevid Sredozemlja, obliko njegovih obal po dolgem in počez. Iz teh zemljepisnih čačk so se mu izvile človeške in živalske prikazni, osebe iz lastnega življenja in teološke alegorije, seksualne penetracije in angelski liki, ki jim je postavil ob bok gosto popisan komentar k zgodbi o lastnih nezgodah in prerokbe o usodi sveta.

Če podrobneje razmislimo, je omenjeni nori duhovnik enkratni primer art bruta. V svoji kartografski norosti ne počne drugega, kot da projicira lastni notranji svet na zemljevide kopnega in vode. Z nasprotnim procesom poskuša družba precioz iz 17. stoletja predstaviti psihologijo, upoštevajoč kod zemljepisnih kart: "zemljevid miline", kakršnega si je zamislila Mlle. de Scudéry, v katerem pomeni jezero Brezbrižnost, skala Ambicijo in podobno. Omenjena topografska in takrat zelo razširjena predstava o psihologiji kaže na razmerja med posameznimi strastmi in njihova naziranja, projicirana na prirejeno ploskev, in se s Freudom umakne geološki in vertikalni predstavi globinske psihologije, ki jo tvorijo prekrivajoče se plasti.

Calvinova *Nevidna mesta* vsebujejo večino malo prej zapisanih namigov in miselnih nastavkov. Spomini, želje, strahovi, sanje, prazna mesta so le gradbeni kamni in ulice, s katerimi vsak izmed nas gradi strašljivo arhitekturo notranjega mesta. Že Sigmund Freud se je ob opisovanju človekove duše pogosto zatekal k arheološkim metaforam, človeški spomin je primerjal s podobo Rima, kjer so plasti zgodovine in časa naložene

v vidni obliki, to je v arhitekturni formi.

Letos spomladi sta na tla svetle dvorane mestne palače Loža v Kopru dva francoska umetnika Anne in Patrick Poirier postavila sedem krat pet metrov veliko skulpturo z zagonetno arhaičnim naslovom *Mnemosyne*. Na galerijska tla sta postavila v belo prebarvan lesen model utopičnega mesta v obliki elipse. Sporočilnost njune estetsko večplastne umetnine je preprosta, prav zato tako učinkovita: oblika idealnega mesta je krožna, kar je obenem oblika kronosa, časa in kozmosa, vesolja. Ta oblika pa nas hkrati spomni na obliko človeških možganov. Verjetno s tem še ni konec zapletenih podobnosti. Toda kako razumeti in si razložiti neskončno podobnost vsega, kar nas poseljuje in kar mi sami poseljujemo: človeških možganov-mesta-vesolja?

Eno od ključnih mest v omenjeni pripovedi je tisto, kjer pisec vključi v kompleksno pripovedno strukturo motiv šahovnice. V šahovski igri med Kublaj kanom in Markom Polom sta si postavljena nasproti geometrijski ratio in intuitivno dešifriranje občutij, ki jih predmeti, zgovorni emblemi človekove pričujočnosti v svetu, sporočajo. Kublaj kan da šah mat Marku Polu, le-ta pa razveljavi neizogibnost takšne situacije z mise-en-abymom, ki ga odkrije v razkošni intarziji šahovnice. Kublaj kan skuša poznavanje lastnega imperija zvesti na kombinacijo šahovskih figur na šahovnici iz ebenovine in javora. Marko Polo ga opozori, da se predmet njegovih osvajalskih podvigov skrči na šahovsko desko, na katero polaga figure, na "košček zglajenega lesa, nič". Toda prav v tem trenutku ga soigralec prisili, da si podrobneje ogleda ta nič, anonimno igralno desko, ki v sebi hrani celo zgodbo: o drevesu, iz katerega je bila izrezljana, o brstu, ki ga je močna zimska zmrzal primorala, da ni vzklil, o gnezdu ličinke gosence, ki je zgrizla liste in zaradi katere je bilo drevo določeno za posek, o splavih iz brun, ki se spuščajo po rekah, o pristanih, o ženskah, ki slonijo na okenskih policah... Z eno besedo: prazen in zglajen kos lesa skriva v sebi celotno življenje.

O življenju imamo lahko samo subjektivne prebliske, saj je "zrcalo v negativu", na katerega površini popotnik prepozna nekaj tistega, kar mu pripada, in ogromno tistega, česar nikoli ni in ne bo doživel, ker ne bo imel prave priložnosti niti časa za kaj takega. Samo prek nenehnega spoznavanja praznega mesta, manka, odsotnega lahko razumemo bivanje. V srčiki vesolja, kozmosa je nič, slepa pega, cilj naših notranjih potovanj in potepanj. Ki je hkrati središče tako notranje kot zunanje simetrije, oprijemališče neizogibne podvojenosti in zrcalnosti resničnosti. Nič kot končni smisel individualne in kolektivne zgodbe in zgodovine.

Kljub temu spoznanju, nevarno blizu ozračju francoske poststrukturalistične misli, pa ne bomo nikoli nehali iskati idealnega mesta, narejenega iz pozabljenih drobcev, mimobežnih uličnih napisov, izveskov, reklam, založenih florisov, ne navsezadnje iz signalov, ki jih oddajamo na naključnih sprehodih skoz mesto, za katere pravzaprav ne vemo, kdo jih bo prestregel, če sploh kdo. V metežu spominskih in doživljajskih arabesk, ideogramov in hieroglifov je treba potegniti na plan podobo ali besedo, ki je kljub vsakodnevnim šumom in hrupu vsakdanjika resnična vsaj za droben hip.

Uroš Zupan

Mere duše

Ljubljana prek pesnikov

These are the measures destined for her soul.

Wallace Stevens

Dragan Velikić začne svoje besedilo o poeziji Tomaža Šalamuna *Angel z avenije Acquadotto* s tem, da pove, kako važno vlogo v življenju nekaterih plemen severno-ameriških Indijancev imajo vonji. Moški nosijo okrog pasu hermetično zaprte stekleničke, v katerih so shranjene močne, dišeče substance. V trenutkih velikega razburjenja, v trenutkih, za katere si želijo, da se ne bi izgubili v nič, odprejo te stekleničke in vdihavajo dišeče substance. Na ta način fotografirajo spomin. In če se hočejo po letih spomniti določenih dogodkov, določenih situacij, če hočejo, da bi se izgubljeni čas vrnil, odpirajo stekleničke in jih ovohavajo. To jim omogoči, da se v zavesti, zopet z isto, prvotno silovitostjo, pojavi slika davnega dogodka.

S tem besedilom sem dobil nekakšen dokaz, da si vsak od nas izbira svoj način potovanja skozi čas, svoj način vračanja izgubljenega časa in svoje čutilo, ki to omogoči. Če je bil pri Proustu odločilen okus, je pri meni odločilen in najbolj zanesljiv vonj. Vendar ne na način ovohavanja dišečih substanc, ki so shranjene v hermetično zaprtih stekleničkah, pač pa pri meni vonj prosto lebdi v zraku oziroma se je pred davnim časom tako močno in globoko odrinil v zavest, v spomin, da ob ponovnem srečanju z njim lahko še enkrat doživim življenje, ki je že preteklo.

In če zdaj odprem okno ali pa stopim na balkon, se do mene prikrade vonj razmočene zemlje, ki se počasi pripravlja na zimski počitek, vonj megle, ki ob jutrih stoji za nepremičnimi drevesi, značilen vonj odpadlega listja, ki ga je dež prilepil na pločnike, ki ga je voda odplaknila v odtočne kanale, in vonj jesenskega dežja, ki je popolnoma drugačen od vonja blagih poletnih nalivov. Ne vem, zakaj so neki bistveni dogodki, ki so se zgodili v mojem življenju, povezani z jesenjo, povezani z vonjem jeseni. Ne vem in zato si lahko to razlagam le kot mero, ki je usojena moji duši.

In tudi moje bivanje v Ljubljani se je začelo neko jesen, natančno pred tremi leti. Ne morem trditi, da prej mesta nisem poznal, saj sem v Ljubljani študiral. Vendar pa je bil moj stik z mestom takrat omejen, bil je sestavljen le iz obiskovanja predavanj ter

poti, ki me je vodila od železniške postaje pa do filozofske fakultete in nazaj. Mislim, da sem imel neki občutek strahu pred mestom, podoben občutku strahu, ki ga ima človek pred neznanim, in vedno ko je bilo predavanj konec, sem se usedel na prvi vlak in se odpeljal nazaj domov, v Trbovlje. Nikoli se nisem udeleževal tistega, kar si predstavljamo kot študentsko življenje, niti nisem prijateljeval z ljudmi, ki jih je zanimala literatura, tako kot je zanimala mene. Predstavo, ki sem jo imel takrat o Ljubljani, sem prinesel še iz srednje šole, prihajala pa je iz knjig in popularne glasbe. Ne vem, kaj je pri drugih generacijah tisto, kar odločilno vpliva na formiranje predstave o nekih stvareh, a za generacijo, rojeno v šestdesetih letih, sta to prav gotovo popularna glasba in literatura v kombinaciji s filmom.

Kot srednješolec sem imel svoje heroje in dva od njih sta bila pisatelj Mate Dolenc in glasbenik Tomaž Pengov. In ravno onadva sta bila odločilna za formiranje moje predstave o Ljubljani. Dolenčev *Vampir z Gorjancev* je knjiga, ki sem jo največkrat prebral. V duhu sem se z junaki sprehajal po jesenski Ljubljani, si natančno predstavljal črnolaso Lenoro, si predstavljal obraz profesorja Hipolita, za katerega takrat še nisem vedel, da ima podlago v resnični osebi, ki se imenuje Dušan Pirjevec, in prav tako sem si v duhu predstavljal obraze družine, ki se je po predavanjih zbirala Pri Mraku. Le-ta je mnogo let po tistem, ko sem prvič bral Dolenca, postal prizoriše, kjer sem se prav tako prvič srečal s pripadniki generacije, ki ji tudi sam pripadam in kjer smo se po veliki Aleševi zaslugi dogovorili, da bo izšla moja prva knjiga. In tudi danes, ko včasih v knjižnici odprem Dolenčev roman, zaživijo vse podobe, ki so me pred leti nosile v neki svet hrepenenja, z isto intenzivnostjo in silovitostjo kot nekdaj, in zdi se mi, da se z listov proti mojim nosnicam dviguje vonj po jeseni.

Če je bil *Vampir z Gorjancev* knjiga, ki sem jo največkrat prebral, pa so Pengovova *Odpotovanja* plošča, ki sem jo največkrat preposlušal. Sposodil sem si izvod prve izdaje *Odpotovanj*, in ta mi je po nekajkratnem poslušanju kljub srceparajočemu škripanju in pokanju postal tako ljub, da ga nikoli več nisem vrnil pravemu lastniku. Pengov se je s to ploščo popolnoma približal meram, ki jih postavlja poezija. Naredil je idealen spoj glasbe in besede, za katerega mislim, da se lahko mirno postavi ob bok največjim svetovnim avtorjem, kot sta Leonard Cohen in Bob Dylan. Ko sem ga letos pozimi poslušal v klubu K 4, sem videl, da še vedno znam vsa njegova besedila na izust. In tudi najbolj znameniti Pengovovi verzi, ob katerih vedno dobim kurjo polt, ko jih zaslišim, se glasijo: ptice so zaprle poletje / in dež je ustavil ceste. Govorim o pesmi *V nasmehu nekega dneva*. In vse to je zopet povezano z jesenjo, z nekim časom, ki ga nikoli nisem živel, z Ljubljano sedemdesetih; to dokazuje, da je tudi to mera moje duše.

Rilke piše v *Pismih mlademu pesniku*, da pride obdobje v našem življenju, ko nas obiše tujec, ko prihodnost kot neki neznan strah vstopi v nas in nas pripravi na tisto, kar se bo šele zgodilo. Moje življenje se je leta 1990 obrnilo in edini korak, ki sem ga lahko storil, je bil ta, da sem se preselil v Ljubljano. Če sem bolj natančen, preselil sem se na Vič, na Postojnsko.

Obstajata dva načina vztrajanja v provinci. Prvi je, da tam živiš, ker si od tam doma ali ker te mogoče ljubezen zadržuje, za katero vemo, da je z njeno močjo mogoče na kratko obdobje živeti tudi v peklju. Vendar pa se pri življenju v provinci kmalu srečaš s spoznanjem, da tem ne obstajajo ljudje, s katerimi bi lahko izmenjeval ideje, s katerimi bi lahko z iskrami v očeh govoril o lunarni svetlobi Williama Blakea, plaval z njimi v istem fluidu, se jih dotikal na oddaljenih robovih, njihovo prisotnost čutil kot prisotnost zvezd vodnic. Ta način vztrajanja v provinci te zaradi izoliranosti, zaradi drugačnosti, ki ogroža ljudi vsepovsod, ne le v majhnih mestih, zaradi neumnosti, na katero naletiš na vsakem koraku, lahko pokoplje. Drugi način pa je umik iz velikega mesta, največkrat na morje ali na Kras, kot je to storil Marjan Rožanc. Ampak to si lahko privoščijo le starejši človek. Ne eden ne drug zame nista prišla v poštev, zato se je zgodila Ljubljana.

Moram priznati, da se mi je sprva zdela popolnoma grozna. Mojemu jeziku skoraj leto dni ni pustila, da bi prebil jez, da bi se kot lava začel spuščati po pobočju, da bi začel poplavljeni in odnašati vse pred sabo, da bi kot neka tekoča substanca ščitil planet Zemljo, da bi bil podoben molitvi Dalaj Lame ali pa plesu vrtečih dervišev iz Konye. Moral sem oditi na Nizozemsko, kjer mi je Samo odkril Francesca Clementeja. Vanj sem se zaljubil na prvi pogled. Moral sem tam naseliti neke prostore v jeziku, da mi je potem, z vrtnitvijo, ko sem treščil v svojo prvo ljubljansko pomlad, mesto odprlo jezik in podarilo sanje, ki so me včasih približale in včasih vodile skoz Neznana vrata. Zaradi te blokade v jeziku sem se še vedno vračal v Trbovlje, kjer sem poskušal pisati, pobrati še zadnje sadove neke oddaljene, davne žetve.

Vendar se ta groza ni dogajala samo na metafizičnem nivoju, na nivoju jezika, pač pa sem se srečal s floskulo, ki smo jo že tolikokrat slišali in brali o njej, ob kateri smo že tolikokrat zamahnili z roko in se prizanesljivo nasmejali. Še enkrat se je potrdilo pravilo, da se moraš sam srečati z nečim, da moraš nekaj izkusiti na lastni koži in da so vsi nasveti, ki jih dajejo ljudje, skoraj nekoristni, dokler se ne zgodi lastna izkušnja.

Ljubljana sicer ni veliko mesto, ni milijonsko mesto, kot so to zahodne prestolnice, vendar velikost ni bila prav nič važna ob mojem srečanju z osamljenostjo, ki jo občuti provincialec, ko se preseli v mesto. Govorim o osamljenosti in ne o samoti, ki nas spremlja vse življenje ne glede na to, kje smo, o samoti, ki so jo sposobni preseči in jo vsaj za trenutek premagati le ljubljenci, ki si zakrivajo svet. Nikoli ne bom pozabil prvega vikenda, ki sem ga preživel v Ljubljani. Svarili so me, da mesto v soboto popolndne, med drugo in tretjo uro, ko še zadnji ljudje opravijo svoje nakupe na tržnici, izumre. Nisem verjel, dokler se nisem prepričal na lastni koži.

Bila je sobota in moj načrt, da bi kot vedno prek vikenda odšel v Trbovlje, je porušilo to, da sem pravilno odgovoril na nagradno vprašanje Radia Študent in zato dobil karto za koncert skupine Sisters Of Mercy. Jure Potokar je bil eden redkih, ki sem jih v tistem času poznal, in dogovorjena sva bila, da pred koncertom pride k meni. Čudno se mi je zdelo, ker je zamujal. In ko je končno prišel, je povedal, da koncert odpade. Vseeno sva se odločila, da pokadiva džoint. Spomnim se, da sva zraven

poslušala Nicka Drakea. Potem je Jure odšel domov, mogoče "poslušat zvenket kovanca na betonu in tiho padanje snega v novembrske noči". Še prej me je zapeljal do mesta. Izstopil sem na Šubičevi in prvič odšel sam raziskovat sobotno noč. V telesu sem imel občutek vode, ki mi teče skoz kosti, občutek, ki sem ga tako dobro poznal. Toda peklenska zadetost se je na najslabši možen način začela mešati z osamljenostjo. Spomnim se, da sem vstopal v lokale in skušal skoz dim ugledati kakšen znan obraz. Nisem vedel, kakšne minimalne možnosti imam, niti nisem razmišljal o tem. A čutil sem, da mi z vsakim novim lokalom, v katerega vstopam, preteklost polaga čedalje težjo roko na ramo. Začele so me preganjati podobe iz minulega življenja, ki še ni poznalo tujca, ki je vstopil. Nikjer nisem videl nikogar, ki bi ga poznal. In ko sem se v megleni oktobrski noči vračal domov, v noči, mogoče ravno takšni, kot je ta, ko sedim za mizo in pišem, so mi na Tržaški začele po licih zaradi nemoči in izgubljenosti teči solze. Takrat sem se zaklel, da nobenega vikenda ne bom več preživel v Ljubljani.

Ko iz oddaljenosti pogledam na svojo takratno odločitev, se mi zdi smešna. Toda vedno, ko plavamo v reki dogodkov, smo neučakani, bojimo se tistega, kar šele pride, čas, ki nas obliva, nori in galopira. Pa še nekaj je značilno za nas, ki smo dediči zahodne misli. Ljudje vedno dobivamo in izgubljam. Evropejci ločujemo poraz in zmago, ločujemo ljubezen in sovraštvo, ločujemo rojstvo in smrt. Vzhodnjaki tega ne ločujejo. Tudi jaz sem ločeval, a zdaj se trudim, da ne bi več ponovil napake. Čas je norel in galopiral, toda prinesel mi je darove, prinesel je domačnost z mestom, počasi se je začela spreminjati v veliko ljubezen, prinesel je željo, da hodim po njegovih ulicah, da se na njih počutim kot kraljevič. Srečeval sem ljudi, največkrat Sebastjana, ki si je na vizitko poleg poklica sprehajalec dal tiskati tudi Quasimodove verze iz pesmi *In je takoj večer*. Z Viča sem v mesto hodil po svojih priljubljenih poteh, najprej pod kostanji ob železnici, potem pa mimo akademije za likovno umetnost, v katere zgornjem nadstropju je Aleksij slikal svoje zvezdne in metafizične prostore Prešnice in neba nad njo, ali pa sem šel skoz Tivoli in vstopil v središče mesta mimo Moderne galerije. V mislih sem si ponavljal imena ulic, prisluškoval njihovemu zvenu in se spominjal Franka O' Hare, kralja njujorških pesnikov, ki je nekoč na drugi strani oceana pisal o ulicah svojega ljubljenelega mesta. Hodil sem po Cankarjevi, Čopovi, Nazorjevi, ob vseh urah dneva in noči sem se sprehajal po Stari Ljubljani. Gledanje izložb in posedenje po knjigarnah sta postala moja dnevna rituala, prav tako obisk tržnice. Ugotovil sem, da obstajajo meni ljuba mesta, kjer se rad zadržujem, in spet je bila poezija tista, ki me je pripeljala k temu, da sem začel bolj intenzivno razmišljati o mestu, ki sem ga čedalje bolj ljubil.

Vsak letni čas mi je prinesel spremembe. Če je jesen pomenila strah in kasneje izgubo strahu pred mestom, če je zima pomenila domačnost, je pomlad s tem, ko se je vrnil jezik, da sem lahko gledal vodo, ki je imela telo iz svetlobe, pomenila ljubezen. V času moje prve pomladi v Ljubljani mi je Tomaž posodil knjige Roberta Hassa. Bral sem jih v že tolikokrat omenjeni hiši na Postojnski. Hass piše o San Franciscu, o tistem mestu, ki v moji osebni mitologiji zavzema osrednji prostor. In ko pišem v pesmi

Potapljanje v spanje verze, da se bliža tujec, ki bo s tabo zamenjal prostor, sanje o mestu nad morjem, pišem o San Franciscu. Hassove pesmi so polne vegetacije in svetlobe, polne vonjev in nežnosti, tako da imaš včasih občutek, da slišiš, kako se razbija morje ob pečinah Big Sura ali pa kako se megla počasi dviga in se začne rdeča konstrukcija mostu Zlata vrata prikazovati skoz njeno belo oblačilo. In v neki pesmi iz njegove druge knjige Praise lahko preberemo verze, ki govorijo, da v San Franciscu obstaja nekaj stvari, za katere je vredno moliti: zaliv, galebi, razne vrste kuhinj, sveti Frančišek, topli dnevi v januarju... San Francisco mi je bil, razen v duhu, nedosegljiv, zato sem razmišljal, da je vredno živeti tu in zdaj in ne samo v nekih sanjskih prostorih. V Ljubljani sem začel iskati stvari, za katere je vredno moliti. Našel sem jih, ko sem ob jutrih, med tednom, ne ob tistih nemogočih nedeljah, hodil na Rožnik, se sprehajal po Tivoliju, gledal visoko travo, ki se je ob večerih premikala kot molitev, in gledal ljudi, ki so se premikali kot v sanjah. To sem našel tudi na Šušarskem mostu, ko so se počasi začele prižigati luči ob Ljubljanci in puščati svoje zibajoče se odseve v njenem lahnem toku. Posebej pa mi je v spominu ostala tista zadnja nedelja v juniju, ko sem se po drugem zavijanju siren, ki je pomenilo prenehanje nevarnosti za zračni napad, s Pavesejevo knjigo *Lavorare Stanca* pod pazduho odpravil v Tivoli in tam v popolnoma praznem in tihem parku bral "žalostno glasbo človeštva" in gledal mesto v nedeljskem jutru, mesto, ki je ostalo nedotaknjeno in nepoškodovano. S tem je moja duša dobila nove mere, ki so ji bile usojene.

To obdobje v Ljubljani rad primerjam s svojim otroštvom. Z rajem, ki nas je zapustil, ki smo ga izgubili in v katerega se hočemo zopet vrniti. Mislim, da to ni samo domena umetnikov, čeprav je pri njih prisotna in izražena močnejše, pač pa domena vseh ljudi. William Blake bi rekel, da obstajajo tri obdobja: obdobje nedolžnosti, obdobje padca in obdobje ponovno pridobljene nedolžnosti. Moje "otročstvo" v Ljubljani se je po enem letu končalo. Simbolično se je končalo s preselitvijo na drug del mesta. Ali če to povem v Blakeovem jeziku: iz obdobja nedolžnosti sem stopil v obdobje padca. In kot naše resnično otroštvo pomeni ključ in temelj za naše nadaljnje življenje, tako je tudi moje "otročstvo" v Ljubljani bistveno vplivalo na vzpostavitev mojega odnosa do mesta. Obstajajo pa celo prostori, kjer se "otročstvo" v mestu in resnično otroštvo prekrivata. To je Tržaška. Tista cesta, po kateri sem neke hladne oktobrske noči hodil s solzami v očeh, je v mojem otroštvu predstavljala ravno puščico, nekakšno preddverje obale, oblubo morja ali pa oblubo Posočja, kamor sem s starši hodil na počitnice.

O sedanosti je težko pisati. Težko je soditi o stvareh, ki so tu, ki so neposredno vmešane v naša življenja, ki smo jih nesposobni pogledati iz oddaljenosti. Obdobje padca bi lahko imenoval tudi po Rimbaudu Obdobje v peklju. In da v tem času lažje preživim, hodim po ulicah, vedno znova in znova, hodim na točke v mestu, ki so mi najljubše, kjer razgled odpira vrata nekim prostorom, v katere z vso silo vdira naše hrepenenje. Vem, da ima vsak človek svoje prostore, svoje razglede duše. A mojih je v Ljubljani kar nekaj. Pogled s Cankarjeve na Tivoli in Rožnik v ozadju ravno v

trenutku, ko se žareča krogla dotakne drevesnih krošenj in mesto poplavi neskončna reka rdeče svetlobe, ki preplavi sprehajalce lenih nedeljskih popoldnevov, ali pa pogled v predvečer s Čopove v smeri stolnice, ko se odtenki modrine na nebu začno počasi menjati, počasi temneti, da pročelja hiš in zvoniki stolnice dobijo barvo slonovine, ali pa pogled s tistega balkončka, ki je nekje na koncu bližnjice, ki vodi iz Stare Ljubljane proti gradu. Z njim lahko zajameš Barje, Trnovo, Mirje, Rožnik.

In včasih, ko to gledam ali pa ko s pomočjo vonjev potujem skozi čas, ki sem ga do sedaj preživel v Ljubljani, razmišljam o usodah ljudi, o tem, "koliko prizem sestavlja en sam trenutek," in včasih, ko hodim pod ogromnimi kostanji na tržnici in puščam, da njihove sence mehko padajo name, ali pa ko sedim pod vrbami v Trnovem in gledam njihove obraze v Ljubljani, se sprašujem, ali ni vse napačno, kajti lepota mesta se ne meri v mostovih, v hišnih pročeljih, v razgledih, ki se vtisnejo v spomin. Če si hočemo priznati ali ne, je merilo njegove lepote, koliko ljubezni ponuja. Vse drugo ne šteje nič. Ali skoraj nič.

ENCIKLOPEDIJA ŽIVIH

Umberto Eco

Razmišljanja o tisku

V Platonovi Fedri predstavi bog Tevt (kasneje dobi ime Hermes in Merkur, bog kulture in bog tatov ter - med drugim - trgovcev) faraonu Thamusu svoj zadnji tehnični izum: pisavo. To je začetek tiskanega papirja, se pravi (takrat) "praskanega" papirja. Faraon mu odgovori s tole pripombo: "Eno največjih človeških bogastev, verjetno bistveno gibalbo njegove notranjosti, je spomin. In ti mi zdaj prinašaš izum, ki bo spomin zastaral, ker bo beseda okamenela, prepuščena bo le določeni sledi in papirusu, to pa pomeni, da je tvoj izum slab in ga je treba zavrnilo." V faraonovi utemeljitvi je nekaj točnega: splošno načelo, da proteza oslabi organ.

Proteza sicer pomnogoteri lastnosti organa, obenem pa ga poleni. Kolo nas sili, da manj hodimo, teleskop in povečevalno steklo slabita oko in tako pisava kot instrument, namenjen ustvarjanju spomina, lahko zmanjša delovanje spomina.

Kar ustvarja dvoumnost tega odlomka, je to, da ga je zapisal Platon, ki pa pripoved pripisuje Sokratu, ki sam ni pisal (...). Za faraonovo zaskrbljenostjo (pri Platonu je dvoumna in hipokritska) odkrivam neki drug princip, s katerim se ne strinjam, namreč da je duhovna aktivnost v celoti ponotranjena in da je njeno pozunanjenje, konkretiziranje postranskega pomena, kot je trdil Croce (...).

Kaj je bilo zmotnega v faraonovem razmišljanju (faraon sicer do tistega trenutka še nikoli ni videl pisanih strani in si torej ni mogel predstavljati nastanka knjige)? Gre za to, da knjiga, in o knjigi govorimo kot o pravi naslednici pisane strani, ne predstavlja okamnitve spomina, ampak je stroj za ustvarjanje interpretacij. In zato stroj za ustvarjanje notranjosti: stroj za ustvarjanje spomina. Knjige ustvarjajo spomin, ki jim je lasten, ker se med seboj pogovarjajo, in vsaka knjiga je, kot nam ponavlja, spet seveda v mejah paradoksa, Harold Bloom, le zapoznala prevara neke predhodne knjige. Od tega trenutka knjige ustvarjajo knjige in pomnožujejo vedenje. Po drugi strani se je človeštvo v trenutku, ko je nastala knjiga, soočilo z drugim problemom:

povečevanjem spomina. Treba je narediti nov prostor v naših celicah in v naših nevronih, da bi si zapomnili vse, kar so povedale knjige. Ob tem novem problemu se je potrdil nenavaden pojav: izobraženec je, skladno s principom, da proteza oslabi organ, prikrajšan za spomin, ki je šibkejši od spomina divjaka, ki se spominja vsake vonjave, vsake barve v gozdu, vsake živalske sledi, vsakega deževja v preteklih letih. In prav zato, ker je bil pretresen od nove potrebe po shranjevanju pojmov, ki jih ustvarja stroj za mineraliziranje spomina, je iskal načine za izdelavo zelo prefinjenih tehnik za ohranjanje njegove vitalnosti. Tako so si v preteklosti ljudje, ker so morali ohraniti v spominu veliko število knjig (vendar še vedno neskončno manj kot danes), izoblikovali izredno dober spomin. Ciceron, Tomaž Akvinski ali Aristotel so imeli veliko bolj razvit spomin kot mi, da so si lahko zapomnili tistih nekaj knjig, ki so jih imeli na voljo, in ustvarili so si tehnike, da so si jih zapomnili.

Po iznajdbi tiska se je ta napor za ustvarjanje umetnega spomina, ki je bil stalno prisoten, nekaj časa še ohranjal, potem pa se je izčrpal in ustvarjanje metod za urjenje spomina ostane užitek čudaških duhov 19. stoletja, ki ustvarjajo neuporabne sisteme, knjige se množijo, vedno težje si jih je zapomniti, zmanjkuje nam poguma za urjenje spomina. Družba se skuša odzvati z nekontroliranimi posegi: na primer tako, da sili učence, da se na pamet učijo poezijo, sredstvo, s katerim človeštvo danes uri svoj spomin...

Nadalje je ta naloga vedno bolj prepuščena igram in medijem. Včasih so otroci na pamet poznali imena nogometnih moštev; celo jaz, ki nikoli nisem bil goreč navijač, sem poznal vsa imena. Danes družba, v kateri se nihče več ne uči poezije na pamet, skuša ukrepati. Vendar na kakšen način? S kvizi, z igrami, ki so način, čeprav slaboumen, s katerim skuša družba, soočena s poplavo informacij, ki jih ne obvladuje več, nagraditi vsaj te atlete, ki, tako kot vsi atleti, trpinčijo svoje življenje tako dolgo, da razvijejo en sam organ, naj gre za mišico ali kak drug privesek, žrtvujejo se, dokler ne ponudijo predstave veličastnega spomina.

Vsakdo se spominja prelepe Asimove zgodbe, napisane pred kakimi dvajsetimi leti. Govori o svetu, ki mu vladajo računalniki in kjer Pentagon odkrije človeka, edinega na svetu, ki zna na pamet tablice množenja. Razne vojaške in znanstvene komisije ga zaslišujejo in ga ob sprotnem preverjanju na računalniku sprašujejo: "šest krat šest" in on odgovori: "šestintrideset". In oni ga gledajo in pravijo: "Popolnoma pravilno. Ta človek predstavlja izjemno skrivno orožje, ker bo ob black outu edini, ki bo sposoben izpeljevati račune v vojaškem vesoljskem centru."

Danes skušajo mediji umetno ohranjati vitalnost našega spomina s tem, da na veliko obujajo spomin na maj 68, v strahu, da spomin ne bi zamrl. Knjigarne so polne knjig o letu 68. Vsakdo se lahko pozanima, pa vendar se mediji v strahu, da dogodka ne bi zanemarili, nenehno oprijemajo vsake priložnosti za obletnico, za kakršenkoli datum za praznovanje 64. obletnice tega ali onega dogodka. Vse to pravim skratka zato, da bi opozoril, da pogovor med Hermesom in Thamusom ni bil brezpredmeten in da ni šlo le za faraonovo čudaštvo. Nastanek pisave, pisanega papirja in nato tiskanega

lista nas postavlja v dvoumen in konflikten odnos do našega spomina in glede na to do naše notranjosti in celo do pogojev našega preživetja, saj, kot veste, pojem preživetja naše duše temelji tudi na spominu. Če mi kdo reče, da bom preživel z reinkarnacijo v kravo ali indijskega asketa, bom seveda vprašal: "Pa se bom spominjal tistega, kar sem bil pred tem?" - "Ne." "Kaj me potem to briga?" Problem je torej še vedno v spominu. Ta dvoumni odnos knjige do spomina nas torej še naprej fascinira in zapeljuje.

Resnično nove generacije obtožujejo, da delajo napake zaradi odsotnosti spomina ali ker ne preberejo dovolj knjig. Tako je prišlo do polemike glede zadnjega zloma na Wall Streetu in razlogov, zakaj so se japiji tako banalno ujeli v past: "Le kako niso mogli vedeti, da je pred tem že prišlo do zloma, da ima borza svojo dinamiko, da ni mogoče preseči določene stopnje?" Eden od odgovorov je bil: "Saj vendar ne berejo." Japiji dokazano ne berejo: niso mogli prebrati knjig o ekonomiji in zgodovini, ki se nanašajo na črni četrtek Wall Streeta leta 1929. Preprosto tega niso vedeli in stvari se vedno odvijajo tako, ker ni znano, da se, kot je predpostavljal Hegel, stvari v toku zgodovine ponovijo dvakrat: prvič v obliki tragedije in drugič v obliki farse.

Vsekakor pa je moje vprašanje tole: "Pa je res, da japiji tega niso vedeli, ker ne berejo?" Je še mogoče misliti in trditi, da vedeti pomeni zvedeti prek branja? Poskusimo se za trenutek vprašati, v kakšni meri je knjiga še pomembna in koristna. Zakaj je bil nekdanji otrok prisiljen iti v šolo in brati knjige (ali celo ilustrirana dela, ki jih imenujemo atlas), da je zvedel, katero je glavno mesto neke države, kje leži Nepal glede na Filipine, kako velika je Sovjetska zveza itd? Danes se otroku tega ni več treba naučiti niti v šoli niti iz knjig, ker sliši o tem govoriti. Zemljevidi so prikazani na televizijskih zaslonih: vsakdo pozna Zahod iz preprostega razloga, ker ga je videl v kinu, in zelo redki zato, ker bi brali specializirana dela o ameriški zgodovini. Včasih si se angleščine naučil v šoli in iz učbenikov. Danes jo nove generacije osvajajo s prebiranjem embalaže žvečilnih gumijev, ovitkov plošč in ob razvozlanju zadnje popevke, kot se tudi predhodne generacije niso nujno naučile zemljepisa in etnologije v šoli, pač pa iz knjig Salgarija in Julesa Verna. Nove generacije zvedo nešteto stvari prek medijev, ki jih zasipavajo z vseh strani, in zato ni rečeno, da so knjige nujno potrebne.

Japiji teh stvari ne bi mogli zvedeti po televiziji (ponavadi ne gledajo televizije, ker stoji v kuhinji za služkinjo in otroke), lahko pa bi to zvedeli v kinu ali prek raznih posrednikov. Kako, da se niso naučili te lekcije? Ker obstajajo v historiografiji množičnih medijev, televizije in kina meje. Verjetno ni mogoče povedati zgodbe z lepim filmom, v barvni tehniki. In od tedaj, zakaj so vsi filmi o rimski zgodovini, narejeni v Hollywoodu, laži, napihnjenosti, retorika in nam ne povedo, na kakšen način so se stvari resnično zgodile? Ker ti filmi pripovedujejo iste stvari, s katerimi sta se ukvarjala Tacit in Gibbon, vendar so v svetu ameriških medijev le tisti s 13. kanala v resnici brali Gibbona.

Za nepopolnostjo nekaterih vizualnih medijev je moč razbrati pomanjkanje branja. Obstajale so druge civilizacije, kjer so poučevali prek vizualnih pripomočkov in ne

njujno prek pisane besede. Tipičen je primer srednjeveške Katedrale, ki je govorila o problemih teologije, geografije in zgodovine bolje kot nekateri priročniki. Vendar so bili direktorji televizije Katedrale ljudje, ki so prebrali odlične knjige: uspeh srednjeveških vizualnih medijev je posledica dejstva, da so njihovi pobudniki brali zanimive knjige.

In tako se spet vrnemo k temu nenavadnemu vozlu, po katerem je brez knjig danes mogoče izvedeti ogromno stvari, a se jih brez knjig ni mogoče naučiti na zadovoljiv način. Poglejmo najbolj tipičen primer: pred kratkim sem opazil, da je ena od značilnosti medijev ta, da posredujejo novico vedno v trenutku, ko se zgodi, komentar pa z dvajsetletno zamudo. Novico o nedavnem odkritju astronomije mediji posredujejo takoj, medtem ko je način razlage odvisen še od knjig, ki so jih ljudje medijev prebrali dvajset let prej.

To, kar ločuje svet raziskav in svet medijev, je razkorak dvajsetih let, v katerih se mnenja oblikujejo in razvijajo. Eden od tipičnih primerov za zamudo med novico in mnenjem je naslednji: kot še nikoli v teh zadnjih dvajsetih letih časopisi, tisk in intelektualci (ki se gibljejo le na tej ravni) ugotavljajo, da smo dokončno stopili v civilizacijo podobe, v zaton pisanja. Prav to je misel, ki so jo akademiki prek množičnih občil izrazili pred kakimi tridesetimi leti, vendar je postala popularna šele zdaj, ko ni več resnična. Ne živimo več v dobi podobe: vrnili smo se v dobo pisanja, v dobo računalnika, Videotela, televizijskih predavanj, kjer bodo sporočila posredovana prek zaslona: doba pospešenega novega opismenjevanja. In to ni vse: večina vsega, kar bo vedno bolj prikazovano na zaslonu v prihodnjih letih, bo pisana beseda bolj kot podoba: beseda, ki jo bo treba prebrati s precejšnjo hitrostjo. Šole, ki obstajajo v Združenih državah za hitro branje, niso več potrebne, saj je vsak otrok sposoben prebrati besedilo na zaslonu hitreje od univerzitetnega profesorja pri šestdesetih in morda celo pri štiridesetih. Vračamo se torej v obdobje celovitega opismenjevanja in hitrega branja.

Kaj se zdaj dogaja? Da se naučiš narediti program za računalnik, tako, da boš potem s povečano hitrostjo prebral vse, kar bo računalnik povedal, je treba brati knjige (...). Ni se mogoče izogniti branju knjig, če se želimo naučiti uporabljati računalnik. Ni nujno, da gre za tiskane in vezane knjige. Na primer, ko uporabljam nov program, obstaja sloviti "help", ki razloži program (da bi ga prebrali, nikoli ne ostanete pred zaslonom, natisnete ga, potem se namestite v svojem fotelju s cigareto in ga berete tri dni, nazadnje se vrnete pred zaslon in delate napake). Sicer pa, če ne obstaja proizvodnja slovnice v obliki knjige, nam ne uspe medsebojno delovati na stroj. Od tedaj pa ta vozle znova, kot pri japijih in katedralah, dokazuje svojo *ourobotičnost* (iz *ouoroboros*, kača, ki si grize rep). Pojavljajo se nove oblike sporočil, ki lahko knjigo presežejo in jo v veliki meri naredijo zastarelo. Vendar način njihove vključitve vedno poteka prek kulture knjige. Če dobro premislim - prek skrivnostnega in ne tako neposrednega postopka kot pri računalniku - se ne morete naučiti uporabljati računalnika, če znate uporabljati knjigo. Popolnoma enako je bilo s civilizacijo vizije. V trenutku, ko se je v svetu pojavila civilizacija vizije (ali televizije), se je število knjig,

dnevnikov, število bralcev dnevnikov in število bralcev knjig povečalo. Prav zato so vse centrifugalne sile v pogledu knjige konec koncev centripetalne in ustvarjajo potrebo po novih tiskanih straneh (...).

Zato je prav, da obrnemo mnenje arhidiakona Froloja iz *Notre Dame de Paris* Victorja Hugoja, ki pokaže knjigo ob katedrali, ki je bila v tistem času kultura podobe, in vzkligne: "Ta bo pokončala to." "Ta" (knjiga) "bo pokončala to." Danes mislim, da je mogoče reči - ne vem, ali z optimizmom ali pesimizmom, vsekakor pa z občutkom za stvarnost - da vsak nov proizvod medijev lahko le vzbudi novo zanimanje za knjigo. Seveda je novo opismenjevanje računalnika raztreseno opismenjevanje. Besedilo preberemo na zaslonu, da dobimo informacije, ki jih potrebujemo tisti trenutek in jih naslednji trenutek pozabimo. Vse se dogaja tako, kot bi računalnik zahteval alfabetično zavest, vendar obrnjeno izključno proti čisto referenčnim ciljem. "Povej mi, za kaj gre, in ne bom te več prebiral." To se mi zdi pomembno dejstvo. Mislim, da več ur, ko bodo nove generacije preživele pred fluorescenčno in tekoče kristalno pisavo elektronskih zaslonov, večjo potrebo bodo v določenem trenutku začutili, da bi se ustavili in prebrali lepo pesem.

Prav zato mislim, da novo računalniško opismenjevanje ne dela v korist knjige le toliko, kolikor spodbuja pisanje knjig za razumevanje računalnikov: spodbuditi bi morala tudi pisanje in branje knjig kot odgovor na računalnik. Nekako tako, kot kadar pretiravamo s pitjem in obenem tudi preveč kadimo: alkohol povzroča razširitev žil, kajenje pa vpliva tako, da žile krči, in organizem je spet v ravnovesju. Mislim, da bo nastala dialektika med tem strastnim, hitrim in mehanskim stikom s pisavo in potrebo po branju Leopardija. In prav pri tistem, ki ga morda ni bral nikoli prej (...). Nova elektronska abeceda nas navaja na to, da spoznavamo svet prek obrazcev brez duše: "Dir, help, error 29, disk, copy," itd. Kakšna groza v primerjavi z "dolce colore d'oriental zaffiro"!

Neskončno uživam v iskanju starih knjig in ena najlepših stvari pri starih knjigah so naslovne strani, od katerih je vsaka dolga najmanj dva tisoč znakov. Obstaja računalniški program, ki vsebuje osnovne lastnosti, predvidene za prenos starih knjig v računalnik. "Note book two" (...). Dobiti ga je mogoče samo v Kaliforniji za sto osemdeset dolarjev, vendar je po zaslugi prijatelja, ki kopira diskete, mogoče dobiti piratsko kopijo.

Druga enkratna stran knjig, predvsem tistih iz sedemnajstega stoletja, so posvetila: nekemu vladarju, nekemu nadvojvodi, nekemu mejnemu grofu itd. Obstaja prava književnost, ki se ukvarja z naslovi in posvetili knjig iz sedemnajstega stoletja, ki so skrajno napihnjena, dolga tri do štiri strani, opremljena s prefinjenimi vljudnostnimi frazami. Nedvomno je bil vsakdo, ki je bil deležen takega posvetila, zadovoljen in je priznal, da mu je pisec plačal pravični davek. Če pogledamo posvetila v sodobnih knjigah, ugotovimo, da ne presegajo ene strani in so osredotočena na zahvalo bližnjim, tajnici, ki je pretipkala rokopis, ustanovi, ki je prispevala sredstva, potrebna za raziskavo, prijateljem in sodelavcem, ki so ponovno prebrali rokopis, učitelju, brez čigar pomoči ne bi bilo mogoče doseči te napredne stopnje v lastnem razmišljanju itd.

Komu iz sedemnajstega stoletja bi se ta posvetila zdela skrajno hladna, sintetična in neprijetna. Pa vendar v celoti izpolnjujejo svojo vlogo. Učitelj, ki vidi zahvalo, je srečen, ustanova je pripravljena odobriti novo štipendijo itd. S tem hočem povedati, da skrajšanje posvetila ni v ničemer zmanjšalo njegove vloge niti vrste čustva, ki se ob tem porodi naslovniku.

Lahko si zamislim prihodnost, kjer bo, ker zaradi ekonomskih in drugih razlogov posvetilo ne bo moglo presegati ene vrstice, mogoče uporabljati gesla kot: Duke, Smith, Ferguson, in bi vedeli, da Duke, Smith in Ferguson pomenijo zahvalo tajnici itd., Smith je gospa, ki priskrbi denar, in Ferguson gospod, ki je prebral rokopis. Pri etiketah, vljudnostnih oblikah in šablonskih čestitkah bi imela stvar popolnoma enako vlogo. Doma imam prečudovito zbirko zahvalnih in prijateljskih pisem iz osemnajstega stoletja; med njimi je tudi eno, naslovljeno mladenki, za katere ljubezen prosi, dolgo okrog deset strani. Da si zaprosil za ljubezen mlade deklice, si ji moral torej posvetiti vse te strani. Danes se lahko dva mlada pogledata iz oči v oči v nekem baru in se pozdravita: popolnoma se bosta razumela. Ni količina vrstic tista, ki ustvari moč sporazumevanja, sicer bi bile moralne razprave v osmih zvezkih miselno bolj bogate od ene Pascalove misli in bi bile obsežne meglene pesmi pomensko bogatejše od "en fleur", za katerega nam je Mallarmé predlagal, naj ga izrečemo, ker je vedel, da zadostuje ena sama beseda, postavljena na pravo mesto, da nam priključijo bistvo vseh obstoječih rož.

Vse to v zavrnitev trditve, da novo računalniško opismenjevanje, kot opismenjevanje z obrazci, ne vodi več v bogate izlive jezika. Jezik je čuden stroj, ki glede na obdobja in trenutke lahko doseže vrhunec intenzivnosti z največjo zgoščenostjo in možno je, da je tudi razlika med prozo in poezijo prav v tem dejstvu. In tu bom tudi sklenil optimistični del svojega razmišljanja. Smo v dobi nove pismenosti in ta pismenost lahko le prekipeva po zaslugi vsega sveta, pisane in tiskane besede kot oporna beseda in kot alternativna beseda. Podoba se pravilno umakne in naredi prostor zmagoslavnemu razvoju osvajalnega pismenskega mravljišča (...).

Prav je, da se zdaj posvetimo še nekaterim pesimističnim razmišljanjem o sovražnikih knjig, o vseh notranjih sovražnikih knjig. Knjige, kot smo povedali, ogrožajo knjige. Pretirana svoboda tiska je sorazmerna s cenzuro. Najslabše obveščen meščan na svetu je bralec New York Timesa. New York Times je po definiciji časopis, ki prinaša vse novice, vendar je teh veliko in razporejene so na tak način in na toliko straneh, da štiriindvajset ur ne zadostuje, da bi prebrali celotno številko. Posledica tega je, da je branje New York Timesa naključno: pustimo, da nam pogled preleti nekatere naslove, na hitro pregledamo vsebino in preletimo članek me vožnjo s podzemno železnico. Prekomerna informacija informacijo torej omeji.

Informacija ogroža informacijo. Knjiga triumfira v naših knjigarnah in kot vsako orožje, ki se razvija, pripelje s sabo vrsto branjevcev, upnikov in roparjev. Razvoj knjig lahko povzdigne pomembne, lepe, zanimive knjige, obenem pa tudi le še povečuje število vseh teh oskrbovalnih konvojev, ki spremljajo vsako zmagovito armado. Kako

se izviti iz takega položaja? (...) Kako naj se knjiga reši tega, čemur se ustaljeno reče "lastna slava" (usoda, ki jo knjiga sicer deli z informacijo nasploh)?

V začetku šestdesetih let sem pri založbi Bompiani izdal knjige, s katerih objavo sem bil zadovoljen. Gre na primer za delo Dereka in De Solle z naslovom *Sociologija znanstvene ustvarjalnosti*. Z absolutno natančnimi diagrami knjiga prikazuje, kakšen je bil potek znanstvene ustvarjalnosti v času Galileja in nato eno stoletje kasneje in tako naprej. Znanstveno obveščanje je potekalo prek izmenjave pisem, nato s posredovanjem znanstvenih časopisov. V tej knjigi je bil določen tudi prelomni trenutek, po katerem je začela znanstvena informacija postajati nepomembna. Medtem ko je v Galilejevem času tisti, ki je bil pozoren, lahko poznal vse, kar se je dogajalo na svetu.

Iz tega izhajata dve posledici: ena je hiperspecializacija, zaradi katere pride do omejitve na izključno tisto, kar zadeva lastno področje, medtem ko je znanstveno raziskovanje vedno dejanje interdisciplinarnega preskoka; druga pa je ustvarjanje abstrakcij, ki so negacija same svobode raziskovanja, in to iz preprostega razloga, ker pripelje branje abstraktne razprave do branja informacije, ki jo je že prefiltriral nekdo drug, ki je morda, ker je manj inteligenčen od mene, zanemarljiv prav element, ki bi v meni, znanstveniku, prižgal izumiteljsko iskrico.

Ta usoda knjige je vzporedna usodi informacije v naši družbi in ne le informacije o knjigah. V tem trenutku je esejistično založništvo na znanstvenem področju v krizi, ker raziskovalec knjige, ko ta izide, ne potrebuje več. In to zato, ker dandanes knjiga zahteva tri ali štiri leta ustvarjanja in medtem izidejo predtiski, povzetki; na tej stopnji poseže resnična izmenjava informacij, ki teži za tem, da bi knjiga postala zastarela, glede na to, da ne rabi za nič drugega kot za akademske natečaje in sled v knjižnicah (...).

Ne poznam univerzalnega sredstva, nobene rešitve ne morem ponuditi, le svojo osebno rešitev lahko povem: zdesetkanje. Glede na to, da ima človeška narava zelo široko kombinatoriko, ki pa vendarle ni neskončna, imam pri desetih knjigah, ki se ukvarjajo z isto tematiko, če se odločim samo za eno, petindevetdeset možnosti od stotih, da najdem določeno idejo, ki z zamudo ali predčasno, deluje. Načelo desetkanja, ki je podpiralo vso drugo svetovno vojno, lahko podpira tudi našo kulturno dejavnost.

Ob ogromnem številu knjig se kaže dvojna usmeritev v prizadevanju, da bralec in kupec ne bi izgubil poguma: ena je tehnično-komercialna, druga pa kulturna. Prva možnost je instant book, nekoristna knjiga (že iz principa je ne bi smeli niti brati, a jo je zabavno kupiti in podariti), druga pa je knjiga, ki jo po uporabi odvržeš. Kdorkoli gre po hodnikih ameriških nebotičnikov, opazi, da so koši za smeti polni paper backa. Kupiš žepno izdajo, jo prebereš in nato vržeš stran. Kaj to pomeni v svetu knjige? Ne vem, kaj to prinaša. Na prvi pogled na tistega, ki ima rad knjige, to naredi slab vtis, ker v koš ne roma le policijski roman, ampak tudi *Vojna in mir* (ki je ni težko najti v košu za smeti, saj navsezadnje stane le dolar petindevetdeset). Nekdo jo je prebral, v stanovanju pač nima prostora in jo je vrgel stran. Na prvi pogled to vzbudi neprijeten občutek, sem rekel, nadalje pa pomisliš, da je morda v tem razširitev v okviru

potrošnje po načelu priročne knjižnice.

Dajte deset izvodov neke knjige: sto ljudi jo bo imelo v rokah dva dneva, da jo bodo nato vrnil. Dajte sto tisoč izvodov neke knjige: sto tisoč ljudi jo bo imelo v rokah dva dneva in jo potem vrglo stran (vsekakor bo potem sicer treba upoštevati ekološki vidik). Zdi se mi, da je vedno večje število knjig, ki jih po uporabi odvržeš, eden od številnih načinov, s katerim skuša knjižna industrija nezavedno ukrepati pred vrtoglavostjo prekomerne informacije. "Berite in naj vas ne skrbi, knjige se boste potem tako ali tako znebili in ne boste žrtev izsiljevalske prisotnosti te mnogoterosti predmetov."

Tako zdaj pridemo do druge pomembne točke: fotokopij. Vsakokrat mi gre na smeh, ko na začetku šolskega leta na univerzi prejmem okrožnice založnikov, ki obveščajo: "Pazite, da v skripta predavanj, ki jih boste uporabljali s študenti, ne boste vključili fotokopij knjig." Na ta način skuša založnik zaščititi avtorske pravice. Na smeh mi gre zato, ker če bi skripta napisal na roko, ne bi prišel v spor z nobenim pravnim določilom. Zabavalo me je, ko mi je eden mojih ameriških založnikov zaupal: "Odkril sem, da so v Kaliforniji prefotokopirali trideset izvodov tvoje knjige, in vložil sem tožbo." (Med čakanjem sem se prav bedno počutil in sem mu pisal, naj, prosim, ničesar ne ukrene, ker bi jaz na njihovem mestu ravnal enako, čeprav bolj spretno.)

Lep preskus sem naredil, ko sem nekoč svojim študentom na Yaleu rekel: "Fotokopirajte to knjigo." Šli so v Storning Library, glavno knjižnico, ki ima tudi fotokopirni oddelek; prosili so, naj jim naredijo fotokopije, vendar so jim rekli, da je po zakonu fotokopiranje knjig prepovedano; lahko so fotokopirali le odlomke iz knjige. Zato sem jim potem rekel: "Vsak od vas naj fotokopira eno poglavje. Potem boste fotokopije združili in prosili za trideset kopij teh fotokopij." Stvar se je čudovito obnesla in študentje so dobili knjigo.

Kako naj torej založniki rešijo ta problem? Zelo preprosto. Knjige, ki je cenejša od fotokopij, nima smisla fotokopirati, ker želimo imeti v rokah čitljivo besedilo, torej roman itd. Zelo neverjetno je, da bi kdo fotokopiral Moravio zato, da bi ga potem bral v postelji z vsemi listi, ki bi mu leteli iz rok. Za romanopisje ni velike nevarnosti. Kar pa zadeva esejistiko, je odslej težnja taka: izhajajo knjige, ki stanejo petsto dolarjev, edine, ki si jih priskrbijo, so glavne knjižnice, drugo pa je prepuščeno fotokopiranju. Rezultat je fotokopirna mrzlica. Bralec, ki je nekoč zahajal v knjižnico, je prebral del knjige, ki ga je potreboval, in si naredil zapiske (in tako opravil dvojno dejanje branja in rezumiranja in to je največ, kar lahko dosežemo kot pogoj za učenje). Danes pa izstradani bralec, ki pride v knjižnico, porabi ves čas, ki ga ima na voljo, za fotokopiranje vsega možnega gradiva, da ga bo odnesel domov. Ko pa ima ta material enkrat v lasti, ga zavest, da besedilo ima, odvezuje, da bi ga prebral, to pa obenem tudi iz preprostega razloga, ker je teh fotokopij toliko, da čas enega dneva, enega tedna ali enega življenja ne zadošča, da bi jih prebral.

Imam polno hišo fotokopiranih besedil, ki jih ne bom nikoli prebral (in nisem izjema). Pa bi bilo mogoče imeti tudi polno hišo knjig, ki jih ne bomo nikoli prebrali?

Knjiga ima v sebi nenavadno kakovost. Mislim, da smo to vsi doživeli: dobimo ali kupimo knjigo, jo uvrstimo v neki del knjižnice, vendar je nimamo časa prebrati, deset let preteče in zdaj nas muči tesnoba občutek, ker te knjige nismo prebrali, in tako jo po desetih ali petnajstih letih končno vzamemo v roke in si rečemo: "Ampak, saj vse to že poznam!" Kaj se je zgodilo? Po eni strani je res, da smo prebrali druge članke, druge knjige, ki govorijo o tej knjigi, in je tako posredno prišla v našo zavest, vendar pa se je zgodilo še nekaj drugega, kar zadeva tip in voh; ni res, da je bila ta knjiga na polici petnajst let; v teh petnajstih letih smo jo jemali v roke, jo prestavljali, brisali prah z nje. Pri vsakem od teh opravil smo jo odprli, pogled se je ustavil na vsebini, na naslovu. V desetih letih smo knjigo asimilirali. Fotokopij nikoli, ker so nagradene v kotu; mogoče je pustiti knjigo neprebrano in jo poznati, ne pa tudi fotokopij. V tem je velik problem, ki je del revolucije našega načina dojemanja tiska.

Drug velik problem pa je ta: ni več daleč čas, ko bomo s knjigami ravnali enako kot s testom iz jajc, s pločvinkami in z zdravili: uporabno do maja 1991. Odkar je izdelavo papirja iz krp po drugi polovici 19. stoletja zamenjala izdelava s pomočjo lesa in celuloze, govorimo, da je poprečna življenjska doba knjige sedemdeset let. To je čista fantazija: poprečna življenjska doba knjige je veliko nižja kot sedemdeset let. Izdaje Gallimarda iz petdesetih let so podobne sardenskemu kruhu, notnemu papirju, nemo-goče jih je uporabljati. Predlagali so različne rešitve (razen vrnitve k papirju iz krp iz razumljivih industrijskih razlogov). Zdaj je mogoče izdelati papir brez kisline. Številne univerzitetne založbe ga že uporabljajo, vendar je dražji. Gre za poseben papir, vendar ni nikjer rečeno, da tudi ta v sedemdesetih ali osemdesetih letih ne bo sprhnel.

Da bi rešili knjige zadnjih sto petdesetih let, jih bodisi posnamejo na mikrofilme; to onemogoči dostop do tega romanesknega spomina osemdesetim do devetdesetim odstotkom ljudi, saj je za branje besedila na mikrofilmu potrebna močna motivacija, ali pa jih posipajo s kemično snovjo. Vendar bi bil ta postopek tako dolgotrajen in drag, da bi ga knjižnica, ki ima osem milijonov knjig, lahko izvedla le na enem milijonu knjig, četudi bi imela na razpolago milijarde. Ali pa jih znova natisnejo. Konec koncev knjigo rešujejo ponatisi in vse je prepuščeno svobodnemu trgu. Sami pa veste, da bi bilo zeleso verjetno, če bi *Božanska komedija* prišla do nas na tak način in je življenjska doba knjige sedemdeset let in če v 18. stoletju pesnitve nihče ne bi ponatisnil, da ne bi imeli nobenega izvoda več. Povsem verjetno je, da bi *Ljubezen pod palmami* preživela prej kot Joyceov *Ulikse*. Če bi bili ponatisi prepuščeni trgu, ne bi bilo nobenega zagotovila za preživetje neke knjige.

Še slabše bi bilo, če bi bila odločitev o ponatisu ali izbira knjig, ki jih bodo rešili s pomočjo kemije, zaupana nekemu komiteju. Lahko bi prišlo do nevarnosti, da bi bila sodba o nadaljnjem obstoju ali o bodoči slavi v rokah nekaj ljudi na svetu. Perspektiva, ki je niti 1984 ne predvideva.

Še en problem je, ki ga ponatis ne more rešiti: svojega izvoda *Zgodovine srednjega veka* Etienna Gilsona ne morem več odpreti in tudi *Kritike čistega uma* ne, ker takoj,

ko te knjige odprem, stran razpade. No, rekli mi boste, naj kupim *Kritiko čistega uma* v Collijevem prevodu, ki ga je pravkar izdala založba Alephi. Ni govora, saj je v mojem starem izvodu vtisnjeno vse, kar sem podčrtal pred tridesetimi leti: zapiski z navadnim svinčnikom so iz enega desetletja, tisti s kemičnim svinčnikom so iz nekega drugega. Nosi spomin na moj odnos do knjige. Navsezadnje, kaj mi mar, če jo lahko dobim na mikrofilmu? Kaj mi mar, če jo lahko najdem v novi izdaji?

Opozoril bi rad še na neki drug vidik prihodnosti knjige. Sodeloval sem na mednarodnih sestankih tipa "podarimo knjige Tretjemu svetu." Jasno je, da smo bili za Nikaragvo, jasno je, da Zambija ni sposobna kupiti veliko knjig. Moramo jim jih podariti. Kdo daje knjige Tretjemu svetu? Kdo jih izbira? Kakor hitro je Tretji svet na poti, da v naslednjih sto letih pokrije sto odstotkov svetovnega prebivalstva, pomeni dati knjige Tretjemu svetu, določiti, katere bodo svetovne kulturne usmeritve v naslednjem stoletju. Kdo izbira knjige? Kdo jih plačuje? Rusija, Amerika, protestantske cerkve, katoliška cerkev, društvo založnikov? Katerih založnikov? Kdo bo predsednik? In da se vrnemo h komisiji, ki mora oceniti, katere knjige je treba rešiti: bodo komisije, ki bodo izbrale knjige za darila Tretjemu svetu, tiste, ki bodo odločile o tem, ali bo v prihodnjem stoletju primerno biti musliman, katolik ali ateist? Zdi se mi, da o tem vprašanju nismo dovolj razmislili.

In za konec še to: kako si je mogoče zamisliti zgradbo knjižnice glede na take razmere v svetu? Med svojimi najrazličnejšimi utopijami sanjam tudi o taki knjižnici, ki bi ji uspelo pripovedovati o zgodovini knjige, njenem razvoju in njenem ohranjanju; ki bi mi pri vstopu predstavila zadnje izdaje, brez predsodkov, glede na njihovo vrednost; nato bi mi, ko bi šel naprej, predstavila dela, ki so preživela zadnjih pet let, nato tista, ki so preživela petdeset let in več, in nazadnje, v lepi majhni dvorani na koncu, tiste knjige, ki živijo že dva tisoč let. Knjižnica torej, ki mi od trenutka, ko stopim vanjo, pripoveduje tudi zgodovino knjig, spomina, ki jih obdaja, načina, kako so živele in preživele. To, kar vam tukaj predlagam, ne bi bila samo knjižnica, ampak tudi iniciacijsko potovanje.

Prevedla Nadja Dobnik

Razmišljanja o tisku so del govora z odprtja V. seminarja za izpopolnjevanje knjigarjev januarja 1988 v Benetkah.

Besedilo je bilo objavljeno leta 1989 v februarški številki *Magazine Littéraire*, posvečeni Umbertou Ecu.

ZADNJA IZMENA

Michel Rio*Tlacuilo*

Dvorana palače je bila opremljena v poznogotskem slogu, bolj nemškem kot španskem, okrašena s kipi, ki so bili narejeni po vzoru Clausa Sluterja in njegovih epigonov. Med njimi je bil tudi doprsni kip diktatorja, ki bi ga lahko prisodili dletu Veita Stossa. Izvirnik je sedel na koncu velikanske mize, nad njim pa je visela gmota izklesanih okraskov, postavljena v središče nekakšnega cerkvenega kora, kjer so obhajali po pravilih obreda laičnega *vsevladarja*. Stisnjen v paradni uniformi, ki je bila prav tako ekspresionistična kot arhitekturno ozadje, in s pridihom nemškosti, ki je grozeče spominjal na vojaške samovšečnosti Tretjega rajha, je bil Alahuete videti robusten šestdesetletnik in skažen posnetek neustrašnega junaka iz opere buffo z obilnim trebuhom; čeprav se je vzvišeno pretvarjal, da je kralj, je bil le klovn in ne Cezar. Bil je že skoraj plešast, imel je okrogla lica, nizko čelo, mesnato zgornjo ustnico, ki so jo tesno obraščale tanke brčice, debel in zakrivljen nos, zabuhle veke z vdelanimi, majcenimi, prodorno živahnimi črnimi očmi z nezdravim leskom, značilnim za paranoika v mirujočem stanju, ki je pripravljen, da se v vsakem trenutku prelevi v delujočega psihopata. Bil je mešanica rentnika in norca, ki ga je spametovala krvnikova grožnja. Ker se sam lahko pohvalim s skromnimi psihopatskimi nagnjenji, ki so jih obrzdali stroga vzgoja, splošna filozofija kot bolj ali manj zvesta naslednica janzenistične doktrine, železna introspektivna disciplina in trdne ruševine humanizma, sem nemudoma spoznal kompanjona najnevarnejše vrste v zadnjem stadiju bolezni in pomislil - ne brez zaskrbljenosti - da bo naša prihodnost nenadoma vprašljiva, če Alanov načrt temelji na razumski podlagi. Ta vrsta manijaka, ki ne pozna predaje, zelo rada izgubi čut za preživetje in si raje izbere samomorilsko maščevanje kot pogajanje, ki ji ne bi prineslo drugega kot počasen propad. Brezpogojna in slaboumna megalomanska želja po oblasti je bila vpisana v njegovo osebo, v njegove kretnje. Z Alanom sva sedela drug nasproti drugega, malce oddaljena od njega. Na mizi je bil pripravljen četrti pogrinjek, vendar se gost še ni prikazal.

"Gospodje," je rekel *caudillo*, "morali bi počakati še dva gosta, a bo prišel le eden. Želel sem, da bi se nam pridružil moj minister za kulturo, sijajni gospod Badajuelo. Vendar je, tako so mi vsaj povedali, zadržan. Delno se tolažim z mislijo, da ne bo pretirane škode, ker ste se že srečali, če se ne motim?"

"Ja," je odgovoril Alain, "kmalu po našem prihodu, med sprejemom, ki ga je prejšnjo noč priredil gospod Napier na svoji ladji."

"Poznate njegovo pesniško delo?"

"Ne. Prebral sem le nekaj strani njegove proze, ki je še kar zanimiva."

"Čudno. Nisem vedel, da bi pisal prozo. Da bi slišala, kako zveni njegova poezija, vama bom prebral pesem, ki mi jo je podaril za moj zadnji rojstni dan. Imenuje se: *Spev Alkahueta*.

Sem Alkahuete, veliki vojščak.

Kje druge se najde korenjak,

ki si na ogrinjalo bi pripel

perje papagaja, ki je še pred kratkim pel.

Prisluhnite, lepo prosim, naslednjemu verzu, ki v jasnem in klasičnem jeziku izraža zmagoslavje pesniškega subjekta..."

"Zame je vzšlo sonce," sem nadaljeval.

"Kaj? Kako za vraga pa veste zanj? Pesem še ni bila objavljena."

"Bila, bila. Že dolgo nazaj. Zamenjajte Alkahuete z *Uzilopochtli*, pa boste našli vsako besedo Badajuelove pesmi v Sahagunu v *Florentinskem kodeksu*."

Nekaj časa je bilo vse tiho. Že tako odbijajoč obraz Alkahueteja se je spačil od presenečenja in okrutnosti. Nato se je zbral in se neprepričljivo nasmehnil.

"To mi ni nič več všeč," je rekel, "je bil pa vsaj namen dober. Njegov in vaš, si drznem upati."

"Seveda," sem mu odgovoril, "hotel sem vas le opozoriti, da ste žrtev manjše potegavščine, ki vam je prinesla hkrati slavo in posmeh. To ni zelo resna zadeva."

"Res ni. Menda se zanimate za staro Mehiko?"

"Ja."

Sumničavo naju je premeril od glave do pete.

"Jaz tudi," je nazadnje izjavil. "*Florentinski kodeks* je eden redkih klasičnih rokopisov, ki ga nimam v faksimilu. Zato sem tudi pustil proste roke gospodu Badajuelu, ki je postal domač v moji knjižnici. Nehajta s tem! Vznevoljila sta me. Odkupila se bosta tako, da mi boste kaj recitirala iz naše indijske dediščine."

"Rade volje", sem mu odgovoril, "ker se laže prepustim lirični poeziji kot ditirambom, vam predlagam pesem v jeziku *nahuatl*, ki jo navaja Garibay v svoji razpravi o pogostem pesniškem motivu smrti in cvetja:

Le enkrat pridemo na svet,
 gospoda Xiximeki.
 Mar odnesemo naj cvet v deželo mrtvih?
 Cvet nam je samo posojen,
 odhod tja nam je usojen,
 tu pesem puščamo in cvet in svet."

Alkahuete je milo zajokal.

"Pomembno je vedeti, kdo odhaja in kdo ostane", je nenadoma rekel in se nama krvoločno nasmehnil skoz solze.

V tistem trenutku so se odprla vrata in lepa Celestina je vstopila v dvorano. Presenečeno naju je pogledala, a se takoj nato ljubko nasmehnila in tako dokazala, da je sposobna samodiscipline, ki je vredna občudovanja. Vstali smo.

"Najbrž vama ni treba posebej predstaviti done Celestine," je rekel Alkahuete, "vseeno moram natančneje pojasniti njeno vlogo. Gospa predsednica je, torej moja soproga. Sicer pa mislim, da jo poznata zasebno."

Celestina je prebledela, a ni niti za trenutek klonila pred preizkušnjo in izgubila ponosa. *Caudillo* je prasnil v kratkotrajen smeh in vidno užival v nastalem položaju.

"Moja draga," je nadaljeval, "previdneje bi si morali izbrati svojo dueno. Brezpogojno mi je vdana. Zdaj pa lahko začnemo z večerjo."

Njegova roka je izginila pod mizo in čez nekaj trenutkov je četa mladih služkinj pod strogim očesom nekakšne "hišne gospodinje" žareče rdečih las in v uniformi, ki je komajda zakrivala izobilje njenih čarov, vstopila v dvorano in prinesla veliko število pladnjev. Alkahuete je imel samo žensko služinčad.

"Naj me ne motijo, dokler ne ukažem drugače!" je ukazal.

Nato je začel hrupno in neotesano goltati hrano. Pomislil sem, da je svojo naravno glasovno nadarjenost obogatil z zvoki, katerih očitna naloga je bila ta, da nas žalijo. Kot mačka z mišjo se je z nami igral skrivalnice. To je bilo sicer priljubljeno razvedrilo samodržcev, a ko sem opazoval Alanov obraz, sem se lahko povsem upravičeno spraševal, ali sta si pravilno razdelila vlogi. Sam sem bil zaposlen s tem, da sem izkazoval pozornost Celestini. Videti je bila brezskrbna, kot da bi se norčevala iz grožnje, ki je visela nad njo. To je nazadnje razjezilo tirana, ker je sprevidel, da mu s svojim ravnanjem ni uspelo prestrašiti nas. Med odmevnim prežvekanjem je začel izpuščati tresoče glasove hlinjene ganjenosti, ki je mejila na blaznost, sodeč po tem, s kakšnimi krvoločnimi očmi je pogledal mlado žensko:

"O, dragocena orhideja, ujeta v vrt, razcvetela si se pod prisilo, imel sem meso tvojih najskritejših in svilnatih cvetnih listov, a ti mi nisi nikoli poklonila duše svojega vonja, ki si ga hranila za prevaro. Če ljubiti pomeni trpeti, potem se boš naučila, da ne ljubiti pomeni še bolj trpeti. In kot pravi neka stara pesem, ki je primerna tej okoliščini:

Je izgubljena tvoja duša,
 naj nevihto zdaj okuša;
 ha, imamo te v pesti;
 tvoja duša je izgubljena,
 pripravi se na čas trpljenja!

Tako žalostno je, če dekle ovene v polnem razcvetu mladosti. Vendar zna pesnik najti užitek v sami srčiki otožnosti. Odkrila boš, da se je v meni skrivala velika pesniška duša. Več dragocenega vonja je v odpadlih cvetnih listih kot v mladem cvetnem popku."

Celestina je neprizadeto in na videz hladnokrvno prenesla neokusna namigovanja blazneža. Vendar sem opazil, da je bila globoko v sebi prestrašena. Tudi mene je tlačilo neznosno breme, zato sem iskal kakršenkoli način, da bi se ga znebil. Pred sabo sem zagledal velik pladenj, na katerem je bila naložena perutnina in *mole* in že sem se pripravljaj, kako jo bom zalučal tiranu v glavo; šlo bi za nedolžno norčijo, ki naj bi sprostila ozračje, ko je nenadoma posredoval Alan:

"Ali veste, gospod," je ogovoril solzavo, bedasto in požrešno pošast, "kaj pomeni *tecucuecuetli*? Dobro vidim, da ne veste. Tako so stari Mehičani imenovali dostojanstvenike, ki so jih prezirali zato, ker so bili nerodni in smešni. Stari Mehičani so namreč imeli visoko razvit občutek za čast. Zaradi spoštovanja pravil vljudnosti, prave mere in skromnega vedenja so si veljaki pridobili moralno avtoriteto pri ljudstvu. Vaše posnemanje v primerjavi z njimi je prava groteska. V tej zmešnjavi starega in novega sveta, kakršnega je rodila vaša domišljija, ko je združila Heliogabala in Disneyja, se skoz parodično in prozorno podobo azteškega princa zavrženega ljudstva prikaže bedni španski *pikaro*, ki je postal šef tolpe, vodja sodrge in, to je najbolj žalostno, ljudski junak. To je klasična pot najhujših kriminalcev v človeški zgodovini. Povzpeticov, ki so zblazneli od želje po oblasti, ker jih nista ustavila ne ljudstvo ne dobra vzgoja. Vi ste seveda le blede posnetek svojih evropskih sodrugov. Toda, to je nedvomno le posledica pomanjkanja sredstev in ne pomanjkanja dobre volje. Z grotesko, o kateri sem govoril, lahko enakovredno tekmuje le vaša nevednost, ki kraljuje v vaši prazni buči. Nič me ne čudi, če vas je moral s svojim znanjem razsvetliti sam gospod Wilde."

Alkahuete, ki je postajal zelenkast v obraz, se je ob tem imenu zdrznil, kot da bi dobil zaušnico. Zdelo se je, da se duši. Iz njegovih v iskanju kisika na široko odprtih ust so prihajali hripavi glasovi, zametki nerazločnih besed, ki sta jih strjevali jeza in tesnoba.

"Dovolj *alkahueterijenja*," je nadaljeval Alan, "posvetimo se resnejšim stvarim. Povabili ste nas z željo, da bi zvedeli novice o svojem pesniku za nekaj grošev. No, tukaj so!"

Iz žepa je izvlekel dvojnik Badajuelovega priznanja in ga pomolil diktatorju pod nos. Ta je vročično preletel liste, jih nato divje raztrgal in zavpil:

"Same laži, natolcevanja in absurdne trditve! Vsi vedo, da je ta ničvredna baraba blaznež in mitoman! Kje je?"

"V Mehiki, z vsemi tistimi, ki so to noč zapustili otok na Antinousu. Pričami, skratka."

Alkahuete je pobito povesel oči. Počasi se je pomiril, in ko je spregovoril, je že našel običajno mero oholosti.

"Kako neki si predstavljate, da bo Mehika lahko izkoristila ugrabitev ministra neke tuje dežele? Skoraj povsod po svetu imam močne zaveznike, ki so pripravljeni zagnati vik in krik, češ da gre za nov povdigi imperializma."

"Badajuelo," je rekel Alan, "je tam po svoji lastni volji. Zelo verjetno je, da bo zavzeto sodeloval z nami, tako strašno se boji, da bi vam znova padel v roke. Sicer pa je, čeprav vi tega morda ne veste, državljan Mehike, ker je zaprosil za njihovo državljanstvo. V tridesetih letih so mu ga tudi odobrili, nedvomno zaradi njegovih literarnih sposobnosti. On pa ga iz raztresenosti ali previdnosti ni prijavil, ko je postal vaš minister. Mehika ima torej vse pravice, da od njega zahteva, naj poravna svoje račune kot vsaka druga oseba, ki prihaja iz tujine, še zlasti je posredi navaden organizirani kriminal in kršenje človekovih pravic. Glede domnevnih zveznikov, ki ste si jih pridobili z dvomljivimi sredstvi, bi jim na vašem mestu ne zaupal preveč. Ko bo izbruhnil škandal, si bodo želeli le to, da bi izginili pod površje zemlje in prosili Boga, da njihovo ime ne bi bilo omenjeno. Skratka, zdite se mi v malce nezavidljivem položaju."

"Niti ne toliko, kot vi mislite. Tesno mi bo pri srcu, ko vas bom dal izgnati iz moje dežele. Nikoli si ne boste mogli predstavljati, kako zelo sem si vas želel pustiti umreti v rokah izurjenega vzhodnjaškega krvnika. Toda žal je varnost pomembnejša od užitka in vaše pomehkužene demokracije imajo včasih nepričakovane in neprijetne prebliske, predvsem ko gre za javne osebnosti in bi lahko izgubili volilce, če bi jih prepustili njihovi tragični usodi. Tolaži me misel na to, da bom obdržal vajino prijateljico, ki sedi z nami, in sanjal o poslednjih božanskih radostih, kakršne mi bo nudila, ko jo bom kaznoval. Badajuelo, na čigar pričevanju temeljijo vse te prazne obtožbe, je neuravnovešen tip, ki je sam kriv, če je imel v življenju smolo in je dokončno znorel. Z odprtimi rokami bom sprejel sleherno mednarodno preiskovalno komisijo in ji pustil, da preišče vsak kvadratni meter Extasisa. Če najde najmanjšo sled za vašim Wildeom, kodeksom, ječo ali nasadi mamil, jim sam ponudim vrv, da me obesijo. Nato bo prišlo do ustavitve sodnega procesa zaradi pomanjkanja dokazov. Z vami bom poračunal pozneje, seveda ne osebno. Verjemite mi, da mi je že vnaprej žal."

"Natanko to sem tudi predvideval," je rekel Alan.

Kot tiger se je v loku pognal do diktatorja, in še preden je ta lahko karkoli storil, ga je Alan prečudovito kresnil po nosu. Zaslišali smo, da je nekaj počilo, zob ali obrazne kosti, in Alkahuete je skupaj z naslanjačem padel nazaj. Alan ga je postavil na nogo. Tak udarec bi onemogočil vsakega normalno raščenelega moškega, vendar je bil Alkahuete močan kot gorila. S krvavečim obrazom se je zamajal v mojo smer in

potegnil iz žepa avtomatično pištolo. Hladnokrvno sem ga udaril po zapestju, tako da je izpustil orožje; takoj sem ga pograbil.

"Dajte no," sem mu rekel, "borite se pošteno, če se vam sploh sanja, kaj pomeni ta prislov."

Alan se je pripravljal, da ga neusmiljeno kaznuje, kakor mi še ni bilo dano videti, in mu je popolnoma mirno razložil:

"Načeloma si ne mažem rok s krošnjarki vaše vrste. Ta nizkotna telesna dela ponavadi opravi moja posadka. Toda ker fantov trenutno ni z mano, boste imeli to čast, da z vami obračunam osebno."

Mislil sem, da ga bo ubil, vendar nisem imel najmanjšega namena, da bi mu to preprečil. Ko je bilo vsega konec, so Alanovi členki na prstih krvaveli. Onesveščeni Alkahuete si ni bil več podoben. Imel je marogast obraz, ki je izgubil sledove zlobnih potez, njegova karnevalska uniforma pa je bila potrebna poštenega čiščenja. Ležal je z rokami, sklenjenimi v obliki križa, na okrvavljenem dragocenem tepihu, posejanem z njegovimi odlikovanji kot razcveteli travnik spomladi. Alan se je sklonil nad njim in ga preiskal. Ni našel drugega orožja. Naslanjač sva postavila pokonci, posadila vanj tirana, ki je bil še vedno omotičen, in z zavesnimi vrvicami trdno privezala njegov trup ob naslonjalo sedeža, roke na naslonila in noge ob noge pohišta. Zaklenila sva vhodna vrata in vrata sobe za služinčad ter namestila težke varnostne palice na glavnem vходу, previdnostni ukrep despota, ki se je obrnil proti njemu samemu. Alan je pogledal na uro.

"Zdaj nama je ostalo le to, da čakava," je rekel, "glavno je, da je onemogočen in ne more več ukrepati."

Obrnil se je proti Celestini.

"Žal mi je, ljuba moja, da ste morali biti priča tako ponižujočemu prizoru. Nisem imel druge izbire. Moral sem mu preprečiti, da pritisne na alarm pod mizo in pokliče na pomoč. Priznam, da me je malce zaneslo in sem pretirano zavzeto izpolnil svojo nalogo, Napier bi rekel, da sem se ekscentrično vedel. A kaj morem, če me je nesrečnik tako zelo razkuril!"

Nasmehnila se mu je. Zmočila je prtiček z vodo iz vrča in mu očistila roke. Potem je razkužila rane s tequilo. Alan se ji je zahvalil in izpraznil ostanek alkohola Alkahueteju na obraz. Ta antiseptični tuš je izmil rane *caudillu* in pekoča bolečina ga je prebudila iz nezavesti. Začel je šibko stokati ter s tihim in tragičnim glasom ponavljati besede, v katerih je bilo izraženege več ogorčenega začudenja kot resničnega trpljenja:

"Boli..."

"Saj menda ne boste," mu je rekel Alan, "zganjali hrupa zato, ker smo vas pretepli, kar je bilo v resnici velikodušno dejanje v primerjavi s trpljenjem, ki vam bi ga zadali drugi. Splošno znano je, da mučitelji vaše vrste izredno slabo prenašajo bolečine. Navsezadnje sem pokazal toliko potrpljenja, kot si ne bi nikoli mislil. Vendar me ne skušajte več in bodite čimbolj neopazni."

"Mi dovolite eno pripombo in eno vprašanje?"

"Ja. Toda premislite, če sta res smiselna."

"Znali ste se v brezizhodnem položaju. Jaz vas imam bolj v pasti kot vi mene. In čas igra meni v prid. Na kaj upate?"

"*Un milagro, San Alkahuete. Si el caudillo permite a Dios de hacerlo. Zdaj pa, umolknite!*"

V dvorani so bila nasproti vhodnih vrat še tretja, manjša vrata. Približal sem se, da bi jih zagradil kot druga, in jih odprl. Debela in tapcirana vrata so vodila v sobo brez oken, kjer je bila le široka postelja z baldahinom in klečalnikom. Najprej sem mislil, da se je v ta prostor Aklahuete umaknil po svojih prehrabnenih eksczesih in se prepustil prebavljanju in predajanju, siesti in molitvi, sicer čudaški mešanici, a primerni za osebek, ki je bil po svojih nagnjenjih požeruh in po svojem verskem prepričanju pobožnjakar, bolj vraževeren kot metafizičen. Bil je pobratim resničnega krvnika in lažnega pesnika, stvarno krvoločne zverine in utopičnega erudita. A ko sem odgrnil težko zaveso, ki je zakrivala celotno steno, sem zagledal železne kline, na njih pa verige, vezi, zapestne ovojnice iz železa in usnja ter zbirko vseh možnih pripomočkov za bičanje z vsega sveta; klečalnik pa je v mojih očeh dobil malce sprevržen pomen. Sprevidel sem, da so tu izvajali mistične obrede, ki so bolj pripadali očetu Bičkarju kot Nebeškemu očetu, da so dosegli blaženo stanje bolj po poti kaznovanja kot spekulativnega razodetja. Po vsem sodeč ni šlo za samodisciplino puščavskega meniha, ki goreče in dosledno spoštuje pravila, temveč za zverinsko čutno spreobrnitev Torquemade, za tisto dominikansko scenografijo Zveličanosti, sveto dialektiko krikov ovčje črede in militantne erekcije pastorja. Začutil sem, da stoji nekdo za mano. Celestina je zamišljeno in otožno opazovala sobo. Zlahka sem si predstavljal, kakšne mučne trenutke je doživela v njej.

"Pojdiva, pridite!" sem ji rekel.

"Ne. Želela bi si ostati tu, z vami ali Alanom."

Stopil sem k Alanu in mu rekel:

"Že kakih osemindvajset ur nisi spal. V sobi si lahko odpočiješ. Jaz pa bom medtem pazil na našega kulturnega Fregolija."

"Počutim se prav dobro. Jaz bom pazil prve četrte ure."

"Obvesti me, ko boš zaznal prve znake utrujenosti."

"Velja."

Vrnil sem se v sobo.

Celestina je skoraj gola sedela na postelji. Zaprl sem vrata in odšel k njej.

"Zamislite si," mi je rekla popolnoma mirno, "da me je ta pošastni možki v tej sobi, sredi ostudnih in nasilnih obrednih dejanj, ki so bila že skoraj smešna, skoraj prepričal, da sem začela verjeti njegovi teoriji o užitku. Rada bi jo preverila z vami. Priznati morate, da so poti človeške duše precej zapletena reč. To bo hkrati zaklinjanje zlih duhov in njihovo odkrivanje, morda transmutacija zavračanja naslade v njeno sprejemanje. Vsekakor, nekakšna ozdravitev."

Odšla je k zbirki mučilnih priprav in zgrabila korobač, mi ga ponudila in se spustila na kolena pred klečalnikom.

"Mislim, da mi bo všeč, če bo prišlo iz vaših rok."

"Jaz pa mislim," sem ji rekel in bil v manjši zadregi, "in se tudi bojim, da bom ali zasovražil ali pa užival. Ali pa oboje hkrati. Čeprav me je zgnetla katoliška vera, se mi početje svetega Andreja, ki je mešal muko in radost v isti želji po dvoumni odrešitvi, upira. V tem raju se lahko izgubiva ali pa - kar je še huje - najdeva. S temi besedami glede metode, morale ali sramežljivosti sem vam hotel povedati le to, da sem vaš pokorni sluga."

Takrat sem njeni prečudoviti zadnjici naložil kazen, ki je bila bolj simbolična kot resnična, toda roka je postajala čedalje težja. Opogumljala me je. V nekem trenutku sem odvrgel korobač, odvlekel mladenko na posteljo in si jo divje vzel. Videti je bilo, da neizmerno uživa. Jaz pa sem bil tako zelo poplačan, da so se razblinila vsa moja skeptična razglabljanja o naravi, češ kako se spridi, ko pride v stik s kulturo, ko si razum podredi nagon, da bi prevlado spremenil v nadvlado. In če je bilo v tem dejanju kaj takega, kar bi razburilo moralista, moram priznati, da darvinist, ki tiči v meni, ni bil edini veseljak v tej zabavi in da so tudi moje druge osebe delile z njim isto srečo.

"Zdaj sem pomirjena," je zašepetala Celestina, "vam je bilo všeč?"

"Se bojim, da ja."

"Kaj vam je bilo všeč? Vaše dejanje nasilja ali moja lastna volja, da se vam podredim?"

"Vaše vedenje. Vsaj to je popolnoma nedvoumno."

"Česa se potem bojite? To je vsa razlika med uživačem in rabljem. Hotela sem, da prvi izbriše drugega. In ta zmaga mi je prinesla pomiritev in užitek."

Zamislil sem se za kratek čas. Nenadoma sem prasnil v smeh in rekel:

"Preveč stvari je na kupu."

"Takšna je tu navada. Ste izgubljeni kartezijanec v latinskoameriški favni dogodkov in kot vsi severnjaki mislite, da obilost škodi poglobljenosti."

"Potem se bom raje posvetil vam. *Video, ergo amo.*"

Nato se je zasmejala ona in se stisnila k meni.

"Tudi jaz vas ljubim," je rekla, "mislite, da bi drugače tvegala to izkušnjo?"

Ko sem začel znova natančno dojemati svet, je bila enajsta ura zvečer. Celestina je spala. Vstal sem, se oblekel in neslišno odšel iz sobe. Alan je jedel neki sadež. Alkahuete je bil popolnoma negiben. Imel je zamašena usta.

"To neustavljivo gobezdalo me je utrujalo s svojimi nesmiselnimi stavki," je rekel Alan, "moral sem ukrepati."

"Odpočij si."

"V redu. Ne bo ga treba več dolgo paziti."

"Se ti ne zdi čudno, da se ni prikazal niti eden od podložnikov debelega tirana?"

"Ne. Ukazal je, naj ga ne motijo, dokler tega ne prekliče. Če bi kdo prekršil zapovedi krvoločnega tirana, bi najbrž utrpel precej neprijetne posledice. Vendar naju

ne bodo neskončno dolgo pustili v miru. Sicer pa imava v rokavu dva aduta: blindirana vrata in rahločutno skrb dobričine za svoje zdravje. Prav gotovo je raje živ zapornik kot osvobojen mrtvec."

Alan je odšel proti sobi, jaz pa sem ostal sam z Alkahuetejem. Ta je skoz zamašena usta izpuščal zvoke, ki sem jih zaznal kot nekakšno ugovarjanje.

"Saj bi vam zelo rad vzel to iz ust," sem mu rekel, "a s pogojem, da govorite potih. Zelo dobro slišim. Šepet bo dovolj. Brž ko boste samo malo zvišali decibele, vas bom znova utišal."

Pritrdilno je pokimal z bučo; iz ust sem mu potegnil namizni prtiček, ki ga je zazidal v neznosni molki in neizmerno mučil, saj mu je enopomensko govoričenje predstavljajo eno najpomembnejših določil absolutne oblasti.

"Vem, na kaj čakamo", je rekel s tihim in ihtavim glasom, "Mehičane, kajne? Kajne? Lord Stewart še pomislil ni, da bi se pogovoril z mano, samo o tem razmišlja, kako me bo uničil s pomočjo svojih celinskih tovarišev. Kajne?"

"Jaz nimam prstov vmes. Igram nepomembno vlogo in nič več ne vem od vas. Vendar se mi zdi vaše razmišljanje precej verjetno."

"Ja! Morali ste mi preprečiti, da bi se branil, me prisiliti, da postanem nemočna priča zavzetja telesa brez glave, neme duše, ki ji namizni prtiček onemogoča, da bi spregovorila. Moje čudovito telo, ki je prava umetnina, je izročeno praznini zaradi nizkotno izrabljenega zaupanja, posmeha latinskoameriškim pravilom gostoljubnosti."

"Govorite o tem, kar vam je storil gospod Stewart, ali o tem, kar ste vi storili gospodu Wildeu?"

"Kateremu gospodu Wildeu?" je besno zasikal.

"Kaj pa sploh tvegate? Mehičani pridejo in nič ne najdejo: ne Wildea, ne nasadov mamil, ne umiralnice sužnjev. Nič. Le pravljичne bordele in enega Alkahueteja. Zaradi tega še mačka ne bi pretepli. Opravičijo se in odidejo."

"Ne bodo odšli. Predolgo že preživijo name. Iz Extasisa, moje stvaritve, bodo naredili eno od pomilovanja vrednih držav, majhno provinco umazane demokracije, v katero se bo naselil kaos, grdobja, umazanija, poprečnost. Konec reda in umetnosti, ki jih je lahko ustvarila ena sama roka! Ste že kdaj videli umetnino, katere stvaritelj bi bila množica? Vzel sem to, kar je človek ustvaril najboljšega, in postavil sredi deviške džungle. Spoštujem džunglo in ne človeka. Človek, ta izrablja vaše lažne demokratične pravice in povsod uničuje džunglo. To so vaše svoboščine: umor planeta. Spoštujem to, kar se samo upravlja in upravljam to, kar se ne spoštuje, mrčes, ki ga je čedalje več in se ni sposoben obvladati. Nadzorujem nataliteto. Kaznujem tistega, ki podre drevo. Kaznujem tistega, ki ubije divjo žival. Ustvaril sem raj na zemlji, ne da bi storil napako, ki jo je Bog: deliti svojo pamet in svojo svobodo z lastnimi stvaritvami. In kljub temu se nisem mogel izogniti goljufivi kači, saj ste tu vi."

"Reciva - da ohraniva biblični besednjak - da je bil gospod Wilde črv v sadežu. Obilen črv. V resnici skoraj kača. Sami ste ga poiskali. Bog je prav gotovo storil veličastno filozofsko napako. Vi, vi pa ste storili navaden zločin. A kljub temu je nekaj,

kar vaju zbližuje. Njegova pomota in vaša hudobija sta obrodili isti plemeniti motiv: intelektualno radovednost. Sta žrtvi *tlacuila* in zaradi nekakšnega razloga v slogu *my kingdom for a book* ste si v mojih očeh prislužili iskrico naklonjenosti."

"Znova ta Wilde? Sem vam že rekel, da nič ne vem o njem in o rokopisu tudi ne."

"Midva se greva pogovor gluhih. Ponavljam, da če je tako, nič ne tvegajte. Vrtiva se v krogu."

"V imenu te iskrice naklonjenosti, rešite me! Prisegam, da vam ne bom storil ničesar zlega. Samo svoj otok hočem rešiti."

"Dajte no, bodite malce logični. Če je res tako, kot trdite, da ni ne Wildea ne rokopisa, potem je motiv moje naklonjenosti izničen. Če pa je nasprotno, če je v Badajuelovih izpovedih vsaj kanček resnice, potem pomeni rešiti otok pogubiti gospoda Wildea in ničkoliko drugih njegovih zaporniških kolegov. Sami vidite, da sem v obeh primerih prisiljen v nekakšen status quo."

"V redu," je rekel, ko je izčrpal svoje argumente, "ni zapora. Gospod Wilde je tu, v palači. Pustil vas bom, da odidete z njim in z rokopisom, z dono Celestino, zraven pa pridam še odkupnino v višini deset milijonov dolarjev v zlatu. Samo ukazati moram. Spremil vas bom na vaši ladji vse do meja mojih teritorialnih voda, s pištolo na sencih, če hočete. Ali lahko zahtevate kaj več?"

"Presneto nazaj! Deset milijonov dolarjev! Imate pa zajeten kupček v nogavici. Silno rad bi naredil luknjico v njej."

In sem mu znova zamašil usta z namiznim prtikom.

Čez nekaj časa se je v daljavi zaslišalo brnenje, ki je bilo čedalje glasnejše, dokler ni postalo oglušujoče. Alan je stopil iz sobe, kmalu zatem pa še Celestina.

"Diego je točen," je rekel, ko se je hrup malce potišal na severozahodu, "letalonosilke bodo spustile padalce nad zapore v džungli."

Pogledal je Alkahueteja.

"Dvomim, da imajo vaši možje dovolj časa, da očistijo teren. Poleg tega jim nihče ne ukazuje in bi najbrž radi prišli do vas na katerikoli način. Podrejeni sicer rade volje zagrešijo najhujše okrutnosti, vendar potrebujejo uradni žig nadrejenega, da bi se odvezali vsakršne odgovornosti in morda olajšali vest."

Pred vrati je nenadoma završalo. Divje so začeli udrihati po njih in zaslišali smo histerično vpitje:

"Veličanstvo, veličanstvo! Napadli so nas! Letala, ladje! Zasegli so tri obrežne ladje, kmalu pa bodo zavzeli vojaško pristanišče. Veličanstvo!"

Celestina je pograbila pištolo, ki je ležala na mizi, in ustrelila v zrak. Zavladala je absolutna tišina.

"Sem došla Celestina," je rekla z odločnim glasom, "*caudillo* se je pravkar ubil. Njegov zadnji ukaz je bil: predajte se, tako boste preprečili nepotrebno prelivanje krvi."

Še kar naprej je bilo tiho, potem pa smo zaslišali topot konjskih kopit, ki je izginjal v teminah palače. Alan je Celestini poljubil roko.

Pozneje smo v daljavi zaslišali zvok, ki je postajal razločnejši, napev pip, ki je bil

v teh krajih popolnoma neznan. Spoznal sem *reel*:

"Corney is Coming," je rekel Alan.

Prevedla Irena Ostrouška

Odlomek je iz zadnjega romana francoskega pisca Michela Rioja z naslovom *Tlacuilo*, ki je prejel književno nagrado Medicis za leto 1992. Naslov je Rio prevzel po besedi, ki je v azteškem jeziku označevala pisca ali pisatelja. Roman odlikujeta črni humor ter eruditsko poigravanje z literarnimi ali zgodovinskimi referencami in jezikom v ozadju avanturistične zgodbe. *Tlacuilo* je namreč zgodba o podvigu treh mladih, bogatih in omikanih junakov, ki se z razkošno jadrnico in posadko pojočih Ircev odpravijo na otok Extaxis. Ta bi bil lahko pravi raj na zemlji, saj je diktator Alkahuete, ki je v svojem brezmejnem navdušenju nad starimi azteškimi rokopisi, bordeli, mamili in nasiljem ugrabil nekega starega gospoda Wildea.

Rio je doslej objavil osem romanov. Prevedeni so bili v že skoraj vse pomembnejše jezike in ponatisnjeni v žepni izdaji; omenimo lahko *Arhipel* (Archipel, 1987), *Merlin* (1989) in *Napačni korak* (Faux pas, 1991). Priznan je tudi kot pisec dramskih in otroških del ter esejist; lani je na primer objavil zbirko kritičnih esejev *Sanje o logiki* (*Rêve de logique*).

FRONT-LINE

Aleš Debeljak

Pisma iz tujine

Zbirka Brevir, Založba Mihelač, Ljubljana 1992

Aleš Debeljak je v "prostovoljnem eksilu", kakor je sam imenoval svoja študijska leta konec osemdesetih in v začetku devetdesetih v Združenih državah Amerike, vztrajal v razprtosti med mišljenjem in pesnjenjem. Na eni strani je s svojim intelektualističnim pogledom spisal sociološko študijo o ameriški kulturi *Temno nebo Amerike*, na drugi s svojo pesnikujočo kamero ujel Fotografije s poti, kakor je podnaslovil zbirko proznih pesmi *Minute strahu*. V tem širokem razponu njegovega ustvarjanja pa *Pisma iz tujine* zapolnjujejo tisti vmesni prazni prostor med obema, ki ga je avtor že v svojih *Melanholičnih figurah* odredil eseju. Tam je zapisal: "... med sprtimi logikami teorije in literature zazija neopredeljen prazen prostor. Ta prazni prostor v razvitih kulturah Zahoda zaseda privilegirani model eseja, ki pa ga Slovenci po drugi svetovni vojni - če dobro premislimo - pravzaprav ne poznamo v izrazitejši in množičnejši obliki... Esej, razumljen kot napor pojma in plastične ilustracije v njuni neločljivi prepletenosti. Esej, pisan z imaginacijskim briom in spoznavno močjo obenem. Z eno besedo, esej kot skrajnostna točka književnosti, v kateri je meja 'čistih form' premaknjena zaradi antropološke skušnje prodora diskurzivnih struktur v estetske."

Debeljakovo pojmovanje eseja se torej že v osnovi odreka zgolj prevprašujočemu, iščočemu, le poskušajočemu odgovarjanju na dileme sodobnega sveta in človeka, kakršno predpostavlja etimološko branje poimenovanja neke forme za esejistično (essai kot poskus, preskus, preiskava). Kljub razmisleku o postmodernem času Debeljakova esejistična perspektiva še zdaleč ni postmodernistično "razmehčana", ampak se prek nje razkriva subjekt, ki ve odgovore na vprašanja o odprtih ranah "metafizično izčrpane duše" sodobnega človeka. V tem se *Pisma iz tujine* v ničemer ne razlikujejo od intelektualistične kritike brezkompromisnega ameriškega kapitalizma in potrošništva ter prikrite ideološke funkcije medijev, ki zaznamuje Debeljakovo, leto dni starejšo sociološko študijo z naslovom *Temno nebo Amerike*, spisano v tradiciji "teoretske levice", kakršno je predstavljala kritična teorija družbe. Debeljak tudi v *Pismih iz tujine* ne tematizira vloge družbene kritike v tem postrevolucionarnem času, vendar pa je

njegov diskurz že naslovno premaknjen v intimnejšo, poudarjeno osebno sfero, ki je nakazana tako s skrajno razpršenim in fragmentarnejšim izborom tem kot tudi z individualizirano, razpoznavno literarizirano avtorsko pisavo.

Debeljakovo esejistično pero se sicer stilistično virtuožno giblje med opazovanjem družbenih marginalcev, spoznanjem o nujnosti ekologije duha za uspešno ekologijo telesa, metafizičnim občutenjem pozabljenega jezika pod zvezdnatim nebom ameriške puščave, razmišljanjem o ritmih rapa, bluesa, glasbe Brucea Springsteena, Boba Dylana, Louja Reeda in drugih ter analizo "postmodernega stanja" književnosti in filma. Vendar je "eksistencialna zaveza", ki mu narekuje njegovo tokratno pisanje, predvsem zavezanost osebni morali, ki ostaja neprevprašana in ne reflektira meja svoje zavezujočnosti v odnosu do naslovnika Debeljakovih "pisem". Ko tako samovšečno zanikuje dejstvo, da meje avtorjevega osebnega kategoričnega imperativa niso tudi meje esejističnega sveta, zdrseva Debeljakovo pisanje v moraliziranje.

Govorica *Pisem iz tujine* je - kot je nakazano že v naslovu - dvakratno zaznamovana. Prvič, ker - čeprav zaradi absolutizacije avtorjeve individualne skušnje sicer na trenutke neuspešno - simulira fragmentarnost in razpršenost pisemskega diskurza, in drugič, ker nas nagovarja iz prostora, ki kljub temu, da ga Debeljak z izjemnim analitičnim vpogledom razprostira v vseh njegovih družbenih razsežnostih, ostaja avtorju "tujina". "Jezik ni le sistem znakov, marveč specifični pogled na svet," je zapisal Debeljak v *Temnem nebu Amerike* in to jezikovno zaznamovanost eksistence pesnika in premišljevalca potrjuje tudi stavek iz uvodnega eseja v *Pismih iz tujine*, da je "v 'prostovoljnem eksilu' lažje pisati kulturno kritiko in esejistiko kot pa izvirna književna dela."

Pisma iz tujine je Aleš Debeljak v preteklih letih naslavljal na uredništva različnih slovenskih revij, zlasti na bralce Naših razgledov. Kljub temu da je nekatera med njimi, kot je nakazal uvodoma, nekoliko spremenil, druga pa še nikoli prej niso dosegla naslovnika, njihov knjižni natis ni opremljen z nujno potrebnim bibliografskim aparatom, ki bi vsaj zaradi možnega primerjalnega branja upravičil smotrnost na Slovenskem vse pogostejše prakse ponatiskovanja tovrstnih, revialno objavljenih esejističnih drobcev.

Ignacija Fridl

Igor Škamperle

Sneg na zlati veji

Založništvo tržaškega tiska (Devin 4), Trst 1992

Čeprav je roman *Sneg na zlati veji* prozni prvenec, je - pričakovano, saj poznamo Škamperleta kot lucidnega esejističnega erudita - zelo kultivirano in stilno izbrušeno berilo, v katerem se prepleta kar nekaj tem. Gre namreč za razvojni roman, v katerem avtor z močnim, celo prevladujočim avtobiografskim temeljem govori o (lastnem) odraščanju vse od časov otroške potopljenosti v svet do spoznanja o brezsmiselnosti vsakršne heroične akcije, junaštva, doseganja ciljev, ki niso predvsem globoko v notranjosti, torej modrosti.

Prevladujoč ton daje pisanju alpinizem; ta je tako zelo v ospredju, da imamo opraviti v poglavju, ki opisuje najzgodnejše otroštvo, "ko je bil otrok še otrok" in se je bal psa, mimo katerega ga je vodila pot, opraviti s tretjeosebim, objektivnim pripovedovanjem. Ker ni gora oziroma so te daleč, bolj kot slutnja nečesa kot pa cilj (potovanja v lastno središče), se glavna oseba - nikakor pa še ne literarni junak - ni do te mere formirala, da bi precejala svet skoz lastno zavest. Vse je neartikulirano, nekako naključno in fragmentarno. Škamperletov domislek - pisati o prvih letih življenja, kot da gre za neko tuje življenje, neko oddaljeno zavest, do katere je zadržan - je zelo učinkovit, hkrati pa mu omogoča spregovoriti o zelo občutljivi in tipično tržaški temi; atmosferi, ki jo čutijo tržaški Slovenci, ki so v lastnem mestu manjšina, k Jugosom pa tudi ne sodijo povsem, saj jim je tuj tako prenapihnen socializem kot tisti, ki se iz njihove matične države vozijo nakupovat "traperice" v njihovo mesto. Škamperletov romaneskni lik je "dvodomen", pozna tako resnično stanje v Trstu kot tudi v zakotni, idilični vasici, kjer prebivajo njegovi slovenski sorodniki, kasneje pa celo živi v Postojni in Ljubljani, zato so mu predsodki z obeh strani tuji; njihovo omenjanje ima izrazito ironičen in humoren učinek. Hkrati ravno neprizadetost in distanca, ki mu jo uspe doseči s tretjeosebim pripovedovanjem, omogočata netendenciozno ukvarjanje z vsemi vpletenimi: Italijani in Slovenci, fašisti in slovenskimi domoljubi, Tržačani in Jugosi - to daje pisanju spravljivo noto. Škamperletov Trst je - tako kot Rožančeva Zelena jama, ki je ravno tako opisana z otroško optiko - tako presečišče večnih, a (še) ne usodnih ali zavezujočih nasprotij.

Po tem obdobju sledimo - zdaj že junaku in osvajalcu (gora in deklin) - v srednjo šolo in na fakulteto; obdobji sta opisani predvsem s plezarijo in ljubezenskimi prigodami in to sta temeljni in najbolj zavezujoči pripovedovalčevi dejavnosti. In če se ljubezen omejuje v glavnem na spogledovanje, drobne nežnosti in nerodnosti, predvsem pa koprnjenje - torej ostaja v mejah običajnih srednješolskih dogodivščin - pa postaja alpinizem vse bolj zaresen, zagrizen in ekstremen, vzponi vse težji in tehnika vse bolj izpiljena. Opisi vzponov so natančni, a ne toliko v opisih preplezanega in zaplezanega, sten in previsov, temveč so ves čas v ospredju notranji boj, vzdržljivost in volja, premagovanje mraza, utrujenosti in lakote, učinkovanje prijateljstva v ekstremnih situacijah, predvsem pa tisti redki občutki polnosti na vrhu, ki se kmalu spet sprevržejo v iskanje nove, še težje stene, ki še lahko prinese zadovoljstvo.

Škamperletov *Sneg na zlati veji* je gotovo roman, ki razvoj glavnega junaka kaže predvsem prek alpinizma. Ob tem je seveda (tudi) alpinistična proza, ki pa bo alpinistom zanimiva predvsem kot pričevanje o občutkih in reakcijah v ekstremnih stanjih in zaradi opisov psihične kondicije, ki jo alpinizem nosi, ne pa kot vodič, s katerim se da preplezati določeno steno ali se na to vsaj pripraviti. Hkrati Škamperle ves čas govori o lastni poziciji v svetu, o odnosu do gore; *Sneg na zlati veji* vsebuje torej takšno refleksijo početja kot na primer Flisarjevi potopisi, le da v tem romanu lovi avtor samega sebe po stenah in zaledenelih in kopnih pobočjih gora, Flisar pa po eksotičnih krajih Afrike in Azije. Isti je cilj, ista tehnika, le rekviziti so drugi.

Hkrati je ob alpinizmu zelo močan indikator junakovega razvoja tudi njegova duhovnost, ki se začne razvijati z vzgojo, spet nekako od zunaj, se potem oprime v srednješolskem obdobju katolištva in na koncu preide v duhovno stanje, kakršno opisujejo in je predpostavka vzhodnih religioznih sistemov. Konec je zunanje akcije, konec osvajanj, potovanje v gore je pripeljalo do točke, ko so gore postale nepotrebne, saj je pot v notranjost na stežaj odprta. Alpinizem in hkrati duhovnost pripeljeta do stanja, ko junak preneha gledati na goro kot na kraj, ki ga vidi predvsem kot sebe, ko pleza nanjo. Ali kot to formulira pripovedovalec ob čakanju na ugodno priložnost za vzpon na Streho sveta: "Gora sama pa je zame nekje onstran, bolje - tam prej, zunaj, v meni ne živi več v obliki vzpona... Tu pod njo se počutim neverjetno domače, morda bolj od vas vseh. Ker ji dopuščam, da je tam brez mene. Tudi gora ima več načinov obstoja, tega najbrž nisi vedel." Alpinizem in duhovnost sta pripeljala do spoznanja, da je mogoče osvajati vrhove tudi brez plezanja, s potjo v notranjost, v kateri postaneta gora in tisti, ki (je) pleza(l) nanjo, eno in isto.

Škamperletov roman ni predvsem pričevanje o poti do modrosti, poti, ki vodi prek alpinizma, ampak je predvsem literatura, ki gradi prvenstveno iz doživetega, najmočnejša doživetja pa so vezana na alpinizem. Škamperle namreč ves čas literarizira, to pa ne na način izmišljije, ki bo z neverjetnimi pogruntavščinami in dopisovanji napetih in heroičnih pasusov naredila branje bolj napeto, temveč predvsem s pomočjo stila. Ta je do te mere izrazit, da lahko rečemo, da so posamezna poglavja pisana v prepoznavnih manirah, da so torej stilizirana do te mere, da lahko v njih

prepoznavamo žanre, načine pisanja, ki jih poznamo iz literarne tradicije; otroštvo se začne v nekakšni bevkovski zgodbi, dijaška doba nosi - predvsem zaradi dolgih refleksij o najvišjem in katolištvu - križarski oziroma dominsvetovski nadih; sledi modernizem oziroma tisto, čemur so rekli včasih "katoliški ekspresionizem"; pripoved, ki se pod vplivom asociacij razlamlja, med opis dogodka "pripluje" spomin, nehotna reminiscenca, ki nas zapelje nekam drugam in potem spet vrne na izhodišče. Argentinski del, torej opis vzpona na goro Araucano, je - seveda! - pisan borgesovsko, z motivom knjige, v kateri so že zapisane usode članov odprave, s šifriranimi rokopisi in tajnimi pisavami, ki spadajo zraven. Zadnji, himalajski del, je posvečen budizmu ter občutenju sveta in človeka v njem kot celote, nerazdvojene in nerazdvojljive; zaradi oponašanja himničnosti vzhodnih tekstov, simbolike in podob je po štimungi zelo blizu Svetinovi poeziji.

Priznati je treba, da Škamperle vse te stile suvereno obvlada, da s stilizacijo ne pretirava, tako da nimamo občutka, da gre za nasilno in od zunaj prinešeno domislico, ki naj zdaj reši literarnost življenjepisa. Jeziki se dobro zlepijo s pripovedovanim in ustrezajo junakovemu duhovnemu stanju, hkrati so primerno in diskretno dozirani, tako da omogočajo gladko branje. Vprašanje pa je, ali so vsi stili enako literarno učinkoviti - tudi pod predpostavko, da so seveda prefrigano izrabljeni, da noben od njih ni avtentičen, avtorski; ali je mogoče, na primer, napisati berljivo poglavje, ki bi imitiralo sorealizem, ne da bi pretiravali in parodirali? Težko - se pa da napisati zgodbo v obsegu šolskega prostega spisa, kot je dokazal Blatnik z *Dnevom, ko je umrl Tito*.

In ravno tukaj pride do izraza dvojna narava Škamperletovega pisanja, ki je na eni strani fiction, proza, izmišljilja, stvar stila, na drugi pa popis nečesa, kar se je bolj ali manj res zgodilo in kar parodizacijo danes manj učinkovitih stilov preprečuje; tako nekateri tradicionalno pisani deli delujejo suho in s koncem, ki je manieristično nabit s senzualizmom daljnovzhodnega tipa, gost in asociativen, rahlo zavirajo zgodbo. Pa ne zaradi svoje stilne nabitosti, temveč zaradi uporabe "koda" ob hkratni dnevniški naravi pripovedovanega; na eni strani je torej stil, ki je samozažiralen in samozadosten, na drugi dogodki, ki jih je za zgodbo treba povedati.

Podoben problem je vpeljava stranskih, epizodnih oseb, ki so pripeljane prav dnevniško; tam je jasno, za katerega "Janeza" gre, v roman pa mora junak vstopiti z določenimi lastnostmi, nameni, značajem in podobnim. Tako je - s stališča literature - oseb preveč, pa še neizdelane so. Vendar je to posledica dvojne narave pisanja, ki je sicer izredno artikulirano, premišljeno in dosledno; čeprav gre za prvenec - to je za tako dokazano pismenega avtorja, kot je iz esejev poznani Škamperle, kar hecno zapisati - je pisava kultivirana, izbrušena, refleksivna. Nedvomno gre za eno najboljših knjig lanskega leta in enega najboljših prvencev zadnjih nekaj let.

Matej Bogataj

Igor Zabel

Lise na steni

Aleph, Ljubljana 1993

Kratke zgodbe Igorja Zabela *Lise na steni* nas soočajo z estetiko majhnega, obrobnega; z estetiko, ki namesto t. i. velikih tem ponuja "le" motivno-tematske drobce, namesto makrokozmosa "zgolj" mikrokozmos. Ta splošna značilnost Zabelove kratke proze jo, kot v spremnem eseju ugotavlja že Tomo Virk, gotovo postavlja v kontekst minimalizma. Vendar Zabelova literarna pisava pozna nekatere posebnosti, ki jo oddaljujejo od "tipične" minimalistične proze. Med te posebnosti lahko uvrstimo tudi Zabelovo nagnjenje k hermetizmu. Očitno je, da mu ne gre niti za nekakšen minimalistični realizem v slogu Raymonda Carverja niti za metafizično simulacijo literarne zgodovine kot denimo v Blatnikovih *Biografijah brezimnih*. Pri Zabelu prevladuje tehnika "filmskega", "reističnega" beleženja drobcev stvarnosti, to pa seveda ne pomeni, da ima ta proza kakršnokoli sorodnost s francoskim novim romanom. Zdi se nam, da bi Zabelove zgodbe v grobem lahko razdelili na tri vrste, pri tem ima ta "tipologizacija" zgolj orientacijski pomen.

Za izhodišče našega premisleka nam rabi koncept rizoma Deleuza in Guattarija. Seveda nas bodo pri tem zanimali le tisti vidiki tega koncepta, ki sa nam zdijo relevantni za naš kontekst.

Celotna evropska metafizična misel je vedno znova skušala celotno realnost podrediti vsakokratnim "univerzalnim" kategorijam, ki jih je v ta namen neumorno izumljala. Tako je v privilegirani prostor resnice in pomembnosti sodilo le tisto, kar je bilo po meri teh kategorij. Celotno področje življenja zunaj tega namišljenega prostora je bilo bodisi nepomembno bodisi ne-smiselno. Tako tradicionalna zahodna misel je praviloma ni imela nobenega čuta za majhne, drobne pojave življenja, za vso heterogenost mikrokozmosa. Šele Nietzsche in zlasti Heidegger sta razkrila prikriti nihilizem take drže. To spoznanje je sprva rezultiralo v bolečo odsotnost vsake metafizične instance oziroma transcendence, ki je svoj literarni odmev našla zlasti v obdobju modernizma. Šele v novejši postmetafizični filozofski misli skušajo nekateri avtorji nadomestiti že zdavnaj mrtvo transcendenco z imanenco, ki implicira medsebojno pogojenost in povezanost vsega z vsem, strukturno mrežo, kjer je vsako točko mogoče povezati s katerokoli drugo točko.

Tukaj pa se že gibljemo na področju rizoma, kot ga opisujeta Deleuze in Guattari. Na koncept univerzuma kot rizoma je seveda vplivala tudi sodobna fizika, zlasti splošna teorija relativnosti in novejša teorije s področja fizike subatomskih delcev. Predstava o "temeljnih" gradnikih materije je zastarela, na delu je neki skrajni dinamizem, ki subatomski svet vzpostavlja kot kompleksno mrežo relacij. To pa se očitno dobro ujema z modelom rizoma Deleuza in Guattarija. Tukaj bi se radi vprašali, kakšen je status "majhnega" znotraj univerzuma - rizoma? V nasprotju z vsemi modeli metafizične evropske misli je tukaj ločevanje med velikim in majhnim, pomembnim in nepomembnim, praktično nemogoče. Gre za to, da ima znotraj take mreže vsak njen del svoj pomen, ki ga je nemogoče ločiti od celote. V okviru rizoma ni mogoče v imenu neke metafizične Ideje nekaj razglasiti za nepomembno ali ne-smiselno. Po drugi strani zavoljo omenjenega dinamizma prav tako ni mogoče kakemu delu pripisati posebnega pomena ali atributa trajnosti, ki bi zagotavljal njegovo večvrednostno pozicijo. Deleuze in Guattari poudarjata, da je rizom stvar linij in ne točk!

Zdi se nam, da je ravno to tisti paradigmatični okvir, v katerem vznikata Zabelova minimalistična estetika. V *Lisah na steni* prevladuje tip zgodbe, ki z omenjenim "filmskim" registriranjem drobcev realnosti ustvarjajo vtis njihove skrajne krhkosti, neobstoynosti. Hkrati te zgodbe subtilno sledijo skritim prehodom in povezavam med temi drobcii. Tako lahko na podlagi teh povezav mikrokozmos implicira ves makrokozmos. Tako naravnost Zabelovih tekstov nakazuje že citat iz Leonardovega *Traktata o slikarstvu* na začetku knjige, kjer je govor o opazovanju lis na zidovih, ki pa v opazovalcu lahko evocirajo cele pokrajine.

Za ilustracijo povedanega se nam zdi še posebej primerna zgodba *Opis neke kopalnice*. Pripovedovalca zgodbe obsedajo nadrobnosti neke kopalnice, ki se jih skuša čimbolj natančno spomniti. Naenkrat pa se mu ob pogledu na puščavski prizor na rdeči umetni svili v duhu ustvari podoba te kopalnice kot vozlišča, "v katero segajo vsi drugi prostori." Ti prostori se potem povežejo še z raznimi osebami in dogodki iz pripovedovalčeve preteklosti. Na enem mestu vzniknejo vsi ti prostori, dogodki in ljudje njegovega življenja! Mar ni to rizom par excellence?! Vendar je pripovedovalec nazadnje poražen v izgradnji svojega prostorsko-časovnega labirinta; porazi ga igra z resničnostjo! Svojega opisa ne bi mogel nikoli dokončati, kajti "iz spomina bi moral izkopati že zdavnaj pozabljene stvari, sestaviti bi moral kupe malenkosti."

Ta zgodba vsebuje še eno pomembno tematsko dimenzijo Zabelovih zgodb, o kateri bomo več povedali kasneje. Gre za nemoč pisave, da bi v celoti ustvarila rizom. Zgodba *Katedrala, zadnjega dne v oktobru* pa je značilen primer teksta, kjer se svet v vseh svojih segmentih kaže kot popolnoma neobstoyn, razpadajoč, že kar "desubstancializiran". Tudi v opisu katedrale se pojavljajo spleti "prostorov, ki so prehajali eden v drugega in pri katerih se ni bilo mogoče vprašati ne po smeri ne po plasti." Ponovno rizom! V podobnem smislu je mogoče brati tudi zgodbe, kot so na primer *Tank, Poglavlje iz Dantejeve biografije, Mežikanje* itd. Ta tip zgodb, ki gradi predvsem na deskriptivnosti, je zanimiv tudi s stališča razmerja subjekt-objekt v Zabelovih zgodbah. Če je v nekaterih zgodbah subjekt sicer orisan v neki skrajno

reducirani, minimalizirani obliki, pa v nekaterih zgodbah preprosto ponikne. Posebej zanimivi se nam v tem oziru zdita zgodbi *V drugih časih in krajih* ter *Prah*. Gre za neko dinamiko prehajanj, prežemanj med obema poloma, ki ukinja njuno konstituiranje v smislu ločenih entitet. Zabel to doseže s spretnim kombiniranjem neprizadetega "očesa kamere" in subjektivne pripovedne perspektive.

Zgodbe, ki bi jih lahko uvrstili v naslednjo kategorijo, so znatno manj deskriptivne in z malo določneje orisanim subjektom. Tukaj bi lahko pritrdili Virkovi ugotovitvi, da te zgodbe sicer evocirajo določena eksistencialna stanja, a to seveda ne pomeni njihovega (neo)eksistencializma, saj Zabelova očitna ironična distanca vzpostavlja nekakšen postmodernistični "potujitveni efekt". Hkrati se zdi, da je narava sentimentov, ki vzniknejo v teh zgodbah, večkrat premalo določna, da bi jih sploh lahko natančneje opredelili. Primer takih zgodb so na primer *Predsednik HS, Oficir, Notranji grad, Priložnost za srečo* itd. Seveda se tudi ta kategorija dosledno uvršča v minimalistično estetiko.

Potem so tu še zgodbe, ki tematizirajo nemoč pisave oziroma jezika in so torej avtorefleksivnega značaja (*Odgovor, Črta, Lise na steni*). Že ob primeru zgodbe *Opis neke kopalnice* smo skušali opozoriti na izjalovljeno prizadevanje pisave, da bi v celoti oblikovala rizom. Deleuze in Guattari pravita o tem: "Ideal knjige bi bil, da bi vse razgrnili na tak plan zunanosti, na eno samo stran, na isto ravan: doživetja, historične determinacije, mišljenjske koncepte, posameznike, skupine in socialne formacije." Vendar gre res bolj za ideal, kajti na drugem mestu poudarjata, "da se pisava nikdar ne bo izdelovala dovolj v imenu nekega zunanjega. Zunanje nima podobe, niti pomena, niti subjektivnosti."

Tudi v teh zgodbah je opazna Zabelova ironija, ki je vselej zmožna vzpostaviti omenjeni "potujitveni efekt" v odnosu do vsakokratne tematike. Tako je sklepno zgodbo *Lise na steni* možno brati kot ironizacijo omenjenega citata iz Leonardovega *Traktata o slikarstvu*, ki zbirko uvaja. V tem je pravzaprav svojevrstna prednost (postmodernistične) literature pred drugimi oblikami diskurza, da lahko svoje lastne predpostavke tudi ironizira. To pa še ne pomeni, da te predpostavke tudi že presega.

Zabelova druga zbirka kratke proze *Lise na steni* v nekaterih potezah kaže sorodnost z njegovo prvo zbirko *Strategije. Taktike.*, v marsičem pa se bistveno razlikuje od nje. Že v *Strategijah. Taktikah.* je opaziti avtorjevo zanimanje za majhno, za fragment. Prav tako je vidna obsedenost s časom, razpadanjem, neobstojnostjo. Tisto, kar pa *Strategije. Taktike.* bistveno ločuje od *Lis na steni*, je uporaba izrazito modernističnih pripovednih postopkov, ki jih v *Lisah na steni* več ne zasledimo. Poleg tega je v Zabelovem prvencu še moč opaziti nekakšno nostalgijo spričo definitivno "odčaranega" in demitologiziranega sveta. *Lise na steni* pa z doslednim vztrajanjem pri beleženju mikrokozmosa ta mikrokozmos "rehabilitirajo" in mu dodeljujejo posebno vlogo. In ne nazadnje, Zabelova druga zbirka predstavlja kljub določeni meri hermetizma znaten premik v smeri komunikativnosti.

Dejan Šiftar

Miha Mazzini

Zbiralec imen

Pet veličastnih, Sklad "Vladimir Slejko", Ljubljana 1993

Ob petih veličastnih ali, če hočete, najveličastnejših slovenskih romanih z letnico 1993, ki jih je še veličastneje "podprl" sklad Vladimirja Slejka, so se kritiška peresa doslej že dobro nalomila. Večini zapisov je, tako se zdi, skupno to, da njihovi pisci o obravnavanih delih pravzaprav nimajo kaj bistvenega povedati. Pet avtorjev v petih romanih, pokrivajočih pet žanrov in osvajajočih pet svetov - številka pet in štiri "ključne" besede, avtor, roman, žanr in svet, naj bi bili tudi v prihodnje prepoznavni znaki redne Slejkove zbirke - namreč ni pripravilo najboljših poligonov za interpretacijo. Razpisati bi se bilo mogoče o moči oziroma nemoči izrazito žanrskih literarnih izdelkov, a se o žanrih v vseh umetnostih pri nas že tako preveč govori. Večino takih literarnih poskusov v zadnjem času težko presojamo drugače kot prispevke k (slovenski) "umetnostni" modi ali kot ceneno zadovoljevanje ne posebej zahtevnega bralnega občinstva. Kakorkoli, romanom iz imenovane zbirke ne more pomagati niti propagandna oznaka na hrbtini strani, ki napoveduje "branje za sleherno čustveno stanje". V opravičilo dobrega pisca pa lahko zapišemo, da je tokrat v lovu na nagrado nemara namenoma pozabil na elitnega bralca in se prepustil okusu množičnega bralstva oziroma tistih trideset tisoč Slovencev, ki naj bi se v veselju ali žalosti odzvali klicu njegovega sveta.

Med pet izzivalcev za veliko nagrado se je z novim literarnim poskusom uvrstil tudi Miha Mazzini. Ob naslovu *Zbiralec imen* najprej pomislimo na *Zbiralce nasmehov*, prozni prvenec Marijana Pušavca. A podobnost je le v naslovu. Mazzini nas ne poskuša navdušiti z žgečkljivimi dogodivščinami svojih junakov, nekaj "krepkimi" prizori ali sanjsko nostalgijo. Njegov roman tudi ni obremenjen z oznako "erotično" ali celo "pornografsko", lahko pa ga, če hočete, imenujemo "nekakšna kriminalka" ali "nekakšna grozljivka". Nekakšna zato, ker je pravzaprav oboje, saj se pisec načrtno izmika strogim pravilom tako prvega kot drugega žanra.

Zgodba se začne in konča na nekem ne posebej živahnem otoku. K otočanom, ki imajo svojo desetletja skrbno varovano skrivnost, mora zaradi zapleta pripluti nekaj celincev. Ti se napotijo k zapuščeni, a "zaznamovani" hiši (zvmemo, da petdeset let ni

nihče poskušal stopiti vanjo - kako nenavadno! - čeprav je na podbojih vseskoz visel ključ). Začetek romana obeta nevarno literarno pustolovščino: "Zbogom. Spi. Čakaj." In nekoliko pozneje: "Miruj, leži, čakaj. Prišli bodo in takrat boš vstal." S temi iniciacijskimi besedami slovesa neka tujka, najverjetneje Indijka, žena mrtvega diplomata, zapusti sina, dečka z žalostnim pogledom (ki se bralcu zaradi nenavadne usode takoj zasmili in že zato prikupi). Takrat postane zbiralec imen.

V nadaljevanju spremljamo spretno prepleteni vzporedni pripovedi o počitniški pustolovščini štirih mladeničev, sošolcev Rafa, Maxa, Sama in Lojzeta, ter o Aninem obisku strica Aca. Njihove poti se v ustreznem trenutku seveda usodno prepletejo. Mladi bralec bo nemara upal na vznemirljivejši ljubezenski zaplet, a zgoditi se mora kaj dosti usodnejšega od ljubezni! Zaplet doseže vrhunec, ko eden izmed fantov v kleti skrivnostne vile odkrije jantarne kapljice, v katerih so zbrana imena. Dogajanje je čedalje grotesknejše, ko stopi na prizorišče še deček z metuljčkom, ki - čeprav ne govori - vsakogar vpraša po imenu. Z brezimnimi se začno dogajati čudne stvari. Akcija steče kot v najprepoznavnejših ameriških filmih; veliko je lovljenja, skrivanja, sekanja, lomljenja, celo vožnje s tankom, ki je dotlej kot spomenik sredi vasi spominjal na vojne vihre.

Domislico z imeni, jantarjem in drugimi "pripomočki" mora pisec nekako podkrepiti. Bralcu pove, da obstaja sekta, katere svečeniki zbirajo imena; ko bodo zbrali vsa, bodo utelesili Boga (Bog naj bi se pri stvarjenju sveta razdelil med vsa živa bitja). O Bogu je, mimogrede povedano, v romanu rečeno še marsikaj, vendar presojo prepuščam vam. Treba pa se je pregristi tudi skoz strani, napolnjene z (računalniško obdelanimi) zločini, ki si sledijo z neznansko naglico, čeprav strukturno - glede na približevanje razpletu - delujejo zaviralno, vsekakor pa povečujejo obseg romana.

Roman *Zbiralec imen* od bralca ne zahteva kaj dosti miselnega navora - čeprav smo ga pogojno imenovali kriminalka (menda res samo zaradi množice gnusnih zločinov) - hkrati pa mu manjka tudi resnično vznemirljivih mest, kjer bi, denimo, drhteli od groze (gre torej za "zmehčano" različico grozljivke). Čeprav se je Mazzini lotil dela s pomočjo nekaterih preverjenih literarnih obrazcev in jih, vsaj na koncu, pospremil z nekaj ironije, mu je spodrsnilo predvsem tam, kjer je namera, da bi bilo ozračje v romanu kar se da fantastično, zadela ob nujno potrebno "navadno ogrodje".

"Mlada slovenska proza" je tako bogatejša še za enega zbiralca. *Zbiralca imen* prepuščamo v branje predvsem najstnikom, ki bodo s pomočjo bujne domišljije v njem nemara našli kaj več kot samo srednje napeto literarno štorijo in nekoliko vulgarno "interpretacijo" nekaterih - sicer kar dobro prekritih - svetopisemskih rek.

Mateja Komel Snoj

Vitomil Zupan

Zbirka Interpretacije 3, Nova revija, Ljubljana 1993. (Uredil Aleš Berger.)

Tretji zvezek interpretacij naposled prinaša razmeroma celostno podobo ustvarjalnega opusa in biografije Vitomila Zupana; pri tem je besedica "razmeroma", kot bo pokazala obravnava zbornika, umestno uporabljena.

V konkretnem in tematskem pogledu zastavlja uvodna študija Janka Kosa *Zločin in kazen Vitomila Zupana* izhodišča avtobiografskosti v Zupanovem delu. Po Kosovem mnenju avtobiografski delež ni prisoten le detajlno, temveč je kar najširše konstitutiven, saj pogojuje konstantno vsebinsko in formalno plat Zupanovih besedil. Stalno vsebinsko razsežnost poraja identifikacija volje do moči z voljo do svobode, sredstvo te identifikacije in njene prakse pa je spolnost. Zupanova spolnost je po Kosu obremenjena z otroškim "izvirnim grehom", ki mu (že) Biblija pripisuje spoznavno razsežnost, spoznavna komponenta pa je, kot smo izkusili, v Zupanovih tekstih zelo pomembna, če že ne bistvena. Zupanov subjekt je determiniran z nezadoščenostjo v najširšem smislu, z dinamizmom, ki se na trenutke sprevrča v sentimentalno refleksijo. Nezadoščenost kaže svoj izvor v svetu brez vseurejajočega in vseosmišljujočega principa, kjer subjekt išče (in zato najde) svoj smisel v animaličnem bistvu človeka. Vrata do njega so oblike spolnosti, ki je lahko (samo) osvobajanje, a po Kosovem mnenju pripelje do uboja. Ta uboj je v Zupanovi biografiji zaznamovan kot srečanje z absurdnostjo naključij, ne pa kot zločin, ki bi zahteval kazen. V breztemeljnem svetu je subjekt, ki zagreši zločin, hkrati kriv in ne kriv. Dokončnega odgovora, ki ga išče Zupan v vsej svoji literaturi, ne najde, to pa je po Kosovem mnenju vzrok, da se njegova literatura tako na vsebinski kot na formalni ravni vrti v krogu brez končnega izhoda in osmislitve.

Študija Alenke Koron *Nemirno iskanje moderne proze: Zupanovo pripovedništvo do Menueta za kitaro* z literarnozgodovinskega vidika v Zupanovi prozi zapaža elemente neoromantike, postdekadence, postnaturalizma, socialnega realizma, ekspresionizma in modernizma, kakor se kažejo v okviru romantičnega junaka z individualistično, senzualistično in amoralistično nastrojenostjo, pa tudi esteticizma in deterministično pojmovanih nagonov oziroma boja med spoloma. Pomembna za kakršnokoli obravnavo Zupanovega literarnega opusa je tudi prepoznava različnih žanrskih drobcev,

čprav nobeno Zupanovo delo ni žanrsko enovito. Kot pokaže natančna analiza obravnavanih del, je register žanrskih elementov, očitna posledica Zupanove naklonjenosti trivialni literaturi, res raznolik, saj obsega območje od kriminalke prek ljubezenskega, pustolovskega, vojnega, grozljivega, konverzijskega in razvojnega romana do melodrame. Prispevek Alenke Koron z analizo pripovednih postopkov na tej ravni izpostavi Zupanovo posebnost oziroma "zupanovsko" kombinatoriko. Zlasti za njegov avtobiografski cikel, pentalogijo, je značilno druženje refleksije z naturalističnim opisom izrazito senzualnih prizorov, psevdofilozofskih pasusov z banalnostmi, akcijske dinamike in klišejev z lirično poezijo v prozi itd.

Tudi Vladimir Biti (*Protislovna ideologija izvirnosti*) z analizo *Levitana* naleti, tokrat na ravni subjekta, na usodno zupanovsko dvojnost. Levitanova pripoved je po avtorjevem mnenju preplet doživljajočega ter spoznavajočega subjekta. Kot ugotovi že Janko Kos, pri Zupanu o razvojni shemi ne moremo govoriti, zato je Bitijeva ugotovitev, da spoznavajoči subjekt niti na koncu ne nadomesti doživljajočega, pravilna. To pa pomeni, da do sinteze, "zgodovinskosti", nikoli ne pride, temveč se pripoved sprevrača v kronistično naštevanje izkustev. Levitanov cilj je razumevanje, ki subjekta osvobaja civilizacijske represije. Vendar kljub razumevanju relacije suženj-gospodar do osvoboditve ne pride, subjekt v dvojnosti doživljanja in spoznavanja ostaja razcepljen, revolucionarni poziv bralcu k osvoboditvi pa se, v nasprotju s prvotnim didaktičnim namenom sprevrača v (estetizirano) interpretacijo. (Na srečo bralcev, saj je posledica ne ideološki dokument, ampak literatura.)

Kvečjemu interpretativnost ustreza Zupanovemu načelu, povzetemu po Henryju Millerju (pisati življenje, ne literaturo), ki ga izpostavi Manca Košir (*Ženska, pokaži, kdo sem*). Koširjeva pri tem izhaja iz prvih strani *Komedije človeškega tkiva*, sicer bistvenih za razumevanje Zupanove literarne produkcije. Tudi tokrat se pokaže nezmožnost sinteze, vendar na ravni pisanja, kjer ugledamo tudi paradoksalnost avtobiografske literature. Estetska rekonstrukcija resničnosti implicira oddaljevanje od resničnosti ali, po Zupanu, "jaz stvarnik" piše, ne živi, zato ni združljiv z jazi, ki jih opisuje. Koširjeva skuša to dvojnost preseči s tezo, da je (Zupanova) literatura neke vrste spolni akt, saj je, kot pričajo citati iz Zupanovih del, tudi pisanje udejanjanje nagona po samoohranitvi. Ali pa ima "spolni akt" res možnost poenotenja? Zupan bi temu ugovarjal, saj vsekakor ohranja dvojnost "življenja in literature"; to sicer odlično razvije Alenka Goljevšček že leta 1983 (*Mitomanija v literaturi in ideologiji*).

Velik del *Interpretacij* obsegajo analize Zupanove dramatike, filmskih scenarijev in radijskih iger. Marjan Dolgan pod ironičnim naslovom *Kako pisati ideološki kič in pri tem uživati?* obravnava Zupanovo medvojno in zgodnjo povojno dramatiko, ki se je zavestno ali po direktivi morala prilagajati neumetniškim shemam revolucionarne kulture v službi propagande, da je njen pisec ostal živ in "svoboden" - vsaj še za nekaj let. Izjema so Zupanova krajša pripovedna dela iz vojnega časa (*Andante patetico*), kjer si je avtor dovoljeval celo nasprotovati predpisanemu motivno-tematskemu registru. (Zato jih prebiramo tudi danes.)

Povojno Zupanovo dramatiko, predvsem dramo *Ladja brez imena*, obravnava To-

maž Toporišič (*Ladja dobrega in zlega*). Po Toporišičevem mnenju gre za alegorično dramo z nadihom moralitete in groteske, sicer pa za prvi povojni slovenski poskus poetične drame. Zupanova "fenomenologija morale" izhaja iz subjektivega "tavanja med izginjajočimi fragmenti smisla" v svetu brez transcendence, kjer ga realnost ovira, da bi uresničil svoj sen o očiščenju in sreči. Človeka v svetu tako konstituira pravzaprav hrepenenje. Kakor v večini "interpretacij" se tudi Toporišiču pokaže zupanovska nemožnost sinteze. *Ladja brez imena* v svetu brez metafizičnih temeljev na vprašanje, katera človekova pozicija je prava: eksistencialistična osebna odgovornost za lastna dejanja ali intimistična vera v človečnost človeka, ostaja brez odgovora.

Zupanovo obsežno pesniško zapuščino, od katere je bila objavljena le zbirka *Polnočno vino* (1973), obravnava Denis Poniž ("*Mene je zajelo celotno področje besede*"). To neraziskano Zupanovo ustvarjalnost deli na troje bolj ali manj intenzivnih pesniških obdobj. Poniž v svojem prispevku navaja številne osnutke zbirk, ki v celoti niso doživele objave, žal pa opušča natančnejšo analizo Zupanove poezije, saj razen mimobežnih oznak ("zarisi impresij in duševnih stanj") ter skromne navedbe motivno-tematskih sklopov o sami poeziji ne izvemmo ničesar.

Pod relevantnim naslovom *Zlodej v mirnem mestu* razdeli Goran Schmidt Zupanovih devetinpetdeset scenarijev na pet tematskih sklopov, od katerih je najboljšežnji "vojni" delež. Zlasti v njem (tudi Schmidt opaža tipično Zupanovega, razcepljenega junaka, ki "uživa v vojni in je strastno zoper njo."

V prispevku *Radijske igre Vitomila Zupana* prikaže Vilma Štritof, da se tematika obravnavanih del pravzaprav ne razlikuje od, recimo, njegove prozne produkcije z raznovrstnimi žanrskimi elementi. Štritofova odkriva celo, da je Zupan avtor, ki je žanr v slovenski radijski igri uporabil prvi.

Tone Pavček in Ifigenija Simonović dopolnjujeta strokovno plat *Interpretacij* z osebnim izkustvom kontroverznega pisca. Zlasti prispevek gospe Simonović na poznavalce Zupanovega avtobiografskega cikla ne bo učinkoval pretresljivo, pač pa tako, kakršen je: malce nostalgichen, malce sentimentalen.

Kot se spodobi, zbornik sklepa bibliografija, popis zapuščine in Zupanov lastnoročno pisani življenjepis.

In zdaj k uvodni besedici "razmeroma". Iz številnih avtorjevih namigov v leposlovnih delih, pa tudi iz poročila arhivarja Borisa Rozmana je razvidno, da delež Zupanove zapuščine - in ne najmanjši del - obsega očitno sicer psevdofilozofska in psevdopsihološka dela. Ne omenja jih nihče od piscev zbornika, kaj šele, da bi si zaslužila posebno študijo. To najbrž pomeni, da že a priori niso vredna vpogleda? Majhen protiargument: seveda lahko Zupanov svetovni nazor rekonstruiramo iz njegove literature. Enako lahko rekonstruiramo njegovo biografijo iz avtobiografskega cikla. Pa vendar si pri tem pomagamo z Zupanovo objektivno biografijo, da bi se sum o morebitni spekulativnosti obravnave zmanjšal. Ali ne bi moglo isto obveljati tudi za spoznavno komponento Zupanovih del?

Vanesa Matajč

ROBNI ZAPISI

AMARU - MITI IN POVEDKE IZ LATINSKE AMERIKE. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1993 (izbral in prevedel Miro Bajt). V branje se ponuja doslej verjetno najkompleksnejši izbor mitov in povedk Latinske Amerike. Polifonija pisanih zvokov latinskoameriške duše, prežete s starožitno indijansko miselnostjo, spojeno z evropsko in afriško kulturno tradicijo, nam ponuja izvrstno priložnost za premišljevanje o podobnosti in raznolikosti svetovnih kultur. Tako se pred našimi očmi odigrava stvarjenje vsemogočih naravnih pojavov, ljudstev, mest, gora, rek, ozvezdij in celo duhovnih stanj (na primer malodušja), soočimo se s prikaznimi, pošastmi in strahovi v osrčju temnih pragozdov in pod razpadajočimi strehami starih kolonialnih utrd. Tukaj so tudi hudomušne in ljubezenske povedke; prve z rahlo moralistično vsebino, druge z zvrhano čašo hrepenenja in smrti mladih ljubimcev, ki se spreminjajo v pečine, gore, rastline... Kajti vse bivajoče oblike v preseljevanju duš nenehno prehajajo druga v drugo. In tako ni čudno, da je latinskoameriški človek tako močno zvezan z naravo, katere integralni del je. Prvinskost in bogastvo imaginacije mitov in povedk Latinske Amerike nam še enkrat odkriva že znano resnico neke andske zgodbe: "Zmeraj je nekaj, kar večini živečih še v sanjah ne pade na pamet." (Mitja Čander)

Dragotin Cvetko: OSEBNOST SKLADATELJA SLAVKA OSTERCA. Cankarjeva založba, Ljubljana 1993. Skladatelj Slavko Osterc se je na slovenski glasbeni sceni pojavil v dvajsetih letih tega stoletja, v času, ko je evropska glasba že kakšno desetletje živela v novem nazorskem vrenju. Tudi zato je Osterčeva prisotnost (ob takrat najbolj aktivnem Mariju Kogoju) toliko pomembnejša in odločilnejša. Njegov evidentni talent, kristaliziran na praškem konservatoriju, je kritika vzporejala s smerjo francoske moderne in mu dodeljevala lovoriko "najbolj nadarjenega v vrsti jugoslovanskega naraščaja". Preusmerjen iz nekoč tradicionalnega v sodobno mislečega profesionalca je Osterc pretresel večji del slovenskega glasbenega prostora do te mere, da so ga imeli za revolucionarja in avantgardista slovenske (ne pa tudi zahodne in srednjeevropske) glasbe. V ušesih kritike je bil prvi (jugoslovanski) skladatelj t. i. problemske glasbe, ki mu je glasba "vrsta duhovne dejavnosti, prej ventil za sproščanje čustvene nasičenosti". Dragotin Cvetko, ugleden slovenski muzikolog in glasbeni zgodovinar, se v pričujoči monografiji bolj kot "osebnosti" tega ekspresionistično-neoklasicističnega skladatelja

posveča njegovemu "skladateljstvu". Za podrobnejšo osvetlitev Osterčevega življenja bi bilo morda treba poiskati dnevnik, ki se ga je skladateljeva soproga, Marta Osterc Valjalo, namenila napisati njuni hčerki Lidiji. Če je seveda svojo obljubo sploh izpolnila. (Jasna Vombek)

Eugenio Garin: SPISI O HUMANIZMU IN RENESANSI. *Studia humanitatis, sedmi letnik.* Prevedel Srečko Fišer. Spremna beseda Igor Škamperle. ŠKUC, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1993. Izbor spisov enega najvidnejših strokovnjakov za obe zgodovinski obdobji zajema troje problemskih sklopov. Prvi je Garinova izhodiščna teza, ki zagovarja duhovnozgodovinsko prelomnost humanizma in renesanse, opira pa se na rojstvo zgodovine v 15. in 16. stoletju. Če srednjeveška sholastična filozofija ahistorično in monološko razpravlja o večnih, absolutnih vrednotah, jo humanistična filologija presega z - že historičnim - proučevanjem antičnih besedil kot zgodovinske tvorbe določene kulture, ki pa je zgodovinsko presežena. S takšno mislijo se humanistična in renesančna kultura profilira kot nekaj drugačnega oziroma prek dialoga z obdobjem antike najde svojo (zgodovinsko) identiteto. Poglavitna Garinova teza na tej osnovi implicira renesančni racionalizem, individualizem, aktivnega človeka, ki se je osvobodil dogmatičnih avtoritet in v razcvetu znanosti in umetnosti osvaja stvarstvo. Utemeljenost takšne človekove pozicije prinaša drugi problemski sklop z obravnavo eminentnih dejavnosti, združenih v bistvenih imenih obeh stoletij: Salutatija, Bruna, Valle, Albertija, zlasti pa filozofov Picu della Mirandola, Ficinu in vsestranskem Leonardu, ki jim je posvečen tretji sklop knjige. Garinova povezava podatkov v široko, trdno sintezo, ki ne zajema le filozofske problematike, ampak tudi interpretacije "zgovornih" biografij, zgodovinskih in religioznih razmer, potrjuje Škamperletovo misel, da avtor ni le strokovnjak za zgodovino filozofije, pač pa za zgodovino idej, v izbranih spisih žal osredotočeno predvsem na Italijo 15. in 16. stoletja. (Vanessa Matajč)

Jack Goody: MED PISNIM IN USTNIM. Študije o pisnosti, družini, kulturi in civilizaciji. Prevedel Gregor Moder, spremna beseda Bojan Baskar. ŠKUC & Filozofska fakulteta (zbirka *Studia humanitatis*), Ljubljana 1993. Z literarnoteoretskega stališča bo Goodyjeva knjiga zanimiva predvsem zato, ker odpira možnosti raziskave interference med pisnim in govornim v literarnih besedilih. Pa naj bo to na ravni primerov, ki jih odpira sam Goody (Homer, južnoslovanski ep, Ved ali pripovedi o Bagru severoganskega ljudstva LoDagaa), ali na ravni primerov, ki se jih avtor ne loteva, se pa samo-zavestno in samo-referenčno ukvarjajo s to interferenco. Želja po uskladitvi govornih in pisnih oblik prenosa znanja je namreč ena temeljnih komponent t. i. postkolonialnih literatur. Te želijo tvorno premostiti razliko med lastnimi govornimi praksami in pisnostjo, kolikor pisnost prevladuje bodisi kot abstraktna (psevdo)transcendencija v obliki evropocentrizma (pisnost kot transcendenco, ki vodi v kohezivni nacionalizem in esencializem, je analiziral Benedict Anderson v knjigi *Imagined Communities*) bodisi kot način, s katerim zahodni filozofski red spodriva druge nezahodne rede. Pri tem se odpira vprašanje, do kolikšne mere je "progresivna" tehnologija komunikacije lahko družbeno represivna. To je vprašanje, ki ga odpira tudi

Derrida in njegov fan club, vendar v nasprotju z Derridajem Goody vrne subjektu pravico govoriti in verjeti, da ima to, kar govori, neko trdno oporo v izkušnji nasproti neskončni igri v labirintu teksta. Poleg tega tudi Goody z vsemi simpatijami, ki jih ima do govora kot načina prenosa znanja in komunikacije, ki ga raziskuje predvsem v afriškem kontekstu, sam izpodriva prepričanje o večvrednosti pisnih tehnologij taistega prenosa, ki so v Afriko prodrle hkrati s (predvsem) zahodnimi, toda malo manj papirnatimi sredstvi družbene kontrole. (Nikolai Jeffs)

Senka Hočevar: SONČNA LUNA. Littera picta, Ljubljana 1993. Sončna luna je svet Senke Hočevar in je tista, o kateri je v njenem prvencu govor. Avtorica oriše svoje videnje življenja, svoj pogled in odnos do nje v obliki krajše izpovedne poezije. V odsotnosti form - verzi nihajo med samostojno enovrstično in kitično obliko - se zdijo pesmi miselni utrinki, na način katerih ponuja pesnica svojo vizijo, ki je samozavestna in umirjena, nostalgичno umerjena po sanjah, a kljub vsemu v nekem odnosu do resničnosti. Tapatam je reflektirana kot *joie de vivre*, drugje spet kot kruta mora, venomer pa je njen razmislek zastrt s kopreno distance, ki onemogoča občutek živega dotika. Kot pravi avtorica, je "duša rubikova kocka", ki, kakorkoli jo obrneš, nepretrgoma izžareva umirjeno hrepenenje. To je pa dobilo obliko trpnosti, torej tega, kar čaka na svoj moment. Resničnost se gibá med ekstremoma zavesti majhne deklice in odrasle ženske, med velikim čudenjem in gotovostjo spoznanega - iz tega odnosa se izvije zavest o miru in varnosti, ki ju je avtorica deležna. Poleg besedila imajo v poeziji Senke Hočevar velik pomen ilustracije, s katerimi je opremila vso knjigo, skoraj po principu *Gesamtkunstwerka*. Toda ravno grafična spremljava s svojo fragilnostjo sporoča o - za današnji svet občudovanja vredni - varno zaprti popolnosti pesničinega univerzuma. Na ta način se besedilo in skice prepletajo in kombinirajo ter tako odsevajo podobo Sončne lune, za katero pa je vprašanje, ali si tudi bralec utre pot do nje. (Krištof Jacek Kozak)

Dean Komel: FENOMENOLOGIJA IN VPRAŠANJE BITI. Založba Obzorja, Maribor 1993 (Zbirka Znamenja). Komel že z naslovom svojega dela *Fenomenologija in vprašanje biti* jasno začrtuje mesto svojega spraševanja. To je vprašanje o "razmerju med Husserlovo in Heideggrovo mislijo", kot ga v svojem prologu opredeli avtor, vprašanje, ali Heidegger v svojih predavanjih iz dvajsetih let in delu *Sein und Zeit* prebije fenomenologijo kot strogo znanost, kakor jo je v Logičnih raziskavah in Idejah za čisto fenomenologijo in fenomenološko filozofijo utemeljeval Husserl, ali pa primika fenomenološko mišljenje k prisluškovanju nagovarjanja tistega temelja, ki je nagovarjajoče že pri Husserlu, a nas nagovori šele s Heideggrom. Komel se z dovolj razvidno zastavljeno ločnico med obema osredotoča seveda na vprašanje njune diskontinuitete in zato v svoji razpravi razkriva nekatere temeljne točke njenega razhajanja. Njegov logos o zadanih si phainomena, fenomenologiji in vprašanju biti je sicer ves čas fenomenološki, vendar kljub premisleku o Heideggrovi eksplikaciji "časa kot horizonta razumevanja biti tubiti" ne problematizira časnosti same Heideggrove govornice in tako iz našega časa prisluhne "nagovoru biti" kot s svojimi razpravami o svetem Tine Hribar

ali s tematizacijo emotivnega, nediskurzivnega izkustva metafizičnega v svojih esejih Tomo Virk. (Ignacija Fridl)

Gabriel Garcia Márquez: GENERAL V SVOJEM BLODNJAKU. Prevedla in spremno besedo napisala Nina Kovič. Cankarjeva založba, Ljubljana 1993 (Zbirka XX. stoletje). V okviru zbirke XX. stoletje smo Slovenci dobili tudi prevod najnovejšega Márquezovega romana. Márquez je v slovenskem jezikovnem prostoru zagotovo najbolj zastopan latinskoameriški avtor, saj imamo prevedene vse njegove romane. Če je bila oznaka magični realizem vselej nekakšen sinonim njegove literarne pisave, s katerim je kritika označevala tisti neponovljivi spoj fantastičnega in realnega, pa roman *General v svojem blodnjaku* predstavlja svojevrstno presenečenje: od magičnega realizma ostaja komaj kakšna sled. Gre za življenjsko zgodbo očeta latinskoameriške neodvisnosti Simona Bolívarja, političnega fanta, ki se ni zadovoljil z neodvisnostjo in je svoje življenje žrtvoval ideji o "bratstvu in enotnosti" latinskoameriških držav. Njegove politične blodnje so se končale z razpadom velike republike Kolumbije na več držav. Vendar Bolívar vse do svoje smrti ni opustil ideje o obnovi velike države. Márquez v romanu prikaže le zadnje mesece generalovega življenja, njegovo kalvarijsko pot iz Bogote v Santa Marto, kjer umre. Vzporedno s spremljanjem njegove poslednje poti pa se vračamo v njegovo preteklost, v leta borbe za neodvisnost. Márquez opisuje Bolívarjevo usodo skorajda v dokumentaristični maniri; v ospredju je ves čas tragika njegovega političnega boja, ki je hkrati tragika latinskoameriške zgodovine nasploh. V romanu se sicer pojavljajo nekateri tematski drobci, ki jih poznamo iz njegovih predhodnih del, na primer ironična muhavost usode, prekletstvo ponovitve, spodrsljiva meja med videzom in resnico itd. Vendar vse to ne zbrše vtisa "surovega" realizma. Če so v zvezi z Márquezom potekale razprave o postmodernizmu, je ob tem romanu povsem jasno, da o njem ne more biti govora. Márquezov Bolívar je pravzaprav tradicionalni metafizični junak par excellence, ki deluje v svetu v imenu Ideje in se nazadnje mora soočiti z Ničem. Njegovo potovanje po reki Magdaleni je potovanje v naročje smrti, ki se v romanu kaže kot Nič, tj. kot popolna negacija življenja in biti. Generalov blodnjak je tako blodnjak tradicionalne metafizike, kjer preži Minotaver njenih Idej. S tem pa se še enkrat potrjuje stara heideggerjanska teza o nihilizmu kot prikriti resnici metafizične misli. (Dejan Šiftar)

Fran Ksaver Meško: KAM PLOVEMO? Spremna beseda Gregor Kocijan. Založba Mihelač, Ljubljana 1993 (Zbirka Slovenska povest; 23). Četudi so nenadzorovane strasti oplemenitene z ljubezenskim čustvom, je vdajanje "življenja kalnim vodam", bogme, velik greh, tudi (in predvsem) za - takrat (rosnih) dvaindvajset let starega Meška, študenta teologije. Malodane sto let je od tega, ko je pod pisateljevo trstiko nastala pričujoča (nekoliko preveč) moralizirajoča povest, medtem tudi popravljena in "očiščena". Gre za krajevno neopredeljeni privid (slovenskega?) malomestnega sveta, ki ponekod asociira na "gogorjansčino"; stiska človeka, izhajajoča iz njega samega, njegova nezmožnost, njegovo stremljenje po nedosegljivem. Beg od sebe, strah pred dolgočasjem, nezadovoljivost filistrskega življenja, pomešanega s socialno bedo. Ta

svojevrstna psihološka vivisekcija razgalja ožji krog protagonistov ne le do (poslednje) golote, temveč skozi kosti do mozga. V črno-beli tehniki slikana distinkcija med moralno krepostnim zdravnikom na eni in izprijeno svojatjo kvazisvetovljanskega šarma (vključno z zdravnikovo dražestno in "nadvse ljubečo" soprogo, seveda) na drugi strani. Zgleden primer, kako je z enim zamahom podrt grad, zidan vse življenje. Zavoljo tega, ker si človek - po Mešku - ne zastavi (pravočasno) tistega vekovečno neumljivega vprašanja zlovesče sfinge: kam plovemo? (Jasna Vombek)

Milan Osrajnik: JANTAR. Samozaložba, Ljubljana 1993. "... kjer si ti me ni jaz sem kjer te ni": takole se sklene tale drobna knjižica drobnih pesmi, ki nadrobijene drobijo paleta miselnih vzorcev. Z "igro besed" je umetelno izrisano pesnikovo paberkovanje, stapljajoče se v minljivost trenutka, neizrekljivost, privid, potovanje nikamor, trajanje, večnost. Ona/Ono je kakor "miseČXneizgovorjena", "čustvo nedotaknjeno", "strah nerazpoznan", minljivo in vračajoče se kot nočna tmina. Belina, ki jo pesnik primeša med pesmi, seka besede kakor tišina glasbo. Tiste besede, ki so razmetano urejene na papirju kakor skalovje tam, kjer (kot pesni Milan Ostajnik) ni poti. (Jasna Vombek)

Boris Pangerc: BLIŽANJE. Založba Lipa, Koper 1993. Cenim ljudi, ki znajo reči bobu bob, ampak ko odprem pesniško zbirko in butne vame stavek tipa: "Meni je tako težko - najraje bi se ob trpkem ognjišču zjokal sam," mi postane kar nekam nelagodno. Človeku je hudo hudo, si mislim, ampak saj se o tem sploh ne bova pogovarjala, ko pa je vse tako jasno, nedvoumno in nespremenljivo. In se komaj ubranim občutka, da je ob teži življenja vsaka beseda, še pesniška, odveč. Zbirka je k sreči dvodelna: po dveh grenkih razdelkih pride na vrsto ljubezenska poezija, v kateri je pesnik bolj radodaren z besedami, bolj razigran in tako optimističen, da se vprašam, je to še isti človek, ki so ga bila prej polna usta samopomilovanja? Kakorkoli že, ko poje o ljubezni, je Pangerčev slavec neprimerno bolj samosvoj in všečen kot takrat, ko mu "duša otrpne kot zasneženo polje." (Darja Pavlič)

Milorad Pavić: UNUTRAŠNJA STRANA VETRA (roman o Heri i Leandru). Prosveta, Beograd 1993 (deveto izdanje). Milorad Pavić je k Slovencem vdrl s *Hazarskim besednjakom* leta 1985, potem ko je zanj dobil Ninovo nagrado (1984) in so ga prevajali v vse večje svetovne jezike. V Sloveniji, kot se zdi, ga pred tem nismo poznali in smo za tem nanj pozabili, čeprav je LEXICON COSRI (Besednjak besednjakov o hazarskem vprašanju) samo eno izmed njegovih številnih del. Vsaj tako kvaliteten je *Predeo slikan čajem* (1988), "roman križanka", kot mu pravi v podnaslovu. V najnovejšem romanu *Notranja stran vetra* se sorodno s svojimi prešnjimi temami loteva problema moškega in ženskega principa in prerokbe. Knjiga je razdeljena na dve polovici: moško (Leandrovo) in žensko (Herino) zgodbo, vsaka se začne od svoje strani knjige. Med seboj ju veže skrivnost življenja in smrti ter iskanje ljubezni v nenavadnem pojavljanju starogrške mitološke ljubezenske dvojice Here in Leandra (tudi v mitu se ljubezen tragično konča). Heroneja Bukur (Hera) in Leander Čihorić v knjigi nikoli niti ne vesta drug za drugega, živita celo v povsem različnih časih. Ostaja

jima samo pesem o zaljubljenih in čakanje drug na drugega: FABULA RASA. Poezija, fantastika, mistično, fatalno so osnovne smeri Pavičeve mojstrovine, ki jo bo nekoč v prihodnjih časih treba prevesti v slovenski jezik - kot verjetno še kakšno drugo njegovo delo. (Ivan Dobnik)

Ivan Potrč: DVA ADMIRALA IN DRUGE ZGODBE, Mladinska knjiga, Ljubljana 1993. Zbirka Sončnica. Ilustracije Marjanca-Jemec Božič. Josip Stritar je pred več kot sto leti tako rekoč ukazal vsem tistim, ki kanijo kdajkoli in kadarkoli pisati za otroke in mladino: "... naravo, svet, življenje kažite svojim mladim bralcem v pravi podobi. Ljudje in zlasti otroci v vaših opisih naj bodejo taki, kakršni res hodijo po zemlji. Vi veste, kakšne zlate resnice, kako globoke modrosti je mogoče polagati otrokom v nedolžna usta, in vendar bodejo govorili po otroško! To je težavno res, ali kdor tega ne zna, naj ne piše za mladino." Potrč je stari Stritarjev ukaz sicer skušal izpolniti in spisati berljivo in zanimivo branje, ki ga sestavlja sedem zgodb, žal pa so dobesedno vse zgodbe spisane, kot da bi bile namenjene tistim, ki jih danes prepoznavamo pod imenom "srednja generacija". Da bi se nemara spominjali svojega zgodnjega otroštva?! Dogajanje oziroma zgodbe so predstavljene v čas, ki ga današnji otroci ne poznajo, življenje otrok v Potrčevih zgodbah pa nima prav nobene zveze z življenjem, kakršno živijo otroci danes. Že res, da še vedno radi hodijo k starim mamam in dedkom na deželo, da zlasti mestna mularija tam spozna tudi življenje z druge strani, toda večina današnje mladeži, tista, ki še ni končala niti osnovne šole, se v zgodbah Ivana Potrča ne more prepoznati. Lepo vas prosim, ali trinajstletnika iz kakega mestnega spalnega naselja res bolj zanima žvrgolenje ptičev v parku kot pa recimo velik poster Axla Rosa. (Marta P. Zahojnik)

Tone Pretnar: STKAL SEM GA IZ ŠTIRIH NORIH RIM. (Zbrane grafomanije slovenskih pesnikov. Uredil Miran Hladnik.) Slava, Ljubljana 1993. Zbrane "grafomanije", kot je Pretnar poimenoval svoje pesniške izdelke, obsegajo okoli dvesto strani verzov. Aluzija na "maničnost" avtorske forme, ki posvoji tudi obliko soneta, vsekakor ima zadostno kvantitativno podporo. Ker pa tematika grafomanij prepleta drobce umetnostnih, poetoloških, ljubezenskih itd. refleksij z aktualno režimsko atmosfero, še pogosteje pa z aktualnimi "internimi" (slavističnimi) dogodki, bi bila prav tako prikladna oznaka marsikdaj kar: prigodniške pesmi, saj so nastajale, če se je ob avtorju znašel tudi le košček papirja. Običajni kraj nastanka je torej prijateljska družba - slavistov, običajna bodica verzov se usmerja na težave - slavistov, in če bralec ni ravno obveščen - slavist, še huje, če v njem ni živega spomina na legendarnega Pretnarja, se med akrostihi ne bo mogel znajti. (Vanesa Mataje)

Tone Pretnar: VETER DAVNIH VRTNIC. Antologija pesniških prevodov 1964-1993. (Uredila Niko Jež in Peter Svetina.) Slava, Ljubljana 1993. Pretnarjevi prevodi poezije, ki so v okviru navedenih letnic izhajali v različnih slovenskih periodičnih tiskih, zajemajo sto petinštirideset avtorjev, tako klasikov kot modernistov. Večina prevajanih avtorjev je slovanskega porekla, v manjšini so angleški, francoski, nemški, perzijski in

novohebrejski (imensko naštevanje bi kajpak preseгло prostorske zmogljivosti Literature). Zbirka prevodov je zanimiva za natančnejši vpogled v različne slovanske pesnike, ki so neslavistom večinoma - nezaslužno - neznani. *Veter davnih vrtnic* v nasprotju z zbirom Pretnarjevih grafomanij zato ne učinkuje predvsem kot prijateljska počastitev in zahvala avtorjevi osebnosti, temveč kot prevod odlične poezije, ki bi se sicer izgubil v reciklažnem postopku. (Vanesa Matajč)

Dubravka Ugrešič: AMERIČKI FIKCIONAR, Založba Durieux, Zagreb 1993.

Pravzaprav se je knjiga zbranih esejev, ki jih je Dubravka Ugrešič, pisateljica in esejistka iz Zagreba, pisala za nizozemski časopis NRC Handelsblad, prvotno imenovala slovar (dictionary); iz razsutih in razmetanih besed je skušala sestaviti neke vrste slovar, pojmovnik, ki v času po koncu velikih zgodb nemara res še najbolj učinkuje oziroma kompetentno odgovarja na nekatera temeljna vprašanja človekove subjektivne eksistence. Eseji so svojevrstno pričevanje vzhodne Evropejke, ki se je znašla v Združenih državah in se bila prisiljena prilagoditi tamkajšnjim življenjskim navadam in razmeram, dokumentarec o vzporednih svetovih, ki se namesto da bi se zbliževali, vedno bolj oddaljujejo, njihovi predstavniki pa drug drugemu odtujejo. Ker pa možnost, da bi se ljudje iz vzporednih svetov vendarle zbližali, še vedno obstaja, se je Ugrešičeva odločila sestaviti slovar, ki naj bi ga uporabljali vsi, da bi se vsaj malce razumeli, da bi lahko vsaj še nekaj časa kolikor toliko znosno komunicirali drug z drugim. Toda, namesto črke "d" je kot slučajno odtipkala črko "f", in iz dictionary je nastal fictionary. Slovar se je tako rekoč spremenil v fikcionar in to konec koncev spet ne more biti prav nič slučajno; A. Finkielkraut, denimo, svoj fikcionar razume kot pripravljalnico tistih besed, ki bodo šele nekoč v prihodnosti zrele za uporabo, kot neke vrste "predtekst za pripovedovanje". In *Ameriški fikcionar* je točno to. Slovar, ki se šele pripravlja, katerega besede se šele sestavljajo in iščejo ustrezne pomene. (Tadej Čater)

KAZALO

*Kazalo V. letnika (1993) LITERATURE
(Literatura 19 – Literatura 30)*

	številka/stran
UVODNIK V V. LETNIK	
Kos, Matevž	19/3
Virk, Tomo	19/3
POEZIJA	
Babačić, Esad: Kozara – Ljubljana	30/23
Babačić, Esad: Tri pesmi	24-25/7
Bergles, Ciril: Ognjemet	26-27/8
Bergles, Ciril: Pokrajine mojega mesta	30/4
Dekleva, Milan: Šepavi soneti	21/3
Dobnik, Ivan: Nove pesmi	24-25/13
Dobnik, Ivan: Pesnikovo ljubljansko razpoloženje	30/25
Fajdiga, Pavel: Pesmi	19/6
Frančič, Franjo: Pesmi iz Parecaga	22/7
Frbežar, Ivo: Pesmi	24-25/10
Hudolin, Jurij: Pesmi	26-27/11
Ihan, Alojz: Angela	29/4
Ihan, Alojz: Pesmi	20/3
Jesih, Milan: Pesmi	23/3
Krstič, Rade: Slogovni prijemi	23/7
Medved, Andrej: Avgustovske gazele	28/3
Novaković, Novica: Pesmi	21/7
Oražem, Zalokar Cveta: Tri pesmi	23/10
Osojnik, Iztok: Ljubljanska simfonija, ljubljanska fuga	30/16
Osojnik, Iztok: Moskva neizginula	22/3

Pevc, Zoran: Izgubljeni čas	22/10
Pikalo, Matjaž: Pesmi	29/10
Semolič, Peter: Istrske pesmi	24-25/3
Semolič, Peter: Pod velbom	30/14
Senegačnik, Brane: Metrum Octavia Paza	30/19
Senegačnik, Brane: Tri pesmi	20/10
Snoj, Jože: Ljubljanske podobe	30/9
Šteger, Aleš: Pesmi	28/7
Taufer, Veno: Sarajevo	29/3
Valentinčič, Furlanič Vesna: Tri pesmi	29/13
Zupan, Uroš: En dan v njenem življenju	19/12
Zupan, Uroš: Molitev	26-27/3

PROZA

Bratož, Igor: Spremembe	30/49
Dizdarevič, Senad: Vpliv hrane in prehrane na kreativnost. In narobe; The signed	28/24
Dolenc, Mate: Pes z Atlantide	26-27/13
Doneva, Tamara: Dnevnik gospe Angele	22/29
Čater, Dušan: Dve zgodbi	22/33
Frančič, Franjo: Plačilo za naše stoletje	24-25/39
Hudeček, Jože: Karlovska	30/27
Kolšek, Peter: Selitve	30/51
Kordiš, Aleš: Pes	24-25/51
Kovačič, Lojze: Mestni potniški promet	24-25/15
Lainšček, Feri: Ki jo je megla prinesla	22/13
Lenardič, Mart: Maska, Policaj	23/12
Lenardič, Mart: Vidich	29/15
Lunar, Jani: Past	21/26
Moederndorfer, Vinko: Punčka	28/10
Morovič, Andrej: Odrobek	24-25/20
Mrvar, A.: Iskanje svetega grala	26-27/39
Mrvar, A.: Minljivost	20/35
Novak, Maja: Duhovi so Schroedingerjeve mačke	26-27/21
Novak, Maja: Misterij lihega dvigala	20/27
Ogrin, Matija: Risba nekega čakanja	19/33
Pevc, Metod: Marijina ljubezen	23/21
Pregelj, Sebastijan	23/27
Rugelj, Samo: Dve zgodbi	21/35
Snoj, Jože: Človeška zel	29/23
Šušlič, Aleksa: Oswiencim, Bahnhof Birkenau	28/16
Tomšič, Marjan: Vetra	19/16
Virk, Jani: Zgodba o ranjenih stopalih	20/15

Zabel, Igor: Resnični zgodbi z ljubljanskega mestnega avtobusa	30/45
Zabel, Igor: Skodelica	19/28
Zorec, Jan: Zmeda kromosomov	26-27/30
Žabot, Vlado: Pastoralna	21/11

INTERVJU

Bruckner, Pascal: Pogovor s P. Brucknerjem (Irena Ostrouška)	22/70
Derrida, Jacques: "Norost" mora bdeti nad mislijo (F. Ewald)	24-25/81
Drakulić, Slavenka: Med Virgo in Virago; She Passed The Border (Sonja Polanc)	28/58
Kovič, Kajetan: Edina pot k bralcu je pot k sebi (Darja Pavlič)	23/34
Lainšček, Feri: Sem regratova lučka (Darja Pavlič)	29/39
Marinčič, Katarina: Literatura brez bralca je zame nesmiselna (Ignacija Fridl)	20/38
Morrison, Toni: Vse knjige so zame vprašanje (Bill Moyers)	29/72
Miller, Jay Hillis: Ameriška posvetitev (J. F. Fogel)	24-25/95
Pirjevec, Nedeljka: Ljubezen in smrt sta zmeraj v paru (Ženja Leiler)	26-27/44
Taufer, Venó: Kovana zmuzljivost jezika (Aleš Berger)	21/37
Walcott, Derek: Sublimno naključje poezije (Bill Moyers)	19/49

NAGRAJENI ESEJ

Blatnik, Andrej: Kdo mori slovenske žanrske pisce	23/44
Osojnik, Iztok: Provinca in pesnik	23/58
Vrhovnik, Tone: Kdor poje, zlo ne misli	23/53

ENCIKLOPEDIJA ŽIVIH

Biggins, Michael: Handkejeva Slovenija in Šalamunova Amerika: literarne rabe utopije	22/52
Birkerts, Sven: Ženska na vrtu	20/56
Black, Joel: Estetika umora	24-25/57
Dekleva, Milan: Načrt za prazno pesem	24-25/54
Eco, Umberto: Razmišljanja o tisku	30/75
Hamburger, Michael: Preživetje poezije	19/76
Javornik, Miha: Modeli sodobne ruske literature	22/38
Kos, Matevž: Ženska, svetloba in škorpion	21/46
Kupferberg, Feiwei: Drugi postmodernizem	20/63
Lodge, David: Pisatelj danes: Še vedno na razpotju?	28/28
Naves, Boves Carmen: Tišina v literaturi	29/49
Paz, Octavio: Drugi glas	23/67
Senegačnik, Brane: Med poetiko in poezijo	19/58
Senegačnik, Brane: Tri velika vprašanja v poeziji Uroša Zupana	28/36
Strehovec, Janez: Kontrastno ozadje poezije	20/45

Virk, Tomo: Postmodernističnost J. L. Borgesa 19/68

TEMATSKI BLOKI

DEREK WALCOTT - NOBELOVA NAGRADA ZA KNJIŽEVNOST 1992

Walcott, Derek: Pesmi 19/38

Moyers, Bill-Walcott, Derek: Sublimno naključje poezije (pogovor) 19/49

DERRIDA IN DEKONSTRUKCIJA

Abrams, M. H.: Dekonstruktivski angel 24-25/107

Derrida, Jacques: Struktura, znak in igra v diskurzu humanističnih znanosti 24-25/63

Intervju z J. Derridajem (François Ewald) 24-25/81

Intervju z Jayem Hillisom Millerjem (J. F. Fogel) 24-25/95

Miller, Jay Hillis: Vloga literarne teorije danes 24-25/99

KRIMINALNI ROMAN

Porter, Denis: Vzratna konstrukcija in umetnost suspenza 26-27/73

Škreb, Zdenko: Detektivski roman 26-27/80

Vrhovnik, Tone: Kriminalno pripovedništvo in slovenska literatura 26-27/61

NEBO NAD LJUBLJANO

Babačić, Esad 30/23

Bergles, Ciril 30/4

Bratož, Igor 30/49

Dobnik, Ivan 30/25

Hieng, Andrej 30/53

Hudeček, Jože 30/27

Kolšek, Peter 30/51

Osojnik, Iztok 30/16

Poniž, Denis 30/61

Semolič, Peter 30/14

Senegačnik, Brane 30/19

Snoj, Jože 30/9

Štoka, Tea 30/66

Zabel, Igor 30/45

Zupan, Uroš 30/69

PALOMAR

Calvino, Italo: Palomar 26-27/98

Cannon, JoAnn: Gospod Palomar in Collezione di sabbia 26-27/113

PASCAL BRUCKNER	
Bruckner, Pascal: Dvorjani apokalipse	22/61
Pogovor s Pascalom Brucknerjem (Irena Ostrouška)	22/70
SLAVENKA DRAKULIĆ	
Drakulić, Slavenka: Marmorna koža	28/49
Intervju s Slavenko Drakulić (Sonja Polanc)	28/58
TONI MORRISON - NOBELOVA NAGRADA 1993 ZA KNJIŽEVNOST	
Christian, Barbara: Skupnost in narava	29/78
Morrison, Toni: Dediščina: Prednik kot načelo	29/67
Morrison, Toni: Jazz	29/61
Pogovor s Toni Morrison (Bill Moyers)	29/72
ZAKAJ BRATI KLASIKE?	
Borges, J. L.: O klasikih	26-27/59
Calvino, Italo: Zakaj brati klasike	26-27/54
PREVOD	
Barańczak, Stanisław: EE, prišlek z drugega sveta	21/65
Ende, Michael: Zrcalo v zrcalo	19/80
Valente, Angel José: Pesmi	28/81
Young, R. C.: Velike priložnosti nekega pisca	20/67
ZADNJA IZMENA	
Baker, Nicholson: Vox	29/92
Boudjedra, Rachid: Odslovitev	22/78
Cooper, Denis: Otopel	23/74
DeLillo, Don: Na stadionu Jenki	20/81
Hürlimann: Zgodbe	24-25/120
Jelloun, Tahar Ben: Peščeni otok	26-27/89
Moncada, Jesús: Vlačilna pot	21/73
Nádas, Péter: Epizoda iz spominskih listov	28/81
Rio, Michel: Tlacuilo	30/85
ŽENSKA PISAVA	
Paglia, Camille: Sexual Personae	21/53
BLITZKRIEG	
Doležal, Alenka Jensterle: Češka proza devetdesetih	24-25/129
Knjige v letu 1992 (uredniki desetih lit. revij)	21/80
Osti, Josip: Nekrolog knjigi v BIH	22/87
Ostrouška, Irena: Francoska sodobna proza	19/87

Šerc, Slavo: Nemska književnost devetdesetih	23/80
Štoka, Tea: Na poti za velikim tekstom. Bera italijanske proze v devetdesetih	20/91
FRONT - LINE	
Bogataj, Matej: <i>Kaj pa Leonardo?, Jutri bo lepše</i> Evalda Flisarja	22/102
Bogataj, Matej: <i>Sneg na zlati veji</i> Igorja Škamperleta	30/98
Cerar, Irena: <i>Zgodbe s panjskih končnic</i> Lojzeta Kovačiča	23/93
Čater, Tadej: <i>Ajdbog in ptičvolkkača</i> Jurija Hudolina	23/99
Čater, Tadej: <i>Telo losa</i> Andreja Medveda	19/94
Čater, Tadej: <i>Duhovne pesmi</i> Jožeta Snoja	26-27/139
Čater, Tadej: <i>Glagoli sonca</i> Tomaža Šalamuna	24-25/148
Dobnik, Ivan: <i>Divan</i> Milana Vincetiča	29/109
Fridl, Ignacija: <i>Pisma iz tujine</i> Aleša Debeljaka	30/96
Fridl, Ignacija: <i>Tatovi koles</i> Milana Kleča	20/107
Fridl, Ignacija: <i>Astralni niz</i> Ferija Lainščka	28/89
Fridl, Ignacija: <i>Rožni vrt</i> Katarine Marinčič	19/92
Fridl, Ignacija: <i>Tekavec</i> Andreja Moroviča	28/92
Fridl, Ignacija: <i>Kratka zgodovina večnosti</i> Toma Virka	23/95
Grafenauer, Nina: <i>Hiša Markova</i> Tomaža Šalamuna	20/110
Hudolin, Jurij: <i>Fatamorgana ali Kankan nekega klovna</i> Novice Novakoviča	24-25/151
Juvan, Marko: <i>Suvremena teorija pripovijedanja</i> (zbornik)	19/99
Juvan, Marko: <i>Bahtin i drugi</i> (zbornik)	19/100
Juvan, Sonja: <i>Male nočne ljubavne pesmi</i> Vinka Moederndorferja	26-27/145
Klančnik, Katarina: <i>Izganjalci hudiča</i> Matjaža Zupančiča	26-27/142
Kos, Matevž: <i>Veliki voz</i> Miloša Mikelna	22/97
Krstič, Rade: <i>Ars amandi</i> Matjaža Kocbeka	19/102
Matajc, Vanesa: <i>Drava življenja</i> Franceta Forstneriča	21/93
Matajc, Vanesa: <i>Čudežni Feliks</i> Andreja Hienga	26-27/130
Matajc, Vanesa: <i>Nagovori</i> Jurija Koviča	28/96
Matajc, Vanesa: <i>Lovišča</i> Petra Malika	29/101
Matajc, Vanesa: <i>Metafizika in teorija romana</i> Dušana Pirjevca	22/106
Matajc, Vanesa: <i>Zaznamovana</i> Nedeljke Pirjevce	24-25/138
Matajc, Vanesa: <i>Versailles pozimi</i> Petra Stoparja	26-27/134
Matajc, Vanesa: <i>Brazda na vodi</i> Jožeta Udoviča	23/97
Matajc, Vanesa: <i>Vitomil Zupan</i> (zbornik)	30/106
Ogrin, Matija: <i>Blodnjak znanstvene fantastike</i> (zbornik)	20/112
Ogrin, Matija: <i>Modri trikotnik</i> Roberta Prebila	22/100
Pavlič, Darja: <i>Ifrikija</i> Cirila Berglesa	28/94
Pavlič, Darja: <i>Tisti čas</i> Svetlane Makarovič	24-25/146
Pauer, Mokrin Vida: <i>Peto</i> Gordane Kunaver	21/95

Pauer, Mokrin Vida: <i>Bibavice</i> Denisa Poniža	29/111
Pavlin, Vita Žerjal: <i>Narcisa v vodi</i> Vide Mokrin Pauer	28/98
Snoj, Komel Mateja: <i>Zbiralec imen</i> Mihe Mazzinija	30/104
Snoj, Komel Mateja: <i>Gregor Strniša</i> (zbornik)	26-27/136
Šiftar, Dejan: <i>Zmaji so...</i> Toma Kočarja	29/106
Šiftar, Dejan: <i>Lise na steni</i> Igorja Zabela	30/101
Škamperle, Igor: <i>Od blaznosti do blagoslova</i> Boštjana M. Zupančiča	21/87
Štoka, Tea: <i>Preseženi človek</i> Milana Dekleve	20/101
Štoka, Tea: <i>Sibirski cikelus</i> Kajetana Koviča	20/104
Štoka, Tea: <i>Ljubezen dvoedina</i> Cirila Zlobca	21/91
Virk, Tomo: <i>Posmehljivo poželenje</i> Draga Jančarja	23/90
Virk, Tomo: <i>Zelena jama</i> Marjana Rožanca	24-25/136
Vrhovnik, Tone: <i>Istra, gea mea</i> Franja Frančiča	24-25/144
Vrhovnik, Tone: <i>Sovrašтво</i> Franja Frančiča	29/104
Vrhovnik, Tone: <i>Ganimed in drugi</i> Ina Knabina	26-27/132
Vrhovnik, Tone: <i>Divjanje ali Junak našega časa</i> Aarona Kronskega	22/95
Vrhovnik, Tone: <i>Lovci na Rembrandta</i> Petra Malika	19/97
Vrhovnik, Tone: <i>Mala</i> Toneta Partljiča	21/89
Vukajlovič, Vera: <i>Kajnov rod</i> Iva Zormana	24-25/141

ROBNI ZAPISI

Blatnik, Andrej: <i>Blade Runner</i> (zbornik)	24-25/154
Blatnik, Andrej: <i>Džanki</i> Williama S. Burroughsa	21/98
Blatnik, Andrej: <i>Forsiranje romana reke</i> Dubravke Ugrešič	21/101
Bogataj, Matej: <i>Mozaik svobode</i> Andreja Capudra	19/105
Bogataj, Matej: <i>Zakaj vojna</i> Mihe Jensterleta	20/117
Bogataj, Matej: <i>Pripovedovalec</i> Eda Torkarja	20/120
Boštjan, Peter: <i>Vstop v krščanstvo drugače</i> Marka Kerševana	19/108
Boštjan, Peter: <i>Obzorje in sled</i> Marka Kravosa	19/108
Boštjan, Peter: <i>Postaje</i> Maruše Krese	19/108
Bratož, Igor: <i>Faktotum</i> Charlesa Bukowskega	24-25/153
Cerar, Irena: <i>Pisma iz tujine</i> Aleša Debeljaka	20/116
Cerar, Irena: <i>Gora Rabindranatha</i> Tagoreja	24-25/159
Čander, Mitja: <i>Amaru - Miti in povedke iz Latinske Amerike</i>	30/109
Čater, Tadej: <i>Camera lucida</i> RONALDA BARTHESA	21/98
Čater, Tadej: <i>Postmodernizem</i> Frederica Jamesona	22/109
Čater, Tadej: <i>Pisma z juga</i> Fahrudina Nikšića	26-27/150
Čater, Tadej: <i>Zakaj ubogamo oblast?</i> Renate Salecl	23/105
Čater, Tadej: <i>Ameriški fikcionar</i> Dubravke Ugrešič	30/115
Dobnik, Ivan: <i>Uničevanje Indijancev in evangelizacija</i> Bartolomeja de Las Casasa	29/115
Dobnik, Ivan: <i>Zadnji poletni ples</i> Gorana Gluviča	29/114

Dobnik, Ivan: <i>Ptica in neon</i> Primoža Jovana	28/102
Dobnik, Ivan: <i>Istrijanova molitev</i> Edelmana Jurinčiča	29/115
Dobnik, Ivan: <i>Unutrašnja strana vetra</i> Milorada Pavića	30/113
Fridl, Ignacija: <i>O duši</i> Aristotela	26-27/147
Fridl, Ignacija: <i>Lirika</i> K. I. Gałczyńskiego	19/106
Fridl, Ignacija: <i>New age in krščanstvo</i> Alenke Goljevšček	20/116
Fridl, Ignacija: <i>Fragmenti</i> Heraklitosa Efeškega	23/102
Fridl, Ignacija: <i>Srednjeveška Evropa</i> Mauricea Keena	28/102
Fridl, Ignacija: <i>Umetnost egoizma</i> Josefa Kirschnerja	22/110
Fridl, Ignacija: <i>Fenomenologija in vprašanje biti</i> Deana Komela	30/111
Fridl, Ignacija: <i>Intelektualec na preizkušnji</i> Maline Schmidt Snoj	22/111
Fridl, Ignacija: <i>Judinja</i> Mirjam Tušek	20/120
Grafenauer, Nina: <i>Pravljičar</i> Poldeta Bibiča	21/98
Grafenauer, Nina: <i>Antigona, Kralj Ojdisus</i> Sofoklesa	28/105
Grafenauer, Nina: <i>Traktat o svobodi ali vrednostni sistem</i> Rajka Šuštaršiča	22/111
Hočevar, Ana Marija: <i>Slovenija, moja Afrika</i> Silvije Borovnik	28/100
Hočevar, Ana Marija: <i>Samozavedanje</i> Mladena Dolarja	23/101
Hočevar, Ana Marija: <i>Na robu</i> Andreja Inkreta	22/108
Hočevar, Ana Marija: <i>Slovenci in prihodnost</i> (zbornik)	26-27/152
Hočevar, Ana Marija: <i>Psihologija vsakdanjega življenja</i> Mirjane Nastran Ule	28/104
Hribar, Polona: <i>Obrisi stvari koje dolaze</i> Jasne Vombek	26-27/154
Hribar, Roza: <i>Glas iz razpoke</i> Dragana Velikića	19/110
Hribar, Zdenka: <i>Izročilo Sfinge</i> Tomaža Brenka	22/108
Hribar, Zdenka: <i>Moški in ženske</i> Mance Košir	23/104
Hribar, Zdenka: <i>Odčarana Slovenija</i> Dimitrija Rupla	26-27/152
Hudolin, Jurij: <i>Duh in telo</i> Leva Detele	26-27/148
Hudolin, Jurij: <i>Zlagani raj</i> Vlada Garantinija	26-27/149
Hudolin, Jurij: <i>Kronika valovanja</i> Marka Elsnerja Grošlja	21/99
Hudolin, Jurij: <i>Kralj globokih sanj</i> Borisa Kandareja	21/99
Hudolin, Jurij: <i>Tu in onstran</i> Lojzeta Krakarja	28/103
Hudolin, Jurij: <i>Sredi zemlje sredozemlje</i> Marka Kravosa	26-27/149
Hudolin, Jurij: <i>Aracoeli</i> Else Morante	24-25/156
Hudolin, Jurij: <i>Dolina lepotic</i> Arturja Šterna	24-25/159
Hudolin, Jurij: <i>Zgodbice o znanih Slovencih</i> Igorja Torkarja	23/106
Hudolin, Jurij: <i>Moj grmiček</i> Vladimirja Vodopivca	22/111
Hudolin, Jurij: <i>Pesmi za malopridne otroke</i> M. Vrjomina	24-25/159
Hudolin, Jurij: <i>Povesti</i> Zlatka Zajca	22/112
Jeffs, Nikolai: <i>Med pisnim in ustnim</i> Jacka Goodyja	30/110
Juvan, Marko: <i>Srednjeevropski kvartet</i> Iztoka Osojnika	23/104
Juvan, Sonja: <i>Maiilda</i> Roalda Dahla	22/108
Juvan, Sonja: <i>Vrt laži</i> Eileena Goudgeja	26-27/149

Juvan, Sonja: <i>Pikica in Tonček</i> Ericha Kästnerja	22/109
Juvan, Sonja: <i>Kronika XX. stoletja</i>	28/103
Juvan, Sonja: <i>Počesane muze</i> Slavka Pregla	26-27/151
Kek, Pina: <i>Iliada</i> Homerja	23/103
Kek, Pina: <i>Mala Toneta</i> Partljiča	20/118
Kek, Pina: <i>Katedrala Lotse</i> Tomaža Ravniharja	29/116
Kek, Pina: <i>Rad sem jih imel</i> Cirila Ribičiča	24-25/157
Kek, Pina: <i>Hamlet</i> Williama Shakespeara	23/106
Kek, Pina: <i>Slovenske filmske zvezde</i> (zbornik)	24-25/158
Kek, Pina: <i>Mali gledališki vedež</i> Zdravka Zupančiča	29/119
Kordiš, Aleš: <i>Osvobodilna ali državljanska vojna?</i> Drage Ahačič	24-25/153
Kos, Matevž: <i>Totalni strah</i> Bohumila Hrabala	19/106
Kos, Matevž: <i>Disput</i> Draga Jančarja in Adama Michnika	19/107
Kos, Tinka: <i>Plašč in še tri povesti</i> N. V. Gogolja	23/102
Kozak, Krištof Jacek: <i>Sončna luna</i> Senke Hočevar	30/111
Krstič, Rade: <i>Ontološka diferenca</i> Tineta Hribarja	19/107
Krstič, Rade: <i>Felicija</i> Andrea de Nerciata	19/109
Krstič, Rade: <i>Babylon</i> Janija Oswalda	20/118
Krstič, Rade: <i>Šrimad-Bhagavatam</i> A. C. B. S. Prabhupade	19/110
Krstič, Rade: <i>Duševna vitalnost in čilost</i> M. F. Rabra in G. Dicka	26-27/151
Krstič, Rade: <i>Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko</i> Cirila Zlobca	20/120
Krstič, Rade: <i>Temna tišina</i> Ade Škerl	19/110
Leiler, Boštjan: <i>Sečnja</i> Thomasa Bernharda	24-25/153
Leiler, Boštjan: <i>Biseri pod snegom</i> Dušana Jelinčiča	23/103
Leiler, Boštjan: <i>Neznani storilec</i> Ljube Prenner	21/100
Leiler, Boštjan: <i>Zmajeva hiša</i> Jane Rošker	28/104
Leiler, Boštjan: <i>Za ovinkom zakona</i> Azre Širovnik	20/119
Leiler, Ženja: <i>Lidija</i> Lidije Aste	19/105
Leiler, Ženja: <i>Goli obed</i> Williama Burroughsa	29/113
Leiler, Ženja: <i>Gospa Jenny Treibel</i> Theodora Fontaneja	20/116
Leiler, Ženja: <i>Odvezane misli</i> Jožeta Hudečka	20/117
Leiler, Ženja: <i>Filmski almanah 92</i>	20/119
Leiler, Ženja: <i>Ulikses</i> Jamesa Joyca	23/104
Leiler, Ženja: <i>Spisi o nadnaravnem</i> Petra Mlakarja	22/110
Leiler, Ženja: <i>Ljubljena</i> Toni Morrison	29/116
Leiler, Ženja: <i>Rimanice za predgosposodiče</i> Andreja Rozmana	29/116
Leiler, Ženja: <i>Lirika</i> Paula Valeryja	23/107
Lešnik, Virna: <i>Vesetje in radost se budita</i> Centra za dehumanizacijo	24-25/154
Lešnik, Virna: <i>Martin Krpan und der Reise von Wien</i>	24-25/155
Lešnik, Virna: <i>Trta življenja</i> Draga Medveda	24-25/155
Lešnik, Virna: <i>Zadovoljština u tekstu</i> Gorana Rema	24-25/157
Malej, Gašper: <i>Podobe mojega sveta</i> Rada Bordona	29/113

Malej, Gašper: <i>Pesmi Vanje Strle</i>	29/117
Matajc, Vanesa: <i>Vardevanje angelčka</i> Toneta Brulca	28/100
Matajc, Vanesa: <i>Marijino oznanjenje, V prelomu poldneva</i> Paula Claudela	26-27/148
Matajc, Vanesa: <i>Vrata v ključavnico</i> Dušana Duška	28/101
Matajc, Vanesa: <i>Bestije</i> Jurija Hudolina	28/102
Matajc, Vanesa: <i>Spisi o humanizmu in renesansi</i> Eugenia Garina	30/110
Matajc, Vanesa: <i>Gala</i> Tima McGirka	26-27/150
Matajc, Vanesa: <i>Stkal sem ga iz štirih norih rim</i> Toneta Pretnarja	30/114
Matajc, Vanesa: <i>Veter davnih vrtnic</i> Toneta Pretnarja	30/114
Matajc, Vanesa: <i>Tarabas</i> Josepha Rotha	24-25/158
Matajc, Vanesa: <i>Miklova Zala</i> Jakoba Sketa	21/101
Matajc, Vanesa: <i>Skrivalnica v očesu</i> Iva Stropnika	26-27/153
Matajc, Vanesa: <i>Beg iz pekla</i> Velimirja Vulikića	28/105
Ogrin, Matija: <i>Če neke zimske noči popotnik</i> Itala Calvina	24-25/154
Ogrin, Matija: <i>Čolnar iz daljav</i> Tineta Debeljaka	21/99
Ogrin, Matija: <i>Sarajevska knjiga mrtvih</i> Josipa Ostija	26-27/151
Ogrin, Matija: <i>Mlada Breda</i> Ivana Preglja	21/100
Ogrin, Matija: <i>Ivanhoe</i> Walterja Scotta	23/105
Ogrin, Matija: <i>Tuji kapital na Slovenskem</i> (zbornik)	29/118
Ogrin, Matija: <i>Ljudje in zanke</i> Narteja Velikonje	21/101
Pauer, Vida Mokrin: <i>Imena</i> Marije Mercina	28/104
Pavlič, Darja: <i>Študije o slovenski poeziji</i> Franceta Bernika	23/101
Pavlič, Darja: <i>Večerna sonata</i> Vide Jeraj Hribar	20/117
Pavlič, Darja: <i>Bližanje</i> Borisa Pangerca	30/113
Pavlič, Darja: <i>Slovenci in prihodnost</i> Janeza Svetine	24-25/158
Primic, Jurij: <i>Pot v prostost</i> Stanka Janeža	22/109
Primic, Jurij: <i>Periodni sistem</i> Prima Levija	22/110
Rekar, Aleksandra: <i>Ervin i ludaci</i> Dalibora Cvitana	28/101
Rekar, Aleksandra: <i>Ekrani praznine</i> Branka Čegeca	26-27/148
Rekar, Aleksandra: <i>Prah</i> Zvonka Makovića	26-27/150
Rekar, Aleksandra: <i>Moje su pjesme bolje od mene</i> Tine Ruven	26-27/152
Repar, Primož: <i>Velika prevara</i> Bojana Novaka	24-25/156
Snoj, Komel Mateja: <i>Balkan express</i> Slavenke Drakulić	24-25/155
Snoj, Komel Mateja: <i>Opus nigrum</i> Marguerite Yourcenar	29/118
Snoj, Vid: <i>Grški očetje o molitvi</i> Gorazda Kocijančiča	28/103
Snoj, Vid: <i>Ob srebrni reki</i> . Kratka proza argentinskih Slovencev	24-25/156
Snoj, Vid: <i>Zapisi iz zdomstva</i> Franceta Papeža	19/109
Šerc, Slavo: <i>Zur Stadt Paris</i>	26-27/147
Šerc, Slavo: <i>Der Engel schwieg</i> Heinricha Bölla	21/102
Šerc, Slavo: <i>Die Satellitenstadt</i> Thomasa Hürlimanna	21/102
Šerc, Slavo: <i>Erlkönigs Tochter</i> Sarah Kirsch	22/112
Šerc, Slavo: <i>Krieg ohne Schlacht</i> Heinerja Müllerja	21/102

Šerc, Slavo: <i>Bis Bald</i> Markusa Wernerja	22/112
Šiftar, Dejan: <i>Samomor, Prepoved inšcesta in njeni izviri</i> Ęmila Durkheima	29/114
Šiftar, Dejan: <i>General v svojem blodnjaku</i> G. G. Márqueza	30/112
Šiftar, Dejan: <i>Temeljna vprašanja sociologije</i> Georga Simmla	29/117
Šteger, Aleš: <i>Rimska erotiĉna elegija</i> Paula Veyna	29/118
Vombek, Jasna: <i>Osebnost skladatelja Slavka Osterca</i> Dragotina Cvetka	30/109
Vombek, Jasna: <i>Kam plovemo?</i> Frana Ksaverja Meška	30/112
Vombek, Jasna: <i>Jantar</i> Milana Osrajnika	30/113
Vrhovnik, Tone: <i>Dnevnik 1947</i> Edvarda Kocbeka	21/100
Vrhovnik, Tone: <i>Pregled knjiŹevnosti I.</i> Andrijana Laha	20/118
Vrhovnik, Tone: <i>Zbogom, Jugoslavija</i> Franca Šetinca	26-27/153
Zahojnik, P. Marta: <i>Otrokove ustvarjalne igre</i> Helge Braemer in Bertrana J. Hartmanna	20/118
Zahojnik, P. Marta: <i>Ponavljjanje. Norost. Disciplina.</i> Emila Hrvatina	23/103
Zahojnik, P. Marta: <i>Dva admirala in druge zgodbe</i> Ivana Potrĉa	30/114

LITERATURA

Mesečnik za književnost

POEZIJA
TEMATSKI BLOKI

PROZA
PREVOD

ESEJISTIKA
TEORĀJA

INTERVJU
KRITIKA....

V VI. letniku (1994) bo izšlo dvanajst števk. Polletna naročnina znaša 1900 SIT.

Izpolnjeno naročilnico pošljite na naslov:

Založba Mihelač, Koseskega 25, 61000 Ljubljana. Naročite se lahko tudi po telefonu 061/332-030.

Vsak novi naročnik prejme brezplačno eno od knjig, ki so izšle pri reviji Literatura!

NAROČAM SE NA L I T E R A T U R O

Ime in priimek (ali ustanova):.....

Ulica:.....

Pošta:.....

Država:.....

Datum:..... Podpis:.....

NAROČAM SE NA LITERATURO

Ime in priimek (ali ustanova):.....

Ulica:.....

Pošta:.....

Država:.....

Datum:..... Podpis:.....

LITERATURA

Mesečnik za književnost

POEZIJA

TEMATSKI BLOKI

PROZA

PREVOD

ESEJISTIKA

TEORIJA

INTERVJU

KRITIKA...

V VI. letniku (1994) bo izšlo dvanajst števil. Polletna naročnina znaša 1900 SIT.

Izpolnjeno naročilnico pošljite na naslov:

Založba Mihelač, Koseskega 25, 61000 Ljubljana. Naročite se lahko tudi po telefonu 061/332-030.

Vsak novi naročnik prejme brezplačno eno od knjig, ki so izšle pri reviji Literatura!

